

Irodalmi tükör / szépirodalom

Pardi Anna:	Por, Gömb, Csontok	3
Kalmár Zoltán:	Íme az első	5
Kerék Imre:	Tenéked ez jutott	10
	Erdei pillanat, Régi őszi este	11
Tunyogi Csapó Gábor:	Az angyal nem téved	12
Saáry Éva:	Téli utazás	15
	Epitáfium	16
	Távol	17
	Utánad, Félálom	18
	Portré, Lehet	19
Csernák Árpád:	Visszatérni	20
Szoliva János:	Arcok helyén, Rám telepszik, Elköltöznek,	25
	Sodródik a kép, Fodrozódik	26
Kántor János Kurszán:	Haiuk	28
Czigány Zoltán:	Magyar Casting	28
Bence Lajos:	Ódaféle az építőnek	32

Évforduló - tanulmány

László József:	Balassi Bálint európaisága	34
Gömöri György:	Balassi Bálint és kortársainak patriotizmusa	39

Tanulmány - kritika

Nagy Imre:	3. A renegát elűzése, mint az agresszív kód kritikája	45
G. Komoróczy Emőke:	„Újratanulja magát bennünk a gyermek” (<i>Szentmártoni János költészetéről</i>)	51
Cukor György:	Szikkadt emberek, államilag megtiport sorsok (<i>Gutai István: Valóságshow</i>)	56
Márkus Ferenc:	Emlékvénylés - térben és időben (<i>Szoliva János Idő-repeszek című kötetéről</i>)	58
Nagy Beáta:	Női hangra: Láttatni a közöset és a különbözőt (<i>Bakonyi Erzsébet, Kara Kocsis Gabriella,</i> <i>Zagorec Csuka Judit költészetéről</i>)	63

Tükör-kép / zene- és képzőművészet

Király László:	Korunk zenéje, vagy korunk lidérce?	68
Horváth Attila:	Nagykanizsai zenészsünnep	75
Novotny Tihamér:	A festett lírai emlékezés és emlékkeltés jelhalmozó emlékművei (<i>Az ötven éves Budaházi Tibor művészetéről</i>)	80
Cebula Anna:	A Szombathelyi Képtár textilgyűjteményének lendvai bemutatkozása	84
Péntek Imre:	Egy pannon "peremváros" galériája és művésztelepe élén (<i>Beszélgetés Gericz Ferencsel, a lendvai</i> <i>Galéria-Múzeum igazgatójával</i>)	87
Kostyál László:	III. Nemzetközi Művésztelep, Szentgotthárd	91
Pinczehelyi Sándor:	Tiszta forma - "Tabula rasa" XIII. Gébárti Nemzetközi Alkotótelep	96
Pápes Éva:	Egy elveszett interjú helyett (<i>Suzanne Király-Mossról és képeiről</i>)	99
Zagorec Csuka Judit:	Új művelődési házat avattak Lendván... (<i>Zagorec Csuka Judit beszélget</i> <i>Tanja Šimonka megbízott igazgatójával</i>)	102
Péntek Imre:	Gébárti művek Ljubjanában	106
Dányi József:	Megújuló alkotóház Lentiben	109
Péntek Imre:	Erdélyi művészek a Gönczi Galériában	110

Hír-tükör

Hír-tükör	111
Szerzőinkről	112
Szigethy István: Invokáció a józanság lángelméihez	112

IMPRESSZUM**SZERKESZTŐBIZOTTSÁG**

Bogár Imre - Zalaegerszeg
Kiss Gábor - Zalaegerszeg
Müller Róbert - Keszthely
Papp Ferenc - Nagykanizsa
Szántó Endre - Hévíz
Vajda László - elnök, Zalaegerszeg

SZERKESZTŐSÉG

Péntek Imre - főszerkesztő
Bence Lajos (Szlovénia) - főszerkesztő-helyettes

Czupi Gyula
Kiss Gábor
Kostyál László
Molnár András
Tar Ferenc
 szerkesztők

ROVATVEZETŐK

Pék Pál - vers
Szemes Péter - tanulmány, kritika
Horváth M. Zoltán - képzőművészet
Tóth Imre - pályakezdekők

MUNKATÁRSÁK

Kabdebó Tamás - Newcastle, Írország
Major-Zala Lajos - Svájc, Pensions
Makkai Ádám - Chicago, USA

Ferencz Győző olvasószerkesztő;
Farkasi Palma Csilla szerkesztőségi titkár

Készült Zala megye,
 Zalaegerszeg, Nagykanizsa,
 Lenti, Hévíz önkormányzatának,
 a Nemzeti Kulturális Alapprogram és
 a Nemzeti Kulturális Örökség
 Minisztériuma
 támogatásával.

Szerkesztőségi cím:

Pannon Tükör Szerkesztősége, 8900
 Zalaegerszeg, Landorhegyi út 21.
 E-mail: pannontukor@goncziamk.hu
 Telefon: 92/598-070

Kiadja a Zalai Írók Egyesülete.

Kiadóvezető: Lackner László
 Előfizethető csekken vagy számlázással,
 mely a szerkesztőség címén igényelhető.
 Számlaszám:
 Zalavölgye Takarékszövetkezet,
 Zalaegerszeg 75500801-10001882
 Az egyes számok ára: 300 Ft.
 Előfizetési díj egy évre: 1200 Ft.

A nem kért kéziratokat lehetőség szerint
 gondozzuk, felbélyegzett válaszborték
 esetén megválaszoljuk.
 ISSN 1219-6886

Nyomdai előkészítés:
 Náspáng Grafika
 Nyomdai munkák:
 Gura Nyomda Bt.,
 Zalaegerszeg, Hock J. u. 92/B
 E-mail: gurabt@axelero.hu

Lithografie ca. 4/10. - Álom -

Lipovics János
1909. 11.

Lipovics János
"Álom..."
litográfia

Pardi Anna

Por, gömb, csontok

Por, gömb, csontok utaztak kelet-európai döcögős, elmaradt utakon, mágneskövet ütődttetve az abroncsos, komor, cseh szekekhez, s a rázós út veszedelmei közt ki tudja, milyen aranyalokhoz nyihogtak a magyar lovak fekete, díszes szemellenzőjüket lobogtatva a hol szilaj, hol nyugi, nyugi szélben.

Az utazó Európa széleinek extravagáns képzet-egyesítésén dolgozott, a régen volt Európa egyik legkülönösebb, legjelentősebb elméjeként. John Dee angol matematikus, asztrológus és mágus, az angyalvilágok prosperáló projektjeinek küldötteként, minden kontinensre nyitottan helyezgette fején alkimista süvegét.

Por, gömb, csontok. A por ezúttal nem az Alföld közönséges pora volt, abból is volt időnként ugyan bőven, hanem az asztrológus barátja, Mr. Talbot által egy romos kolostorban talált por csodátévő felhanggal pusmogott tégelye falával a természet és a természetfeletti titkokról memorandumokat szerkesztve szálló volumenben.

A gömb, az maga volt az áldott, virágzó Britannia nosztalgiája, John Dee, azt megpillantván, a mortlaki háza vöröstégláira emlékezett, vadszőlős erkélyek, ideák sokaságára, otthonában a kristálynézés, a scrying divatjának hódoltak a látogatók. E barbár tájakon zötyögő kristálygömbbe még az angol királynő is belenézett.

Az új értelmiség, régi értelmiség patrónus keresésének vesződéséges harcai közepette a tudós, vállalkozó szellemű férfiből, a könyvek hercegéből korosodva rajongó, s egyben hasadt lelkű értelmiség lett. John Dee elkíváncozott közegéből, egy buzgó, ifjú, magyar nemes a Trimethius kéziratokat fordítva rábeszélte erre.

John Dee megtette, amit kevesen, nyugatról ment keletre, s nem keletről nyugatra, mint annyian, mindig, minden időben. Az Úr 1583. esztendejében útra kelt a ködös Albionból 800 kötet könyvvel, népes családjával brit fontosságától, a hit fontosságától vezérelve, némi anyagi érdekeltség reményében új támogatókat keresni.

Még a román aranybányák megnyitása előtt az aranycsinálás, a fémátváltoztató képességeit megcsillantva fejedelmi udvarok versengtek titkos tudományáért. Arany nem lett a szefirák tetteiből, az emanációk áradásából, de a keserű földi létezéshez számtalan érdekes adattal járult a tudós, tizenkétezer könyv apostolától körülvéve.

Az embert ne lepje meg, hogy isten vele van, mivel az ember isteni lény – idézzük fel Jonh Dee poraiból a tégelyből kiszabadított szellemet. – Az igazi filozófiai módszer és harmónia által az ember felemelkedik, eljut a láthatóktól a láthatókig, a testtel bíróktól a szellemekig, a halandók vizsgálatával megtud valamit a hallhatatlanságról.

Pippo Altomare: Szimmetria, akril, vászon

Íme, az első

Hogyan lehetséges a filozófia nyelvén és hagyományvilágán keresztül megközelíteni egy olyan eseményt, ami korábban soha nem történt és amelyet ma korszakos jelentőségűként tartunk számon? Mi késztet ma egy filozófust arra, hogy a Holdra szállást állítsa érdeklődése középpontjába?

A technológiai képzelőerő minden csúcsteljesítménye csodálattal tölti el korunk emberét, a filozófiai gondolkodás pedig rendszerint érzékenyen reagál az elért eredményekre, a bekövetkezett változásokra. Míg az atomhasadás élménye, a nukleáris forradalom, különösen az atompusztulás ténye és további lehetséges víziója évtizedeken át lekötötte a filozófusok figyelmét, addig a Holdra szállást a filozófiai szeizmográf nem regisztrálta, ez az esemény nem került a kortárs filozófiai gondolkodás látókörébe.

Mondhatnánk: akkor még nem volt hozzá megfelelő távlatunk, az eseményt nem lehetett árnyaltan megítélni addig, amíg időben túl közel volt, és a politikai pesztízis is markában tartotta. Állíthatnánk azt is, hogy a Holdra szállást eleve történelmünkön, világunkon kívüli, bennünket nem érintő eseményként érzékeltük. Hihetnénk a saját kora érzékeny szemlélőjeként ismert Federico Fellini 1969-ben papírra vetett magyarázatának is, aki szerint a párizsi május, a generációs forradalom, az életformaváltozás a nyugati világban jelentőségét tekintve minden más eseményt elhomályosított: „[...] a legfontosabb ma a fiatalok forradalma, sokkal fontosabb, mint az első lépések a Holdon. Egyetértek Sartre-ral, aki azt mondja, hogy történelmünk legnagyobb eseménye a '68-as májusi párizsi diákmozgalom.”¹ Mindazonáltal nem feledkezhetünk meg arról sem, hogy korunkban a dolgok színéről és visszajáról (ha tetszik, hasznáról és káráról) történő gondolkodás és tetteink ritmusa meglehetősen eltér egymástól.

Vannak képek, amelyek bevésődnek mindannyiunk emlékezetébe. A Holdon az első emberi lépéseket megörökítő, színpompás fotó az, amelynek a 20. században a legtöbb figyelmet sikerült felkeltenie önmaga iránt, s ma is igézetében tart bennünket. Bizonyára ugyanezt mondhatjuk el a népszerűvé vált első szavakról, az önálló életre kelt első üzenetről is: „That's one small step for a man but giant leap for mankind.” („Kis lépés az embernek, de óriási ugrás az emberiségnek.”) Neil Armstrong 1969. július 21-én elhangzott, aforizmává vált kijelentése annyira megragadt bennünk, hogy az üzenet tartalmát, igazságértékét eddig nem is értelmeztük. Mindazonáltal, el kell töprengenünk azon, hogy minek a hírnöke is a Holdon partraszálló ember? Csakugyan új perspektívát nyitott egy üres, élet nélküli égitesten való horgonyvetés? Mit tud nyújtani az ember számára a Hold a Holdon? Mire alkalmas számunkra ennek a poros égitestnek a felszíne, lehetséges-e ott emberi léptékű életet élni? Az égen járó ember történetében lendületet vagy megtorpanást jelent a Holdra lépés?

A számos felmerülő kérdés közül két probléma kínálkozik alapos körüljárásra. Egyrészt: mi az, ami egyedivé avatja ezt a mítoszok, ellenérzések és kételyek által kísért eseményt? Másrészt: mi az oka annak, hogy a Holdra szállást kísérő fanfárok mára teljesen elnémultak? Jelen írásunkban a két kiemelt kérdés közül az első nyomába eredünk.

Az emberben a legősibb koroktól kezdve szüntelenül munkál az a vágy, hogy a spirituális felemelkedés mellett ténylegesen is elszakadhasson a Földtől, szabadon szárnyalhasson egyre magasabbra és messzebbre. Az ember története során az utóbbi két évszázadban már nem csak szárnyakkal kísérletezik, túllép az „ikaroszi” ábrádon: 1783-ban felszáll a hőléggalonnal, 1852-ben a propelleres léghajóval, 1903-tól a repülőgépes (motoros, légcsavaros) repülés is megadatik számára. Miközben az európai égboltot „repülő szivarok” népesítik be, a repülés kalandjába szerelmesedett 20. századi ember még látványosabb és nagyszabásúbb célokat tűzött maga elé. A rakétakutatás atyjaként ismert matematikus, Konsztantyin Eduardovics Ciolkovszkij (1857-1935) olyan utat nyitott meg, aminek nem látszik a vége. Ezt ő maga is világosan látta, ahogyan erről az általa megfogalmazott kérdés is árulkodik: „A Föld

az emberiség bölcsője, de lehet-e örökké bölcsőben élni?” A sugárhajtómű, a folyékony hajtóanyagú rakéták tervének kidolgozása (és gyakorlati megvalósulása, 1926) nyomán az űrutazás és -kutatás színpadán felgördül a függöny.

Az antik görög szerző, Lukianosz Vera Historiájában még egy szélviharra „bízva” hajójának eljuttatását a Holdra, a reneszánsz korától azonban belénk fészkelte magát a gondolat, képesek vagyunk olyan technikai csodát kitalálni, amellyel saját elhatározásunkból Holdutazást tehetünk. Az űrutazások azonban csak az 1960-as években – ahogyan a történetírás emlegeti, a „nagy évtizedben” – valósulnak meg, akkor azonban minden viharos gyorsasággal történik: az ember az első szputnyik fellövése után szinte egyetlen évtized leforgása alatt kilép a Föld gravitációs teréből, majd elhagyja az űrkabint és egy másik égitesten sétál. Kezdetét veszi az űrvetélkedés, amelynek elsődleges célja elsőnek lenni, az úttörők közé tartozni. Az első mindig történelmet ír, hírnévre tesz szert, követendő eszménynek számít, kiemelkedik az időmúlás folyamatából, megőrződik az emlékezet törékeny lapjain. Az első annak a bennünk élő modern elképzelésnek az útjelzői, miszerint az élet mindannyiunkat korlátlan lehetőségekkel, a heroikus élet ígéretével kecsegtet. Az Északi-sarkra elsőként eljutó Peary (1909), a Déli-sarkot elsőként elérő Amundsen (1911), a Földünk legmagasabb csúcsára, a Mount Everestre elsőként felérő Hillary (1953), a világűrbe elsőként eljutó Gagarin (1961), a Holdra elsőként lépő Armstrong (1969) a hősi álmot váltotta valóra. Tudjuk, a hőstettek után a második már nem ragyog, a második már a feledés tavába merül. S a többi mind második. „A No.1 űrhajósnak, Jurij Gagarinnak boldog életet szántak. Áldott mosolyával – mely szélesebb volt, mint az amerikai elnököké – örök szimbólummá vált, még életében isteneknek kijáró tisztelet övezte. Igazából a nevét kisbetűvel kellett volna írni, hiszen rég fogalommá vált. Még hozzá nem olyan konkrét fogalommá, amilyenként Mozart vonult be a történelembe, az alkotás szimbólumaként, vagy Newton zseniként, Hitler szörnnyetegként, Machiavelli az ármány, Kolumbusz a kutatás és a felfedezés jelképeként. Gagarin nevéhez valami meghatározhatatlan és felsőfokú tartozik. Jevtusenko azt írhatta Bobrovról, hogy a »jégkorong Gagarinja Oroszthonban«, és bár ezt a képet nem lehet megmagyarázni, mégis érthető. Egyszerűen valami általános kiváltságot jelent.”²

Az '50-es évek végén a szovjetek bocsátották fel az első műholdat (Szputnyik), az első Holdkutató űrszondát (Lunyik), ők küldték az első férfit (Gagarin, 1961.) és az első nőt (Tyerszkova, 1963.) a világűrbe, ők tették az első űrsétát (Leonov, 1965.).

A Hold-kutatás hőskora is a mindenáron elsőnek lenni kalandos vágyát tükrözi. A Hold – ami egyébként az égitestek rangsorában örökös második –, szinte karnyújtásnyira van tőlünk, a Földtől „mindössze” 385 ezer kilométer az átlagtávolsága. A viszonylag rövid bolygóközi távolság révén a Hold jelenthette az első lépcsőfokot a világűr meghódításához vezető úton. A történettudomány feljegyezte lapjaira, hogy a Hold ostroma versengő hatalmi tömbök hidegháborús díszletei között zajlott. A II. világháborút követő években a hadviselés módja, szerkezete, a katonai stratégia gyökeresen átalakult, és az űrvetélkedésben mutatkozott meg, hogy a két nagyhatalom közti viszonylagos erőegyensúly mérlegét melyikük tudja a maga javára billenteni. A Hold-versenyt tehát nem tekinthetjük egy hagyományos értelemben vett versenyfutásnak, amelyben mindössze annak kellett eldőlnie, hogy a kommunizmus felsőbbrendűségét hirdető sarló-kalapácsos vagy a piacgazdaságot és a politikai pluralizmust jelképező csillagsávos zászló fog „lobogni” égi szomszédunk felszínén. A hidegháborús időszakban a nagyhatalmak ebben a versengésben tudták demonstrálni erejüket, a párviadal a technológiai potenciálban rejlő hatalmi fölény kifejezésére szolgált. A nagyhatalmi rivalizálás igazi tétje a katonai-hadászati előny szerzés volt, a politikai taktikák és játszmák háttérében egyfajta militarista gondolkodás, a valóságos háborúra való készülék logikája húzódott meg.

A hidegháború verbális küzdelmei közepette a világűrrend kialakítására is törekvő űrvetélkedők élénk figyelemmel kísérték egymás tevékenységét. Gagarin űrutazására reagálva, 1961 májusában az ifjú Kennedy elnök bátor és becsvágyó jövendölése a közeli jövőre irányította a figyelmet: bejelentette, hogy még az 1960-as években ember lép a Holdra. A holdinvázióra a nagyhatalmak csillagászati összeget költöttek. Az emberi tragédiákat sem nélkülöző Hold-verseny felforrósodott hangulatában, a csábító tudományos lehetőségek reményében a robotszondák először Hold körüli pályáról végeztek kutatást, majd leszálltak a Hold felszínére is. A Hold felé irányuló űrszondákat, űrrakétákat néhány éven belül az ember is követte, 1969. július 21-én a holdporban kirajzolódott Neil Armstrong lábnyoma.

Modernek vagyunk, mindenünk a kételkedés: gyakran a saját szemünknek sem hiszünk, sőt, előfordulhat, hogy már a saját létezésünk valóságában sem vagyunk bizonyosak. „Az összes tudomány igazolja – hangsúlyozza Paul Virilio –, hogy ami »van«, az nincs”,³ tévhitük sűrű erdejében élünk, tehát semmi nem az, aminek látszik, semmi nem önmaga. Azon túl, hogy elismerjük, minden új tudás új gyanakvást is hoz magával, korunkat jellemző módon meghatározza a gyanakvó attitűd, a túlzásba vitt szkeptikus fellépés. Bizonyos események pedig, így a Holdra szállás is, annyira valószínűtlennek tűnnek, hogy szinte kínálkoznak a hitetlenkedésre, a szenzációs leleplezésre: „Nem volt (nem is lesz) Holdutazás!”. Ez nem az elbizonytalanodás, hanem a radikális szkepticizmus, az egyértelmű tagadás álláspontja. A hevesebb vérmérsékletű Holdra szállás-tagadók pedig nemcsak szemfényvesztésnek tartják az eseményt, de készek akár öltre is menni állításuk bizonyításáért. Miként Holdra lépő társaik is: harminchárom év elteltével, az első Hold-misszió veteránja, a 72 éves Edwin Aldrin hajlott kora ellenére ökölharcot vívott (itt, a Földön) a történet megerősítéséért.

A látszat valóságként való elfogadását szemünkre vető szkeptikusok éppen a látvány elemzésével vonják kétségbe az esemény valóságosságát, a „Hold-filmet” a hollywoodi varázslók produkciójának, Stanley Kubrick alkotásának tulajdonítják, aki Nixon elnök megrendelésére egy stúdióban forgatta.⁴ Még mielőtt azonban teret engednénk fantáziánk szárnyalásának a „hamisítványok” sorra vételekor, le kell szögeznünk, hogy a Holdra szállás akkor is valóságosan megtörténhetett, ha az eseményt bemutató felvételek műteremben, stúdióban születtek. A kép mesterségesen történő előállítás, azaz egy másik kép létrehozása nem jelenti az esemény képtelenségét, lehetetlenségét.

Semmi kétség, a Holdra szállást tagadók és a tagadók tagadói közötti küzdelem vérre megy, ekkor már szóba sem jöhet, hogy magyarázatképpen sejtéseinkre, intuíciónkra hagyatkozhatnánk. Ahhoz, hogy bebizonyítsuk, hogy az ember valóban megvetette lábát a Nyugalom tengerén, nem elég azt mondanunk, hogy tudjuk, azt is meggyőzően fel kell mutatnunk, hogy honnan tudjuk azt, amit tudunk.

Már az esemény hallatán izgalom és feszültség lesz úrrá rajtunk, ám az adott esetben mégsem bizonyul teljesen meggyőzőnek, ha Michel Foucault (eredetileg a szexualitásról szóló) mérlegelésre méltó gondolatmenetét parafrázáljuk, mondván: már maga a Holdra szállásról folyó diskurzus konstituálja magát a Holdra szállást. Beszélünk és írunk róla, ám a szó mindig szerényebb élményforrás, mint a kép. Semmilyen szó nem ér fel a látvány erejével. Az eseményt nem bízták a szövegképződés tétova vagy önkényes mechanizmusaira. A „nagy évtized” másik technikai vívmányának, a földrajzi teret összeszuszogító elektronikai tér, a világméretű műholdas kommunikáció létrejöttének köszönhetően a televíziók élő adásban közvetítették a nagy ugrást jelentő kis lépést, a történelmi pillanatot. A Holdra lépő ember a meglátás, a képi megidézés révén itt a Földön rabul ejtett szívet-elmét. A világ egyidejűleg lett részese a Holdra szállásnak, az élő közvetítés révén az esemény meghatározódott: néhány ember élménye így minden ember élményévé tágult. Ebben az értelemben nem túlzás azt állítanunk, hogy az első holdlátogatókkal együtt az egész emberiség megérkezett a Holdra.

Az Apollo-repüléseket megkoronázó esemény a kor embere számára önéletrajzi vonatkozásúnak is tekinthető, hiszen ha akarjuk, ha nem, közünk van hozzá. Nem velünk esett meg, de azért, hogy a képernyőre került, végignézhettük, megilletődött csodálattal bámulhattuk, érintetteké váltunk, mi is részt vettünk benne. „A Nyugalom tengere (latin nevén Mare Tranquillitatis) volt az a hely, ahol először lépett ember a Holdra. E nyári nap, 1969 júliusa, azért emlékezetes számomra – idézi fel a látottakat egy kortárs földlakó –, mert ez volt az első »világtörténelmi esemény« az életemben, amelynek szemtanúja voltam (amennyiben persze egy kilométerek százazezreit át mediatizált látványról ez egyáltalán elmondható), és amelynek a jelentőségét megértettem.”⁵ A modern ember kalandvágyát kifejező Holdra szállás tehát a mi történelmünk, önmagunk története, velünk egy lényegű, ebben az értelemben a Holdra szállás mi magunk vagyunk. És ha idővel a Hold-expedíció történéseire filmszerű folyamatában már nem is emlékszünk vissza, az egyes képkockák, a kimerevített pillanatok kitörölhetetlenül megmaradnak és előtörnek emlékezetünkben.

A televízió a legmegfelelőbb optika ahhoz, hogy mindenki meglássa azt, ami tényleg van. A Holdra szállás hitelessé tétele a televízióon keresztül történt, éppen azért, hogy élő adásban sugározták. És az a képsor, ami élő, amit a valós időben sugároznak, az igaz is, mintegy bizonyítéka annak, hogy megtörtént.⁶ Még akkor is, ha mégse.

Az amerikaiak Hold-expedíciója tehát látványosnak és lenyűgözőnek bizonyult, mintha direkt a tévénezők számára megkoreografált esemény lett volna. Feloldódott a hagyományosan létező térbeli és időbeli dimenziók mélysége, megvalósult a földrajzi térben távollévő jelenvalóvá válása: a képek az időkoordinátákkal dacolva, a történésekkel lényegében egyidőben érkeztek meg a képernyőkre. Az azonnali közvetítés, a közvetlenül sugárzott kép révén az események a valós időben zajlottak, így igaziként, valóságosként érzékeltünk és értelmeztünk minden mozzanatot: ami képként jelenik meg előttünk, az meggyőző és bizonyító erővel bír, tehát igaz is. A kép által ismerjük el az esemény valóságát. A (technikai) képek mindenhatóságába vetett hitünk gyökerei tehát, jelképesen szólva, a Hold sziklás talajába kapaszkodnak. „Az elektronikus kép [...] nem egyszerűen új, rendkívül hatékony médium a valóság közvetítésére, nem pusztán eszköz, amellyel bizonyos politikai, gazdasági, didaktikai vagy kulturális célkitűzések újszerűen és nagyobb hatásfokkal érhetők el, mint régen, hanem maga a legfőbb valóság. A Holdra szállás közvetítése a Holdról egyenes adásban nem pusztán technikai csoda volt, amely – a felvilágosodás korának szellemében – az Ember nagyságát, a Haladást és – a romantika korának szellemében – a Nemzet – az amerikai nemzet és egyben a nyugati civilizáció – dicsőségét szimbolizálta (nota bene: az oroszokkal, a keleti civilizációval szemben!), hanem az új médiauniverzum, a Szimulakrum születésének pillanata is. Mert nem csupán azt jelentette, hogy a Holdra szállást közvetítve hírt adnak egy – az egész emberiség tudatvilágát megrendítő – fantasztikus eseményről, hanem azt is, hogy a Holdra szállás csakis így – elektronikus kép által – történhetett meg, így válhatott teljes egészében valóságos eseménnyé. Ha nem került volna képbe, ha csupán elbeszélés, hallomás, tudósítás útján közvetítették volna megtörténtét, akkor valóságosságán esett volna csorba. Még tovább: a Holdra szállás egyidejűleg sugárzott, rögzített, visszajátszható technikai képe a valóság azonosításának szolgálatában állt. [...] A technikai médiumok révén rögzített vagy rögzült tapasztalati világ nyommá válik, méghozzá olyan nyommá, amely nemcsak kimondott és leírt szavak, de maga e világ ellen is tanúskodik, ha kell.”⁷

A kételkedés megnyitott tárnái sorra beomlanak a képek megléte előtt. Láttuk! Az, hogy a Holdra szállás megtörtént, ettől kezdve soha nem szorul felülvizsgálatra, a kétségbevonhatatlan történések között tartjuk számon. A Holdra szállás nincs kitéve a történelmi megállapítások vagy a természettudományos törvények vonatkozásában korunkban megszokottá vált megsemmisítő fellépéseknek abban az értelemben, ahogyan a porig rombolt Karthagóról kiderült, hogy soha nem sózták be, miként nyilvánvalóvá vált, hogy az 5. század közepén elhunyt hun uralkodó, Attila sírja a Tisza medrében nem több intellektuális képzelgésnél,⁸ vagy ahogyan a geocentrikus szemlélet Kopernikusz vizsgálódásai nyomán vereséget szenvedett. A Holdra szállás eseménye értelmezésekkel, értékelésekkel tetszőlegesen feltölthető, de maga az esemény ténye, éppen azáltal, hogy képünk van róla, és éppen úgy, amilyen a képünk, mindig igaz és cáfolhatatlan marad. A kép megőrökít, eloldja az eseményt időbeliségétől, lebegtetni az idő mélysége fölött. Az időtlenségbe átemelt történés pedig már nem jelent tudományos kihívást. A Holdra szállás mint probléma ezáltal, ha nyugvópontra nem is jut, de mindenképpen elveszíti érdekességét, s okafogyottá válik, hogy a torokhangot vagy az ökölcsapást, mint az érvelés egy-egy sajátos módját alkalmazzák azokkal szemben, akik kétségbe vonják az esemény tényét.

* * *

Ha kozmikus csoda nem is történt a 16-17. század folyamán, de a Nikolausz Kopernikusz (1473-1543), Galileo Galilei (1564-1642) és Johannes Kepler (1571-1630) nézetei által kirobbantott filozófiai-világszemléleti forradalmat értékelve joggal állíthatjuk, hogy „többé-kevésbé száz év alatt az európai ember agya drámaiabb és komolyabb következményekkel járó változásokon ment át, mintha harmadik szeme és még egy végtagja nőtt volna”.⁹ Az égitesteket szabad szemmel vizsgáló embert Galilei (1564-1642) találékonysága nyomán felváltotta a csillagos eget lencsés és tükrös távcsövekkel szemlélő ember. 1610-ben, amikor a földközeli világűrt fürkésző Galilei távcsövét az égboltra irányította, vizsgálódásai Földünk természetes kísérőjéről vallott elképzeléseinket is megváltoztatták. A Hold távcsöves felderítése során kiderült, hogy az addig szabad szemmel tükörsimának és kereknek látott Hold felszínét számtalan kráter és árok tagolja, Galilei a sötétebb, bazaltos felszíni alakzatokat tengereknek vélte és nevezte el, s a tenger-elnevezés máig sem változott, jóllehet bennük nyoma sincs a víznek. A Hold körülrepülése

révén a Földről sohasem látható túloldala láthatóvá, fényképezhetővé vált. A holdrepülésekkor készült fotókon soha nem látott részletességgel rajzolódnak ki a holdbéli táj rideg geológiai képződményei. A Holdra szálláskor az ember személyesen is megtapasztalta, hogy a Holdat vastag porréteg borítja, nincs légköre, nincs számottevő időjárási tevékenység, jelentős a hőmérsékletingadozás és csekély, egyetlen gravitáció hat az égitesten. Ám az ember Holdra lépésével, majd az ezt követő rövid Hold-látogatásokkal nem vezett oda a Hold varázsa, nem tűntek el a Hold körül képződött régi mítoszok, hiedelmek és babonák, hanem újabbak társultak a már meglévőkhöz.

Mi maradna a Holdból, ha az összes mitológiai öltözékéből kivetkőztetnénk, ha sokrétegű vallási-kulturális ruházatától megszabadítanánk az éjszakai eget ezüstös pompával uraló tüneményt? Ezt a távolinak tetsző, valaha istennők által megszemélyesített, sejtelmes, égi közettömböt a Holdra lépéssel egy „technológiai kontinenssé” avattuk, s a tudományos értelmezések mellett elkezdődött egy modern, világméretű mitológia kibontakozása. Jóllehet, már van képünk arról a feléről is, amelyet soha nem fordít felénk, a Holdhoz és önmagunkhoz való viszonyunk azonban mitsem változott. „Ahogy a Hold is csak sápadt, égi hátát mutatja felém, hasonlóképpen az »én«-em is egy – megismerés előtt elhaladó – köpenybe burkolózó utazó, aki szöveggel takart hátát engedni csak látni.”¹⁰ A Hold ezek után is megmarad vitrinbe rakott porcelánként, amibe innen, a Földről csodálattal gyönyörködhetünk.

Jegyzetek

¹ Federico Fellini: Játszani, mint a gyermek. Budapest, Háttér Kiadó, 2003., 93-94..o.

² Pjotr Vajl – Alekszandr Genisz: Az utópia alapja. In: Café Babel 1999/4., 62-63.o. Az 1988-ban született esszé szerzői 1977 óta az Amerikai Egyesült Államokban élők, rigai származású emigránsok. 60-ije. Mir szovjetszkovo cseloveka (A 60-as évek. A szovjet ember világa) című könyvükben az említett évtized határpontjaiként az 1961-es és az 1968-as évet jelölik meg.

³ Paul Virilio – Sylvère Lotringer: Tiszta háború. Budapest, Balassi Kiadó – BAE Tartóshullám, 1993., 116.o.

⁴ „Néhány kiragadott »bizonyíték«: az amerikai zászló lobogni látszik a nem létező Holdi légkörben, az egyik kövön pedig C betű olvasható (mint egy stúdiókelléken). A cáfolatok leírásánál most ne vizsgáljuk a politikai érveket, azt, hogy a Szovjetunió azonnal jelezte volna, hogy nem járt amerikai űrhajós a Holdon (lévén a szovjet követőantennák épp úgy vehették az adást, mint az amerikaiak). Nézzük inkább a tudományos érveket. A NASA soha nem titkolta, hogy több képet retusáltak. Ennek két oka is lehetett: az egyik, hogy több képen a köveket tudományos elemzés céljából megjelölték. Így kerülhetett C betű az egyik kódarabra. (Az eredeti képeken a betű hiányzik.) A zászlót sem a szél fújja: felül rúddal kimerevítették, majd úgy igazgatták, hogy lobogó zászló hatását keltse. (Ennek ellenére egyértelműen felismerhető a kimerevítés.) [...] S akiket mindez még nem győzött meg, az nézze meg a nyolcvanas években forgatott Capricorn One (Földi űrutazás) című filmet, amelyben az USA-nak nincs pénze a Mars-program finanszírozására, így leforgattatja azt – teljes titokban. Mai szemmel nézve azonban egyértelmű, hogy még akkor sem voltak meg a megfelelő stúdiókövetelmények egy ilyen „átveréshez”. Ha pedig a nyolcvanas években nem tudtak leforgatni egy – akkor már ismert környezetben játszódó – Marsra-szállást, hogy forgathatta le Kubrick az Apollo-11 Holdra szállását?” – Horvai Ferenc: A „Hold-átverés”. In: Népszabadság 2004. január 24., 8.o.

⁵ Tillmann J. A.: Távkertek. Budapest, Kijárat Kiadó, 1997., 5.o. (Kiemelés tőlem: K. Z.)

⁶ „Az élő adás offenzívája során minden »igaz« a szó eszköz értelmében, azaz műveleti, és az azonnali hatékonyság értelmében.” Paul Virilio: Négyzetbe zárt horizont. In: Paul Virilio: Háború és televízió. Budapest, Magus Design Stúdió Kft., 2003., 21.o.; „[...] igaznak hitetik el velünk azt, amit közvetlen adásban látunk.” Paul Virilio: Vihar a sivatagban. In: Paul Virilio: Háború és televízió. Budapest, Magus Design Stúdió Kft., 2003., 38.o.

⁷ Szilágyi Ákos: Borisz Sztár és a sztárevicsek. Budapest, Helikon Kiadó, 2000., 34-35.o.

⁸ Németh György ókortörténész Karthágó és a só című könyvében (Budapest, Korona Kiadó, 2002.) számos, történelmi tényé avanszált antik legendát említ. „Római katonák vonulnak Karthágó romjai

között, és szórják a sót. Nincs gyerek, akiben ne rögzülne ez a kép, noha Karthágót soha senki sem hintette be sóval, és egyetlen ókori forrás sem állítja ezt. Attila Tiszába való eltemetése szintén nem szerepel a forrásokban, sőt a 19. század közepéig senki nem is gondolta ezt.” (9.o.) Lásd még a neves olasz szemiotikaprofesszor, Umberto Eco szellemes irodalomtörténeti példáit: Umberto Eco: Sulla letteratura. Milano, Bompiani, 2002.

⁹ Arthur Koestler: A dinoszaurusz nyomában. In: Arthur Koestler: A jogi és a komisszár. Budapest, Osiris-Századvég, 1994., 74.o.

¹⁰ José Ortega y Gasset: Esztétikai tanulmány – előszó gyanánt (1914). In: José Ortega y Gasset: Elmélkedések Don Quijotéről. Korai esztétikai írások. Budapest, Nagyvilág Kiadó, 2002., 14.o.

Kerék Imre

Tenéked ez jutott

Juliámra hogy találék,
örömben így köszönék,
térdet fejet neki hajték,
kin ő csak elmosolyodék.

Balassi Bálint

Kár volt örülni vitéz uram,
ékes szavakat jóillatú
bokrétába kötni, sarkantyús
csizmája alá bókból szőnyeget
teríteni, régen hamvába-holt
szerelem szikráját éleszteni;
hajdani virradatig tartó
ölelések emléke már nem
lágýtja meg szikla-szívét, a gőg
átüt mosolya mázán, szeméből
gúny villámaint röpíti szívedbe,
kár volt előre örülni, kár,
ágyban vitézkedésre, kanca-
ügettető játékra jó valál,
de kinek drága morha, pénz elúszik
hamar kezéből: férjnek nem való,
jussa csak a víg Anna-Máriák,
citerás lányok éneke, csókja,
s kivetettség házból, hazából:
szerelem, vagyon tündéerkertje másnak
marad, tenéked ez jutott,
ez örömmel telt keserű pohár csak.

Kuti László: Hajó, mészkő, tizenkét különböző kő

Erdei pillanat

zöld mohacsend
 Krisztus könnyeket
 sír a tövisfa
 körötte parányi
 mécsvillanások
 szentjánosbogarak
 öreg tölgyfa gyökere borzong
 a fejsze kék
 villámaira gondol
 bükkök gót boltívei alól
 köd áldozati füstje
 kanyarog
 szomjú szél kortyol
 csillagos patanyomból
*szarvas szarván
 száll az idő*

Kerék Imre versei

Régi őszi este

A szurokfekete hasú
 rézkondérban szilvalekvár
 fortyogott, göndör párát
 eregetve a holdra.
 Csillagok szánkáztak a vén diófa
 harmattól síkos levelein.
 A pincelépcsőn
 erjedő must illata
 botorkált föl tántorogva
 s megindult át az udvaron.
 Begombolózott állig
 bolyhos-meleg
 harangzúgásba
 a templomtorony.

Az angyal nem téved

A felesleges épületelemek elmélete az Ecsedi-tanyában született meg, Balmazújvárostól vagy tíz kilométerre, a szamaras Balogh fejében, aki az 1953-ban aránylag elég korán beköszöntő, első talaj menti fagy után felhúzódott második emeleti ágyára, s annyi halálos nyavalyára hivatkozott, hogy az orvost helyettesítő egészségügyi tizedes fejét fogva menekült ki a házból. Balogh egy számárerővel dolgozó kétköves fogatát átvette valaki más, Balogh pedig ettől kezdve egérfogással meg elméletek gyártásával töltötte idejét.

Emil viszont sokáig azt állította, hogy Balogh soha nem találta volna ki a felesleges épületelemek elméletét, ha ő – mármint Emil – nem segít a csizmájával azon a bizonyos, novemberi estén, amikor is farkasordító hideg fogadott bennünket, ahogy a munkából bevonultunk.

Valamennyiünk első gondolata az volt, hogy megszabaduljunk az ötvenhárom mintájú, hígiszapöblítéssel, kincstári gyógycsizmától, mert nem könnyű – különösen ilyen csizmában – tíz órán át álldogálni a leendő, telepi szocialista falu félig felhúzott házai között, ha az ember munkaszolgálatos becsülete tiltja, hogy munkával frissítse fel tagjai vérkeringését.

Emil azonban türelmetlen volt; még csizmahúzás közben megkezdte az inkvizíciót.

- Miért nem fűtöttél be, te átok?! – ordított rá a hat pokróc alatt teljesen láthatatlan Baloghra.

- Nézd meg, hogy tele van a kályha hamuval, te barom, aztán kiabálj! – pattant fel tettetett álmából Balogh, s ugrált az ágyán, mint valami méltatlanul megbántott, csonttá soványodott, kopaszodó hörcsög. – Még ilyen vaddisznó! Mihelyt megkaptam a tüzelőt, befűtöttem, de meddig elég, amit egy napra adnak, he?

Emil vérbe borult arccal pattan fel ültéből s egyetlen féllábas ugrással Balogh ágyánál termett, a lehúzott csizmával a kezében.

- Te disznó! – üvöltötte – a tüzelőt nem azért kapjuk, hogy te itt délelőtt gatyában ugrálhass az ágyon, hanem azért, hogy estére befűts velem! Estére! Érted? – Magasra emelte a csizmát és lesújtott a szarával. – Estére! – Puff... - Érted? – Puff...

Balogh villámgyorsan a pokrócok alá húzódott s testének legkevésbé nemes részével fogta fel az ütéseket. Aztán kidugta fájdalomtól eltorzult arcát, de nem mert szólni, nagyon jól tudta, hogy a csaknem két méter magas, testes, szerb fiúval nem jó ujjat húzni. S hát úgy mellesleg: Emilnek tökéletesen igaza volt.

- Kitalálunk valamit, Emilke, kitalálunk valamit – vinnyogta bocsánatkérően.

Másnap este kellemes meleggel és a felesleges épületelemek elméletével fogadott bennünket.

- A régiek nem tudtak építkezni – szónokolt diadalmasan az emeletes ágyról. – Fogalmuk sem volt az anyagtakarékosságról, ész nélkül pazaroltak, rengeteg felesleges épületelemet alkalmaztak! Ezért...

- Beteg vagy? – érdeklődött Emil barátságosan, mert a szobában uralkodó kellemes hőmérséklet csak szelíd indulatokat engedélyezett. Balogh fölényes kézmozdulattal leintette.

- Nézzétek meg az istálló padlását! Hemzsegnek a fölösleges épületelemek! Csak úgy nyüzsögnek! A mi feladatunk, elvtársak, hogy felkutassuk a rejtett tartalékokat és hasznosítsuk az előző nemzedékek által fölöslegesen beépített faanyagot...

- Marha – mondtuk kórusban, s azonnal indultunk, hogy szemrevételezzük az istálló padlását.

Nos, a szamaras nem túlzott. Az istálló rég megboldogult pallérja vagy százötven-kétszáz évvel ezelőtt valóban rendkívül bőven bánt a fával. Minden szarufa közepét vastag támfával támasztotta alá,

a sarkokat bonyolult gerendahálózattal szilárdította... Feri, aki civilben valami építkezési iroda műszaki rajzolója volt, azonnal megállapította, hogy ezek a gerendák teljesen feleslegesek, s azonnal el is kezdtük lebontásukat.

Mérnökké előléptetett rajzolóink alaposabb számításai pár hét múlva kiderítették, hogy az erős keresztgerendák és tartóoszlopaik is feleslegesek, s eltávolításuk már csak azért is szükséges, mert anélkül nem férhetünk hozzá a szarufákhoz, amelyek közül minden második ugyancsak feleslegesnek bizonyult. A Balogh-elméletet s Feri számításait igazolta az, hogy a tetőszerkezet a felesleges elemek eltávolítása után is szilárdan állt, pedig közben kiadós hó is esett.

Később, december közepe táján, megoszlottak a nézetek. Feri a számítások alapján ragaszkodott ahhoz, hogy a megmaradt szarufák merevítői föltétlenül szükségesek, a fázósabbak – Baloghgal meg Emillel az élen – ezeket is fölöslegesnek ítélték s napról napra hasznosítottak egyet. A gyakorlat őket igazolta: a tető nem omlott össze.

A karácsonyi ünnepekre azonban már csak a szarufák maradtak, azok közül is csak minden második, s ezekhez már végképp nem lehetett hozzányúlni. Különben is: ki mert volna felmenni a padlásra, ahol az egyre vastagodó hótakaró súlya alatt gyanús recsegés hallatszott?

Így ismét a szűkös kincstári tüzelőadagra szorultunk, pedig komisz hidegek jártak. A kegyetlenül csillagos éjszakákra borotvaéles hajnalok virradtak, s reggel, ha kiléptünk az ajtón, a hideg egyszerre két törrel döfött az orrunkba.

Huszonharmadikán hazautaztak a boldog szabadságosok. Páran pedig, akik maradtunk, elmentünk az öreg Kisshez, a civil építésvezetőhöz, hogy megkérjük, legalább az ünnepekre adjon egész napra elegendő tüzelőt.

- Sajnálom, elvtársak – mondta százhatvan centijének minden méltóságával a kisöreg. – Ami jár, az jár. Több nincs. – Azzal megfordult és faképnél hagyott bennünket.

- Három napja nem ivott a vén strici, most rosszabb, mint a hideglelés – dühöngött Emil. Néhány nem egészen adventi hangulatú szitok is elhangzott, aztán letörten leballagtunk a tanya felé.

Annyit azonban mégis elértünk, hogy a háromnapos tüzelőt egyszerre kaptuk meg. Így a szentestén pirosra fűtöttük az öreg vaskályhát, megettük szabadságolt társaink ránk hagyományozott csomagjainak tartalmát, elénekeltünk néhány karácsonyi dalt s a körülményekhez képest elégedetten hajtottuk fejünket a szalmazsákra.

- Micsoda meleg – sóhajtottá Emil boldogan elnyúlva a pokróca alatt. – Mondjátok, mivel fűtünk holnap?

- Majd hoz valamit az angyal, ha erre jár -, mondtam. Ezen jót nevtünk mindnyájan. Feri javasolta, hogy amerikai szokás szerint tegyük ki csizmáinkat az ablakba, ha a négy pár csizmát megtömi az angyal brikettel, biztosan nem fázunk az ünnepek alatt. A javaslatot azonban elvetettük, mert sötétedés óta hatalmasan havazott.

- Nem jár az erre – motyogta Emil, félálomban még mindig az anygallal bíbelődve -, hacsak tévedésből erre nem vetődik...

Én azonban tudtam, hogy az angyal nem téved, soha sem téved. Így egyedül én nem csodálkoztam, amikor úgy éjfél tájban falakat rázó dübörgésre riadtunk. Hatalmas reccsenések, roppant zuhanások ugrasztottak ki valamennyiünket az ágyból, s ahogy kiszaladtunk, még láttuk az angyalt, amint szárnyával hatalmas, fehér hófelhőket keverve elröppent az istálló beszakadt teteje fölé.

Azonnal csizmát rántottunk, nyakunkba dobtuk a köpenyt s megszemléltük az angyal működésének eredményét. Elégedetten állapítottuk meg, hogy csak a hatalmas koszorúgerendák több tüzelőfát ígérnek, mint amennyit eleddig összesen eltüzeltünk a fölösleges épületelemek elmélete alapján. Micsoda gerendák voltak! Vastagok, mint egy jól táplált ember törzse, a korhadásnak legkisebb nyoma nélkül. Le a kalappal a régi mesterek előtt!

Másnap délelőtt a biztonság kedvéért jelentettük az esetet katonai parancsnokunknak, akit egymás között csak bukszaszájú fölajhárnak becéztünk, egyrészt szája különös állása, másrészt a munka minden formájával szemben megnyilvánuló, heves ellenszenv miatt. A civil előljáróktól nem kellett tartanunk, karácsony volt, elvtársak, karácsony!

A Balogh-féle elméletről meg az angyalról természetesen bölcsen hallgattunk, a havat okoltuk mindenért, s mert abból csakugyan sok esett volt azon az éjjelen, a hadnagy elvtárs nem is kételkedett szavunk igazában. S az a veszély, hogy netán felkel és utánajár a dolognak, igazán nem fenyegetett.

- Megnézték a fát? Használható? – kérdezte két hatalmas ásítás között.

- Ugyan, hadnagy elvtárs, teljesen korhadt, öreg gerendák – hazudta Feri a szakértő fölényes biztonságával. – Nem jó az még tűzifának sem.

- Na, akkor... - Az újabb ásítás egyszerűen nem akart véget érni. – Hát akkor... - A bukszaszájú főljahár fáradtan lehunyta a szemét. – Csináljanak vele, amit akarnak... Háááh...

- Elképzzelhető, hogy valaki halálra ásítja magát? – kérdezte eltűnődve Emil, míg vidáman poroszkáltunk a térdig érő hóban a tanya felé. Ezen kicsit tanakodtunk, s a vélemények megoszlottak. Abban viszont egyetértettünk valamennyien, hogy szeretve tisztelt parancsnokunk számára bizonyára ez lenne a halál legmegfelelőbb változata.

Az istálló előtt megálltunk, egymásra néztünk, aztán – mint egy láthatatlan karmester intésére – rázendítettük, hogy: mennyből az angyal, lejött hozzátok, pásztorok, pásztorok...

Budaházi Tibor: Levél III. 1993, akril, papír

Saáry Éva

Téli utazás

(Részletek)

*vannak
kiégett
elvetélt napok
mikor
az értelem sem leli arcát
s a kérdőjelek
fölkiáltanak*

TÉLI UTAZÁS

alkonyodik

a
hóra
köd szakad

az
óriás fák
lombja
elsötétül

futásunk

vad

szilaj

m
e
n
e
k
ü
l
é
s

Fujisaki Tomoko: Békebombák, kerámia

EPITÁFIUM

sehol sem vagyok

üres
az
ágyam

üres
a
székem

ceruzáim hevernek hegyezetlen

TÁVOL

megtartlak
hogyha
távol
maradok

ha
semmire se kényszerítelek

ha
álmod egét
színezem csak
kékre

lappangó vágnak
bújkáló reménynek

maradok
végső
mentő

s
z
a
l
m
a
s
z
á
l
n
a
k

UTÁNAD

minden érzés

halott
fantáziátlan

utánad

minden szó
fölsleges

visszaesés a csikorgó magányba

a
fájdalom
vasfogai közé

*

minden érzés
nevetséges kísérlet

utánad

minden vágó
haszontalan

buborékok tánca
a
sivatagban

nyaktörő mutatvány
egy fellegen

FÉLÁLOM

félálom

felém úszol
kitárt karokkal

nincs benned merevség
bizalmatlanság

nem öveznek
színek
zord vonalak

minden cseppfolyós
és
légnemű

a
szív
könnyű

a szárnyalás nem vágy már

bolyhos szirmok

hullámok hímpora

csillogások és tükröződések

félálom

lelkedben lebegek
s Te
bennem vibrálsz szelíden

jó ez a szédült összeolvadás

e magamátadó
buzgó öröm

úszunk

úszunk
dacosan-boldogan

vonagló
vörös
karikákon
át

P O R T R É

mindenki elmegy
de
én
maradok

magam maradok
az
arany
keretben

szememben
sűrű izzás
sajgó béke

karomban
láncravert
mozdulatok

L E H E T

lehet

házam
hazám

kioltom

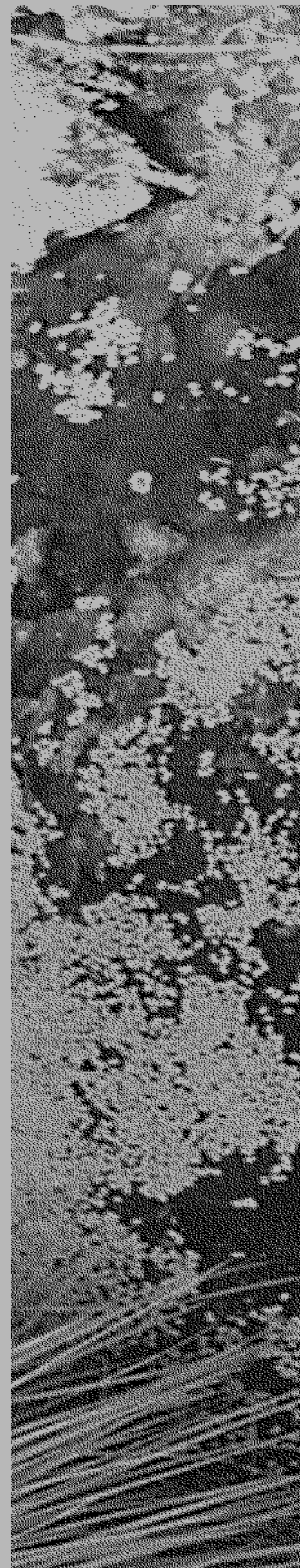
lehet
nem leszek
sehol
otthon

lehet
villámfény
repít
égbe

szétszóródom

a

mindenségbe

Csernák Árpád

Visszatérni

1.

„Az emberi tehetetlenséget az indulatok mérséklésében és megfékezésében szolgaságnak nevezem. Az indulatoknak alávetett ember ugyanis nem a maga ura, hanem ura a sors, s ennek annyira hatalmában van, hogy gyakran, noha belátja a jót, mégis a rosszat kénytelen követni.”

Spinoza: Etika (Szemere Samu fordítása)

Kopogtattak. Dr. Werth felállt, otthagya a sakkasztalt és átült az íróasztalához.

– Tessék! – mondta.

Az egyik ápoló lépett be. Egy pillantást vetett a függőjátszmára.

– Hogy’ áll, főorvos úr? – kérdezte cinkos mosollyal az arcán.

– Vesztesre... mindig vesztesre... de csak így győzhetek – mondta Dr. Werth, aki többnyire önmagával játszott – No, mi újság, Géza? – kérdezte.

– Új beteg érkezett... Megnézi, főorvos úr?

– Vendég... mondjunk inkább vendéget... Mi a tippje?

– Nagyon lerobbant állapotban van... Játékszenvedély... depresszió... talán öngyilkossági kísérlet...

– mondta az ápoló, majd kis szünet után hozzátette: – altatóval...

Dr. Werth ezt a betegségfajtát személyesen is megtapasztalta. A kutyái mentették meg... a kutyái meg a sakk... Azóta csak sakkozik és kártyázik. Sakk és kártya mindig van nála. A tévében kizárólag vetélkedőket és sportműsorokat néz. Néha egy-egy filmet, de csak olyat, ahol a jó győz.

– Hogy’ került be?

– A húga hívta ki a mentőket... Elláttuk, most infúziót kap... Az ötösben van...

– Menjünk.

Sovány, sápadt fiatalember feküdt az ötös kórterem egyik ágyán. A fehérre mázolt vasállványra akasztott üvegcsőből, műanyag csövön át csepegett a vénájába a vitamínokkal dúsított sós víz. A teste alig látszott a vékony takaró alatt, de a szeme nyitva volt. Dr. Werth az ágyához lépett.

– Én vagyok itt a főorvos – mondta magyarázólag, ugyanis soha nem hordott fehér köpenyt. Most is világos öltöny volt rajta és kockás ing.

– Hedera – mondta a fiatalember.

– Tessék?

– Hedera Félix.*

– Komolyan?

– Nem... csak vicceltem.

– Értem. Én meg Rhus Hirtax** vagyok.

– Tessék?

– Csak játszom, mint maga. – Halvány mosoly jelent meg a sápadt arcon. A merev, sötét szempárban különös fény villant. – Betegként soha sem szerettem a fehérköpenyeseket... Ne aggódjon, van kiút... nekem elhiheti... Most csak az a fontos, hogy pihenjen és megerősödjön egy kicsit.

* *hedera helix*=borostyán

** *rhus hirtax*=ecetfa

2.

Három nappal később a szobájába hívatta Hederát.

– Foglaljon helyet – mondta, és a kis kerek poltúros asztal melletti székre mutatott. Az asztalon sakktábla, a sakktáblán félbehagyott játszma. Hedera tanulmányozni kezdte az állást. – Maga jön – mondta dr. Werth.

– Viccel? Három lépésben matt.

– Na látja! Kezdünk egy új partit? – kérdezte a főorvos és már állította is a figurákat. Hedera csatlakozott. Aztán dr. Werth jobb és bal kezébe rejtett egy sötét és egy világos gyalogot, és két öklét előrenyújtotta. Hedera rámutatott az egyikre. – Maga kezd – mondta a doktor.

Az első partit Hedera nyerte, a másodikat dr. Werth. Az idősebb játékos teával kínálta a fiatalabbik játékost.

– Vannak órák, napok, amikor hatalmába kerít az ördög... – mondta Hedera – ...olyan gyöngye és kiábrándult vagy, annyira szűkül a kör, annyira feldolgozhatatlanok számodra a kudarcok, az árulások, a becsapások, hogy hatalmába kerít az ördög...

– Mert az ördög mindig a gyöngéket, kiszolgáltatottakat és kiábrándultakat környékezi meg, biztosra akar menni... – mondta dr. Werth – ...az ördög nem szereti a kudarcot, azt akarja elvinni, bekebelezni, magáévá tenni, aki már elveszett, aki félig már úgyis az övé... amikor azt érzed, hogy addigi életed fontos helyszínein egyszerre csak feleslegessé válsz; emberek, miután kihasználtak, elfordultak tőled...

– A játéktér is ördögi szintér, ahol maga alá akar gyűrni a rossz... – mondta Hedera – ...és nem csak az elvesztett ezrekről, tízezezekekről, százezekekről van szó... hanem arról a szellemi leépülésről, amit ilyenkor át kell élned, arról a mocsokról, ami – úgy érzed – ilyenkor fogva tart... már nem vagy a magad ura, rohansz az elvesztett pénz után... újra és újra odamész a pulthoz, és levetetsz a számládról egyre nagyobb összegeket, már nem is fogod föl az események realitását, ott ül abban a kis üvegkalitkában az ördög egyik kisínasa, és udvariasan felkínálja, hogy el sem kell hagynod a termet, ott helyben intézik az ügyet, te odaadod a kártyát, beütöd a kódot, megnyomod a kis zöld gombot, aláírsz egy cetlit és már kezdedben is van a pénz, és – abban a pillanatban – szinte boldogan sietsz vissza a rulettasztalhoz, hogy egyre nagyobb tétekekkel tedd meg a számaidat, áltat a gép, néha bejön némelyik számod sok ponttal, egyre nagyobbak a tétekek, de ilyenkor a gép szisztematikusan elkezd buktatni... tudod, hogy ez az az időszak amikor le kellene állni, de nem állsz le, mert hátha... mert hátha éppen most jön be megint az a szám amit te alaposan megpakoltál, mondjuk a 0, az 5 a 23 és a 32...

– Ha nem csalnának, akkor is kicsi esély volna arra, hogy pont ezek jöjjenek be... – mondta dr. Werth – ...de te mégis ezeket erőlteted... egy idő után szinte már nem vagy magadnál, a háttérben hallod a répadaráló „zenét”, a többi gép ocsmány morgását, csilingelését, az izzadságtól rád tapad az ing, várod a következő pörgetést... a pénz amit pontokra váltasz, mintha már nem is a te pénzed lenne, nem is pénz lenne, hanem lehetőség valami elvesztett, elvesztett öröm, siker visszaszerzésére, és ezekben az órákban már nem tudod reálisan megítélni, hogy erre itt semmi esély...

– És amikor kisémmizve, szédelegve, izzadó háttal és zsibbadt kézzel kibotorkálsz az ocsmány épületből, még mintha valaki utánad kiáltana, mintha valaki kajánul röhögne... – mondta Hedera – ...és amikor átléped a fotocellás ajtót, megnyílik előtted a monumentális plekszi, hirtelen megcsapja arcodat a szél, megint hallod a madarakat, érzed, hogy lépkedsz az aszfalton vagy a keményre letaposott földes úton, és most már pontosan látod, hogy becsaptak, átverték megint, és bármennyire is utálsz, és bármennyire is küzdesz ellene, rád tör a sírás, tétova fohászt mormolsz magadban, hátha segít az Isten, hátha tud még ilyenkor is segíteni... és lépkedsz, haladsz tovább az ismerős úton, a megszokott házsorok között, sorra megugatnak a kutyák, lassan hazaérsz, szeretnél mindentől és mindenkitől bocsánatot kérni...

– ...még a kutyádtól is, hogy ezt az időt nem vele töltötted – mondta dr. Werth – ...a kertben álló fáktól, de még a tárgyaktól is, a könyveidtól, a bútoroktól... és szeretnél visszazökkenni a normális emberi életbe, de egyelőre nem megy, remegsz, járkálsz föl s alá, levetkőzöl... de ez a fáradt test, mintha nem te volnál... ilyenkor kell nagyon vigyázni, nehogy egy-két aldatónál többet vegyél be, de egy-két

altatót be kell vened, mert ilyenkor nincs más megoldás: aludni, aludni, kialudni, felejteni... és másnap megpróbálni újra talpra állni, kimászni a gödörből, az általad még mélyebbre ásott gödörből, és el kell hitetned magaddal, hogy vagy, hogy te ennél többre érdemes vagy...

Dr. Werth és Hedera kissé kimerülve egymásra néztek. Elnevelték magukat. Ittak egy korty teát.

3.

Egy héten át minden délután sakkoztak és teáztak. A hetedik napon végre elmesélte Hedera azt a történetet, amire dr. Werth türelmesen várt.

– Most mozdulatlanok látom az apámat...– kezdte Hedera egy sötét huszárral a kezében, a szőnyeg egyik mintáját bámulva – Nem, nem a halálos ágyon, nem is a ravatalon... Fűreden, a vityillónk előtti réten...

Tollaslabdázunk. Boldog voltam, hogy játszik velem. De valójában csak én játszottam. Szerváltam, apám meg csak állt mozdulatlanul, magasba tartott ütővel, és ha nem pontosan az ő ütőjének a húzására esett a labda, akkor alaposan letolt, hogy miért nem adok neki jó labdákat, és én rohantam, mint a kutyakölyök, hogy megkeressem a tollas gumibogyót a magas fűben, és újra próbálkoztam, szépen ívelt, magas labdákkal, és boldog voltam, ha apám ütőjéről visszapatant, és megint loholtam, hogy a lapos és rövid ütések korigáljam, és megpróbáltam megint magasra ütve, pontosan célozva...

Ő meg csak állt mozdulatlanul, szinte rezdületlen arccal.

Ezen a szép, nyári hétvégén az apám volt soron.

A válóper után még nem született végleges bírósági határozat arról, hogy én és a húgom kihez kerülünk. A húgom az anyánknál maradt én pedig apámnál. De néha, hétféteken, mind a ketten apámnál voltunk. Ez is egy ilyen kivételes nap volt. Anyánk már egy másik emberrel élt együtt, aki szintén elvált, és akinek szintén volt egy fia az előző házasságából. Én nem szerettem ott lenni. Apám több mint húsz évvel idősebb volt az anyámnál. András, apám barátja mesélte, hogy ő – annak idején – nem nagy jövőt jósolt ennek a kapcsolatnak, de hát apám rendíthetetlen volt, még egy kicsit össze is veszték ezen. Később apám többször kifejtette, hogy Andrásnak igaza volt, és nagy marhaság húsz évvel fiatalabb nőt feleségül venni, de akkor hitt ebben a kapcsolatban: belehabarodott abba a lányba, leendő anyánkba, és minden jel arra vallott, hogy ő is halálosan szereti azt a fura, marcona férfit, apánkat. Aztán néhány év alatt minden megváltozott. Nem az volt a baj, hogy elmúlt a szerelem, hanem az, hogy helyébe a gyűlölet lépett. Én – mindezek ellenére – azt mondom: valami oka csak lehetett annak, hogy így alakult, és mi megszülettünk.

A tollaslabdázás után bementünk a kertbe, a félkész házba. Fürdőszoba még nem volt, apa kinyitotta a kerti csapot, hideg vizet spriccelt a slagból, és mi az előtt ugrálva, rohangászva, visongva „zuhanyoztunk”. Egész nap játszottunk. Bent a házban társasjátékokat, kint a kertben mindent és mindennel.

Anna, a húgom két deszkát választott ki az építkezés miatt összegyűlt lomok közül. Gondterhelt arccal hozta oda őket apámhoz, és azt kérte, hogy szögelve őket össze. Apám csodálkozva nézett rá, meg rám is, de hát, ha most ilyen játékhoz van kedve a lányának, ám legyen. Amikor gerendákból várat épített nekünk, akkor is ott segédkeztünk, és nagyon élveztük, ahogy a hatalmas szegek egyenesen és pillanatok alatt eltűntek a fában, apám ütései nyomán.

– És mi legyen belőle? – kérdezte apám.

– Semmi... csak szögeld össze... – mondta Anna.

– ...de, hogy?

– ...hát így! – mondta Anna durcásan, és a rövidebbik deszkát keresztben rácsapta a hosszabbikra.

Apám előhozta a szöges dobozt meg a kalapácsot, és szépen, határozott, rutinos ütésekkel tüntette el a szögeket a fában. Mi meg csodálattal néztük. Apánk szakértelemmel forgatta az alakuló tárgyat, a túloldalon kibújó acélhegyeket gondosan lealapálta, még egy smirglipapírral meg is csiszolgatta a deszkákat, nehogy belénk álljon valami szálka.

– Tessék! – mondta, és átnyújtotta a húgomnak.

Anna elégedetten nézegette, forgatta, és gyengéden elhelyezte kicsit odébb a fűben.

Ezek után lementünk fürödni, hancúroztunk a vízben, csuzdáztunk, tejfölös lángost ettünk, meg kukoricát, életem legfinomabb kukoricáját, jól megszóva. Már a nap is lement, és olyan volt a Balaton vize, mint egy szépen mintázott aranylemezt. Apa megdörzsölt bennünket frottírtörülközővel, és mire visszaértünk a házhoz, már a hajunk is megszáradt.

Amikor beszálltunk a kocsiba, Anna odament ahhoz a füves részhez, ahol elhelyezte legújabb játékát: a kereszt alakban összeütött két deszkát, fölemelte és betette a kocsis hátsó ülésére.

– Minek az? – kérdezte apa csodálkozva.

– Haza akarom vinni – mondta a húgom.

– De minek?

– Ha majd meghalsz, ezt tesszük a sírodra.

Apám nem szólt semmit. Gondosan becsukott minden ajtót, és elindította a kocsit.

Amikor ott voltunk anyáméknál, mindig elmondta, hogy apa hamarosan meghal. De én ezt soha nem emlegettem. Igaz, én már nagyfiú voltam, kilenc éves, Anna meg csak négy.

Most mozdulatlanul látom az apámat... Nem, nem a halálos ágyon, nem is a ravatalon... Füreden, a vityillónk előtti réten...

Hedera letette a táblára a sötét huszárt.

– Matt – mondta.

– Holnap haza mehet – mondta dr. Werth.

4.

Hedera, egyik reggel csak két mondatra emlékezett az álmából: „Doktor Werth a villámaint várja! Remélem megvan mind?!”. Semmi másra nem emlékezett, sem a történet elejére, sem a történet végére, de nem volt az álmában semmi szurreális vagy misztikus. Inkább olyan volt, mintha egy boltban történe az egész. Mintha ő boltos lenne, Werth doktor pedig egy törzsvásárlója, aki már napokkal előbb híret vette, hogy jó kis villámok érkeztek, félretetett belőlük néhányat, és most eljött értük. Ő pedig – kicsit aggódva – beszólt az inasnak a raktárba: „Doktor Werth a villámaint várja!...”

Ezzel egyidőben dr. Werth azt álmodta, hogy elvesztette mindenét.

Otthagya, otffelejtette az éjszakai földalatti egyik kivilágított kocsijában a táskáját, a zakóját... Valójában csak a táskáját és a zakóját, de úgy érezte: mindenét. A pénztárcáját, a mobiltelefonját, a kéziratát nem nagyon sajnálta. De az okmányai!..., amiket majd újra be kell szerezni!..., micsoda utánajárás, micsoda tortúra!...

A földalatti végállomásánál bejelentette, hogy elvesztette a táskáját és a zakóját, pontosan leírta az elveszett tárgyak küllemét, elmondta, mikor és melyik járaton hagyta ott őket... Kezdte volna újra magyarázni, mert a fülkében ülő vörösréz-szín hajú, fehérbőrű leányka szemlátomást semmit nem fogott föl az egészből, viszont tágranyílt szemekkel bámulta őt, és igyekezett elfojtani fel-feltörő nevetését. Dr. Werth követte a lány tekintetét, és akkor észrevette, hogy csaknem anyaszült meztelenül áll ott a neonfényes vágállomáson, csupán egy vászon törülköző van az ágyéka köré csavarva...

Különös módon nem volt benne szégyenérzet. Diogenész jutott eszébe, a vén künikosz. Azon töprengett, hogyan történhetett? Szóval nem csak a zakója meg a táskája? Hol van az inge, a nadrágja? Talán fürdőbe ment és otthagya? De miért így jött ki a végállomásra? Nem tudott válaszolni ezekre a kérdésekre, és tudta: már nem fontos felelni semmilyen kérdésre. De még nem adta föl. Tovább működtek benne azok az irracionális erők, amelyek 72 éven át, napról-napra tettekre sarkallták, fölkelésre és egyéb mozgólódásra kényszerítették.

Egy vonaton találta magát. Nem értette. Tudta, hogy nem ilyen vonaton hagyta el mindenét, mégis itt kereste, és komolyan remélte, hogy meg is találja. A vonat zsúfolásig tele volt, alig tudott moccanni. Ekkor már egy szürke ballonkabát volt rajta, az amelyikben mindig a kutyáit sétáltatta, etette, vagy ha labdázott velük, akkor is ezt vette föl. Soha nem tudta, nem akarta megtanítani őket, hogy ne ugráljanak föl rá, ne harapdálják a csuklóját, ne lefetyeljenek az arcába... Magyarázatképpen, hogy miért nem marad veszteg, mindenkinek elmesélte, mi történt vele. Blazírt pókerarcok néztek vissza rá.

Mintha mindegyik ugyanazt mondaná: jó, jó, de miért mondja el ezt, hiszen itt mindenkivel ez történt, mindenkivel ez történik.

Elindult a vonat. Dr. Werth utat tört magának a dermedt, szürke testek között, feltépte az ajtót, fagyos szél csapott az arcába, épp hogy le tudott még ugrani a csörgő, szürke kövek közé. A sínek fénylő pántjai között, a talpfákon lépegetve indult visszafelé. Visszafelé? Mihez képest? Mindenesetre a vonattal ellenkező irányba.

A ballonkabát alatt állandóan lecsúszott a törülköző, kioldódott a csomó. Eleinte igazgatta, aztán rájött, hogy ennek sincs semmi értelme. Levette a törülközőt és meglengette a feje fölött, mint egy zászlót.

És ekkor halk trappolást hallott a háta mögött. Sok pici talpacska megnyugtató zenévé szublimálódó caplatását. Megfordult. Egy falka kutya követte. Megismerte őket, a kedves arcúakat, a hűségeseket, a megbocsájtóakat. Mindegyiket néven nevezte. Itt voltak mind, valaha volt összes kutyája.

Akkor megértette. Deus est anima brutorum! Isten az állatok lelke! Megállt. Csend lett. Már csak a villámokat várta. A hematitszürke eget hamarosan fényes erek szabdalták, ezüst dárdákat hajigáltak szorgalmas angyalok, de hangokat nem hallott, csak a fényt látta, feloldódva a higany és ezüst fényben, maga is fénné válva. Széttárt karjain a ballonkabát a két szárnya, nyomában a falka...

5.

Visszatérni, gondolta Hedera.

Visszatérni a fontos dolgokhoz...

Fölmenni a kertbe. Nézni macskádat a fényes fűszálak között, kutyádat a babérbokor árnyékában, hallgatni a madarak csivogását, a szél duruzsolását a gyergyói havasokból áttelepített fenyőfák között...

Ülni a napernyő alatt, kortyolgatni a kávédat, egy jó könyvvel az öledben, nem is föltétlenül azért, hogy olvass, csak, hogy legyen kéznél, ha már beteltél a virágzó meggyfán ugrádozó madár, a csészéd szélén sétálgató darázs látványával, föllapozhasd, beleolvashass, hogy írókkal, költőkkel beszélgethess, hogy visszazökkenj a hiteles, a valóságos életbe, és felejtse el a felszínes zsvajt, ahol már nincs jelen az ember csak a tömeg, nincs jelen a dolgokra való elmélyült odafigyelés, csak a személyiségveszejtő ujjongás vagy az önkontrollt gyilkoló gyűlölet.

Visszatérni!

Kutyád szemébe...

Gyermekeid ölelésébe...

Isten tenyerébe.

Arcok helyén

Fecske – tavasz,
fecske – nyár –
évszakok sűrűjében
szökevény szerelmek.

Eltűnések kertje,
szétszaggatott utak – ,
arcok helyén szívárvány.

Rám telepszik

Gyümölcscsel érik a táj,
darazsak billegnek almafákon.
Repszti az időt,
a harkály kopácsol valahol.

Rám telepszik az ősz,
szél hajszojja felhőimet.

Elköltöznek

Szél jár újra,
fekete szél –
Földre hull
minden levél.

Csak fészük marad,
elköltöznek a madarak – ,
elereszti őket az idő.

Sodródik a kép

Ha fölkel a nap,
és ágyunkhoz ér a reggel,
kékbe öltöztetjük a tengert.

Képzelt hajóink vitorlája
ablakunkban lebeg.

Fodrozódik

Tengerszag, tengerillat –
Opatija partjain
fodrozódik a délután.

Emelkednek,
alámerülnek a kövek:
a mélységből kagylóüzenet.

Egy meg nem festett képen
nyarunk szemébe nézünk.

Opatija, 2003.

Kántor János Kurszán

Haikuk

Jégtükrű tóban
feltűnik egy halacska:
havas ébredés.

Hiába csengő
arany a szó a szájból,
nem madártrilla.

Könnyű esti szél
már blúzod bontogatja.
Mért tűröd mindezt.

A galagonya
parázsló, őszi bokra
tábortüzet szít.

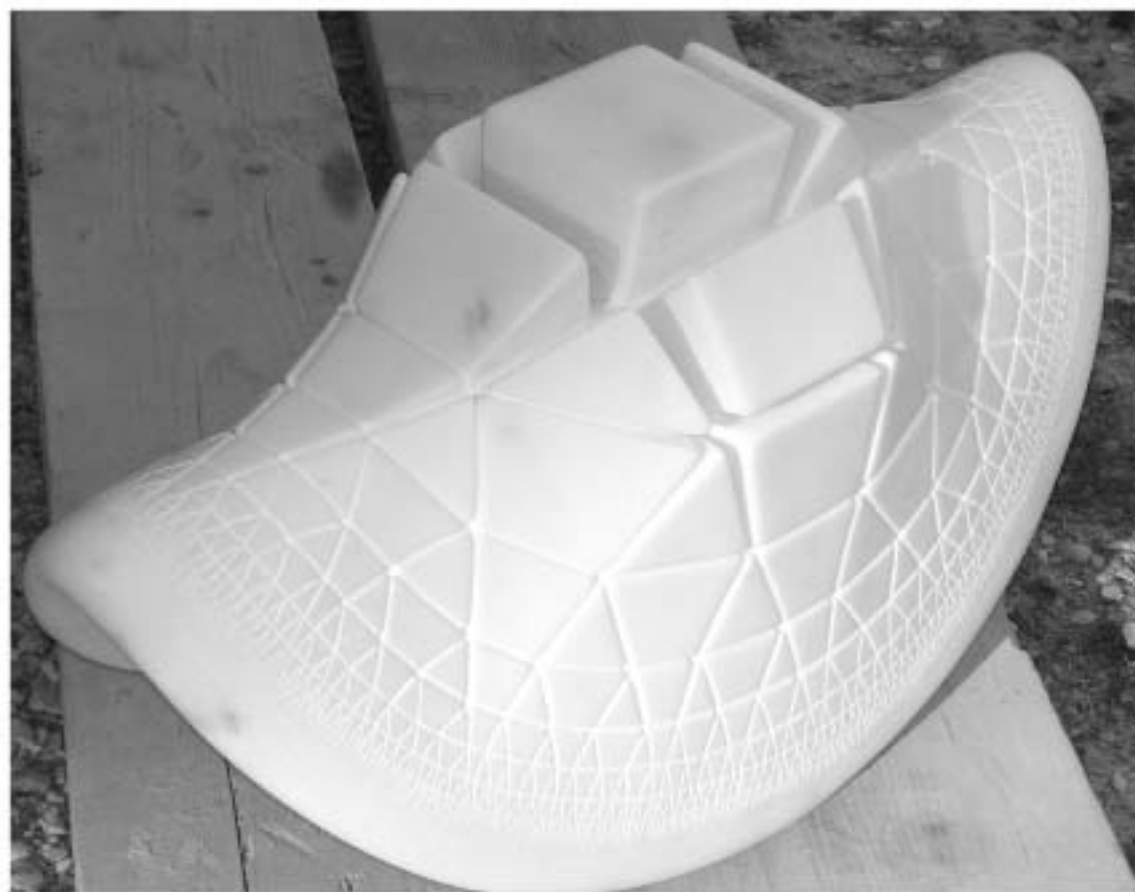
Őszi reggelen
fázós levelibéka
vándorbot nélkül.

Nyugtatom kezem
rajtad s a szívem oly zajt csap,
akár egy malom.

Ni, a dobozban
híreket fabrikáló
mester-bemondó.

Szemem behúnyom,
és angyalok játszanak
vágyaim körül.

Haiku nyugszik
elárvult tollam hegyén –
s papírra pattan.

Székely János Jenő: Hierarchikus struktúra, *mészko*

Király Ferenc: Kezdetben, *mészko*

Magyar Casting

Az alábbiakban Kucsera Mária, budapesti vállalkozó (televíziós rendezőasszisztensként dolgozó kényszervállalkozó) szerkesztőségünknek küldött levelét adjuk közre – szerkesztett változatban.

Tisztelt Szerkesztőség!

Előrebocsátom, hogy leveletem nem csak Önökhöz juttatom el: ez az írás ebben a pillanatban ötvenöt napi-, heti- vagy havi lap e-mail címére érkezett meg Magyarországon. (+ két erdélyi újságéra, melyeket egy korábbi barátom hagyott nálam, és éppen most találtam meg). Azt is azonnal jelzem, hogy honoráriumra nem tartok igényt, eddig jól kerestem, ezután is megleszek valahogy, és tudom, hogy etikátlan egyazon írásért több helyről pénzt elfogadni – már nevetnek, ugye, mit képzelek, egy olvasói levélért még sohasem fizettek, de meglátják, tévednek, mert ez megérné az árát, ha az árát valaha valamely lap meg is tudná fizetni nekem. (...)

Nem érdekes az életem. Két hónapja találta ki a ☺sat nevű kábeltelevíziós társaság kreatív igazgatója, Czipó Tibor, közvetlen főnököm (mert ő rendezője is a csatorna legtöbb produkciójának), hogy egy új, szórakoztató, de egyben kulturális műsorral berobbanunk a médiapiacra, úgy mondta (tudom, ez képzavar), a kereskedelmi tévéktől a közszolgálati tévék újrjébe visszalendülő inga mögötti részbe benyomulunk, egyszóval megteremtjük azt, amire a magyar néző vágyik, a kereskedelmi színvonal és a közszolgálati szellemiség gyermekét. Egyébként tök igaza volt ebben, mármint a részben. Kitalálta, hogy élő műsort indít a ☺sat *Asztali show* címmel. Összeválogatta a szerkesztőket, kivételesen új rendezőt is hívott a csatornához, némi külön pénzt sírt ki a külföldi tulajdonostól, úgy nézett ki, sínen van a dolog, éppen csak az arc hiányzott hozzá, ami elviszi az egészet. Előbb megkerestünk néhány közismert televíziós személyiséget, de sajnos egyikkel sem tudtunk megegyezni, hiszen itt naponta jelentkező adásról volt szó, ők pedig nem akarták magukat kizárólagosan elkötelezni a ☺satnak, vagy csak annyióért, amennyit a cég nem akart megadni. Az én ötletem volt a casting. Két nagy budapesti napilapban (szerintem nem ciki: a Magyar Nemzetben és a Népszabadságban) adtunk le hirdetést, melyben televíziós gyakorlattal már rendelkező, a kultúra iránt elkötelezett fiatal hölgyeket és urakat kerestünk műsorvezetőnek. Hát ez bejött. Több mint hetven levél érkezett, az én feladatom lett a feldolgozásuk. A tök dilettánsoktól kezdve a félbetört karrierű bánatosokon át a profi rádiósokig mindenki volt ott, még egy autóalkatrész-kereskedő is. Tízesevel hívtuk őket a stúdióba, egyik nap tartottuk a próbafelvételt, másnap kiértékeltek, és így tovább. Több mint két hétig tartott. A feladat könnyű volt: a jelentkezők megkapták a főnököm életrajzát, és már csak kérdezni kellett őt. A két-háromszori visszanezések beleszámolva, körülbelül ötszázszor hallgattam meg, hogy Czipó Tibor Berlinben járt bölcsészkarra, Rómában művészettörténetet tanult, New Yorkban pedig elvégzett egy filmiskolát, s ez a három pillér az, mely immár nemcsak az ő karrierjének, de remélhetően, a magyar televíziózás megújulásának is az alapja. És ráadásul E kategóriás jogosítványa van, amivel pótkocsis teherautót is vezethet, akár kamiont is. Nem az az érdekes, hogy tudtam, csak két éven át volt Londonban kórházi ápoló, meg zenélt közben egy bandával, aztán bevették valami buliba, és utána már úgy szállt le a repülőről Ferihegyen, mint kreatív igazgató, (akár el is végezhetett volna mindent Berlinben, Rómában és New Yorkban, nem hiszem, hogy jobb igazgató lenne attól, vagy rosszabb), azért volt kínszenvedés ötszázszor meghallgatni mindezt, mert szegény Tibornak van valami speciális beszédhibája, nem tudom mi, egy logopédus azonnal megmondaná,

a lényeg az, hogy hosszú másodpercekig csak nyög, de valami félelmetes, öklendezésszerű hangon (néhány jelentkező azt is hitte, hogy rosszul van a Tibor), aztán meg hadarni kezd, és alig lehet érteni, mit mond, csak a városok nevét, mert azt szereti emlegetni. És nagyon pösze szegény. Hosszan válaszolt mindenkinek, sokat kellett őt nézmem és hallgatnom a felvett anyagon, ezért tudom ilyen jól leírni a beszédtechnikáját, viszont a műsorvezető-jelöltek kérdéseit alig találtam meg a sok nyögés és hadarás között, s ha megtaláltam, akkor sem emlékeztem már, milyen is volt az előző kérdése, egyszerűen kibeszélte a fejemből Czipó Tibor. Együtt néztük az anyagokat másnaponként, és esküszöm, Tibor se tudta megítélni a szereplőket, ő se emlékezett egyetlen kérdésükre, viszont sokszor összehasonlította magát a korábbi felvételen látott magával, és ha megállítottuk a gépet, még hozzátett néhány mondatot a századszor hallottakhoz. Mondjuk, túlzok: néhány teljesen alkalmatlan jelentkezőt azért fölismertünk, elég volt, hogy megpróbáltak bemutatkozni, sőt, volt olyan, akiről már a folyosón látta az ember, hogy tévedésből jött ide, a jókat viszont, azt hiszem, nem nagyon vettük észre, se Tibor, se én, csak talán a vége felé, amikor már sok mindenben túl voltunk. (...)

A harmadik reménytelen forduló után szedtem össze annyi bátorságot, hogy elmondjam Tibornak egy régi tervemet: megpróbálnám én is. Televíziós gyakorlattal rendelkezem, elkötelezett híve vagyok a kultúrának, miért ne? Nyögni kezdett nagyon, azt mondta, erről majd később beszéljünk, de később, úgy három nap múlva is csak a fejét csóválta, hogy késő, miért nem jelentkeztem a hirdetésre. A jelentkezők láttán, és Czipó Tibor élettörténetének háromszázadik meghallgatásán túl, olyan mély reménytelenséget éreztem, nem magam miatt, hanem az ügy miatt, ami tényleg berobbanhatott volna a résbe, hogy már nem bátorság kellett a továbbiakhoz, csupán tisztességes elkötelezettség a kultúra és televíziózás iránt. Ezért gomboltam ki Czipó Tibor nadrágját, ott, a vágószobában, és ezért ajánlottam fel magam mindenre neki. Úgy láttam, jól esett Tibornak, mert behízselgően nyögdecselelt, mint egy kisfiú, aki nem tud még folyamatosan, felnőtt módon nyögni. (Igaz, utána azt mondta, nem teljesen így kellett volna csinálnom, de majd belejövök.) Ettől kezdve még több időt töltöttünk az anyagok átnézésével, már haza se mentünk. Az egyik hajnalon, mikor kiszámoltuk, hogy már csak tíz nap van a tervezett indulásig, megint följánlottam magam, de Tibor hevesen rázta a fejét (így nem tudott nyögni, ezt némán csinálta), csak amikor forgó szemekkel megállapodott, akkor kezdte el, a mondat pedig így hangzott: mit képzelsz, Mari, hiszen ez összeférhetetlen a televíziónál eddig betöltött státuszoddal (lóizém volt, nem státuszom), valamint mélyen megsértené a verseny tisztaságát. Minthogy már csak egy csoport volt hátra, megkérdeztem, mit gondolsz, ki lesz az arc, aki elviszi a műsort? Czipó ekkor felemelte a mutatóujját, de közben nyögött, nehogy addig is másra figyeljek, aztán megnyugtatóan, hogy nem láttunk még mindenkire, majd meglesz, akit keresünk. Tízen voltak még. Egyikük el se jött, arra nagyon megharagudott Tibor, azt mondta, látni se akarja az ilyent, a másik úgy nézett ki, mint egy lufiból lévő Barbie-baba, jó föl volt fújva mindene, és azt kérdezte Tibortól, hogy ennyi világjárás után, nem akar-e most vele elmenni görögbe, a harmadiknak olyan volt a füle, hogy egy komoly műsorhoz le kellett volna vágni, mert nem tudta az ember abbahagyni a röhögést, pedig jól beszélt szegény fiú, még olaszul is kérdezte Tibort, mire a főnököm fölemelte az ujját, később pedig kifejtette, hogy nem lehet idegen nyelven beszélni egy magyar csatornán, itt, a próbafelvételen pedig egyszerűen csak nagyképűség, amit tett. A negyedik fiú nagyon tehetséges volt, csak kicsit bolond, de olyan jókat kérdezett, hogy ha lett volna valaki, aki válaszolni tud rá, esküszöm, mehetett volna adásba. Mondtam is, hogy ezt a fiút, ezt meg kell tartanunk, igazi tehetség, de Czipó hallani sem akart róla, rettentő ideges lett, azt hiszem, bőfögött is, pedig azt nem szokott, végül az asztalra csapott, és azt mondta nem, nem, a pasi megbízhatatlan, adásveszélyes, nem lehet tudni előre, mit fog majd kérdezni, és tényleg elment-e az eszem, hogy mindezt magamtól nem látom? Jöttek még rosszak is, közepesek is, aztán egy nagyon profi lány is, a hetven jelentkező közül ő volt a legjobb. Szép volt, okos, kedves, és ahogy beszélt, az nem hibátlan volt, hanem magával ragadó. Amikor őt láttam, éreztem, hiába lett volna szép áldozat a csatornáért, mégiscsak butaság volt abban hinnem, hogy én is lehetek műsorvezető. Az a lány jobb volt az országban látható összes képernyősnél, Czipó Tibor azonnal el is küldte, bár előbb adott neki néhány tanácsot, és följánlotta, hogy bejárhat a stúdióba tanulni (nézni a munkát, ha elindul a műsor), de persze csak akkor, ha van kedve, mert fizetni ezért senki sem fog. Azt hittem, elsirom magam. Mikor

másnap leültünk a vágószobában, nemcsak az előző napi anyagokat néztük át, hanem sok korábit is, de Tibor már minden kérdésen áttekert, csak a saját nyögéseit hallgatta, néha eltűnődött, kicsit utánozta egy-egy jól sikerült öklendezését, aztán pár nappal odébb ugrott, már nem is tudtam, honnan szól az elviselhetetlen hang, honnan repkednek a városnevek, mellőlem vagy a hangszórókból, vagy már énbőlőlem is. Közben Czipó Tibor, már szinte oda se figyelve a mozdulataira, kigombolta a nadrágját. (...)

Tegnap kihajítottam a negyedikről a televíziómat, nagyot szólt, amikor leért a belső udvar földjére, betöltötte az egész lépcsőházat a böffenésszerű hang, és sokáig visszhangzott. Ma már nem hallom. Csak az újságokban olvastam, hogy sajtótájékoztatót tartott a ☺sat Televízió vezetősége, bejelentették az új műsort, és bemutatták az arcot is, Czipó Tibort, akit minden nap láthatnak és hallhatnak mostantól kezdve a kedves nézők. (...)

Ha a tisztelt szerkesztőség levelemet közli, kérem, ne változtassák meg a neveket. Nem félek. Ennyivel tartozom már a televíziózásnak, a kultúrának, a jelentkezőknek (köztük annak a széplánynak) és Czipó Tibornak. Üdvözlettel: Kucsera Mária, olvasójuk.

Please blow into my face and give me a hint
and I imagine you as westerly wind...

Fújj az arcomba kérlek, és én elképzelek
nyugati szélnek...

Horváth M. Zoltán
Lisbeth Sailer
(Ausztria)
Szél-Csend projekt
installáció
"Nyugat"
fotó, gipsz, lightbox

Nyári Zsolt: Origo, fa, gránit

Bence Lajos

Ódaféle az építőnek

*(Az ács-kőműves-poétának,
Makovecz Imrének)*

Nem az építésze a dicsőség,
az Építő az, ki előtt egy
Világ hajol meg,
s mégis, jaj, mindig késve
jön a csoda, beföd mindent
a sás, a moha, de a Kéz
folyton-folyvást gyomlál,
apró fű-gazok után kutat
századok óta, bár
így sem kevesebb a kvóta,
s mégis irtani kell
a dudvát, a kórót, a gazt,
folyton keresni, igazak
között is az Igazt.

Tették ezt mindig is,
– mióta világ a világ –
a bátrak, kik a batyus,
a kátyús világból
a Fényre vágytak,
s tolták a szekeret,
ha megakadt,
napestig verték a vasat,
téglát vetettek, az „új
idők új fáraóinak”.

Mert megszokták már:
ki mint vet,
úgy arat. Csak lángoljon,
csak gyózzön az akarat!
Így épült Noé bárkája is,
s ma is épül, dugig telve
azzal, mi ez új Ararátból
kimaradt... De Jel kell,
s hallottuk a Szót:
a mindig felemelőt,
mindig elhalót.

Jelzés: mely távolba fürkésző
tekintet után réved,
lohol, kutat.

Hajrá,
építők, fel az állványokra,
elfoglalni az „állásokat”,
a falakra fel, fel magasan
a szívvel: ne csak merjünk,
akarjunk is nagyokká lenni!
Föl, föl a tiszta egekig
repülni, lélekben,
kítárva előttünk sarkig
az égi terem...

S ha a falon
Árny rebben, az sem
a véletlen műve, a kunyhók
embere mozdul az ágyban, korán kelő
fajtából volt mindig:
Nézd Vendelt, ahogy
pipázik, s a füstbe réved,
Örzse sikálja odébb a döngölt
falat mésszel, a sarat,
hófehérre, réklíjén megannyi
csipkerózsika-gyöngy,
Hófehérke-mese, rege,
megannyi helyszín,
és színhely, helyiség és
helység, míg elkészül a
tisztaszoba is, feszület
kerül a hitvesi ágy fölé,
s az Isten arca is
felderül, ahogy újra égi
trónján álomba merül...

(A titok-felkattintgató,
végül is
mint ahogy maga az Isten
is Egy, minden végül,
egyre megy.

S ahogy megtelik
a Hajlék Noé előtti
Álmokkal, s benépesül a bárka,
a teremtő is csak legyint,
amint művére letekint:
Nagy az Isten
állatkertje, nagy!)

Áll már a házunk!
Harang(nyelvek) nélkül is hív
magasba nyúló oromzatával
a naparcú Isten.

(Fohász a házhoz:
„egyedül” voltál sokáig,
aztán eljöttek hozzád –
sokan. Megtelt a hajlékká
magasztosuló háznak minden
zegzuga. Lettél az
örökkévalóságnak
Otthona, mindenkié:
Egek felé nyíló folyosó,
S ha elmegyünk, arcunk fölé
hajló szemfedő, koporsó.)

Tornyok hegyén
csillámló napfény,
tollas madarat sért a szellő
szárnya, és fennakad
az ég homályára
szegezett szempár,
hátterét adva a
haragos csillagoknak...

(Jaj, mennyit haragudtunk mi
is egykoron, mennyien haragudnak
ma is!!!
Mennyi, menny nélküli haragos
tekintet, mennyi torral végződő
tivornya volt itt!)

Mert nincs már ki előle
sumák módon
kitérhet, szemét befogja,
ott áll kérelmetlenül:
leigáz, foglyul ejt, lenyűgöz,
a vak tekintetet
ostromolja.
Ha kész a mű, ott belül
is felenged minden, olvad a fagy,
a lélek szárnyalni kezd,
új szelekbe kap a
bárka, a vitorla.
Csak a Gonosznak ne
legyen szolgája soha!
Csillapítsa dühünk,
apassza lázunk, kössön
össze bennünket, múltunkat
a jövőnkkel, elmenőket az
érkezőkkel.

Bence Lajos: Ódaféle az építőnek

László József

Balassi Bálint európaisága

És milyen Európa a tizenhatodik század második felében? Apokaliptikus időszak ez. Az európai hadszíntéren a török hatalom gyűrűkodik a Habsburg-birodalommal. A felfedezett Újvilágból kincsek vándorolnak át az Óvilágba. E század hozza II. Gyula pápa művészetpártoló gesztusait, Anglia és Oroszország nagyhatalmi státuszát. Ekkoriban fest Tizian és Holbein, Dürer és Michelangelo. Ebben az időszakban alkot Cervantes, Lope de Vega, Shakespeare és Ronsard. Ez idő tájt terjed el a reformáció, mely a romokban heverő nemzetnek öntudatot, lelkiismereti szabadságot és anyanyelvi kultúrát ígér. A tudomány és a műveltség kitör a kolostorok falai közül, és világias színezetet kap. Nyomdák szaporodnak gomba módra, s a könyvnyomtatás eredményeit felhasználva zsoldáros versek és harcos hitvitázó iratok jelennek meg.

Ebben a zaklatott korban élt Balassi Bálint. Igazi reneszánsz egyéniség volt. Élete csupa ellentmondás. Vitéz harcos és epekedő szerelmes, vad főúr és gyengéd udvarló, lángoló hazafi és birtokperек szereplője, gögös, rátarti kényúr és önvalló, megtört lélek, buzgó hívő, de haszonból vallást cserélő, humanista bókversek írója, ugyanakkor a testi szerelem örömeit is habzsoló nőcsábász. Egyébként igényes nevelésben részesül. Nevelője Bornemisza Péter, a korai protestantizmus külföldön járt képviselője, a klasszikus kultúra és a humanizmus elkötelezett híve.

Amint látjuk, Balassi egy ellentmondásos kor ellentmondásokkal teli személyisége.

Külsejét ábrázolva csak egy korabeli festményre utalhatunk, melyet a Balassi család alsóhrabáci kastélyában találtak meg. Délceg főrangú úr áll itt teljes hadi díszben. Hidegen és nyugodtan tekint előre. Férfiasan vonzó egyéniség. Arca világos, szénfekete bajusz fut végig vastag, érzéki ajka fölött. Hullámos körhaj övezi fejét, sötét és fényes szeme szinte éget. Prémes mente lóg daliás válláról csattal akasztva,

Az első magyarul író, vérbeli, eredeti költőnk. Az őt megelőző századok irodalmi alkotásaiban is megjelenik az erősen dallomhoz kötött költői szólás. Az *Ómagyar Mária-siralomban* nem csupán a ritmus andalít, hanem az alliteráció szépsége is. Kódexek szövegeiben is fel-felbuzog egy-egy költői kép. Költőelődök, krónikás és vallásos énekek szerzői tapossák előtte az utat. Századokon át érik a magyar líra, melynek nagy összegezője lesz Balassi Bálint.

Minden irodalmi mű egy-egy valószínűleg átszűrődése az alkotói egyéniségen keresztül. A kor lenyomatát otthagyja az alkotón és az alkotáson egyaránt. Milyen volt Balassi kora, a tizenhatodik század második fele? Bécsben egy Habsburg uralkodó, Budán a török, Erdélyben török gyámság alatt pislákol egy kevés remény, a végvárok magányosan állják az ostromot, főurak marakodnak egymás birtokain, tehetetlen vármegyék, megszeppent városok vergődnek a Habsburgok és a török között. Szinte lehetetlen kormányozni az országot.

láttatván a zsinóros zekét az aranyos övel és a karddal, melynek markolatán lazán pihen gyűrűs bal keze, míg jobbra a buzogányt emeli és a tollas süveget.

Ereiben a Balassik tüzes vére folyik. Féktelen szenvedélye sok olyan tetre ragadja, melyet később megbán. Ám ez a kicsapongó élet, ez a szerelmi és vitézi kalandokkal telített pálya olyan lírai kisugárzás forrása lesz, melyhez hasonlót Csokonaiig nem találunk. Ösztönös tehetség és egyben poeta doctus is. Kilenc európai nyelven értett és beszélt: latinul, németül, törökül, olaszul, horvátul, lengyelül, ruténul, románul és szlovákul. Verscímeihez utasításokat írt, hogy mely énekek dallamára énekelhetők. S míg Tinódinál a szürkébb szöveg mellé kellett a dallam is, addig Balassinál a szöveg önmagában is megálló, formailag is érett kifejezőmód. Rimay János, a költő barátja, méltatója és verseinek első kiadója említi, hogy Balassi úgy járt kortársai előtt, „...mint sas az apróbb madarak előtt”.

Vitézi versei nem csupán epikai leírások, hanem a végvárok életének szubjektív átélését jelentik. A katonaelet mindennapjai mellett helyet kapnak benne erkölcsi tényezők. A katonát nem azért tiszteljük, mert megöli embertársait, hanem azért, mert kész meghalni embertársaiért. Tudatosan vállalja a végvári harcosok sorsát. Így ír *A végek dicsérete* című versében:

*Vitézek! mi lehet
E széles föld felett
Szebb dolog a végeknél?
Holott kikeletkor
A sok szép madár szól,
Kivel ember ugyan él:
Mező jó illatot,
Az ég szép harmatot
Ád, ki kedves mindennél.*

*Ellenség hírére
Vitézeknek szíve
Gyakorta ott felbuzdúl;
Sőt azonkívül is,
Csak jó kedvéből is
Vitéz próbálni indul;
Holott sebesedik,
Ől, fog, vitézkedik,
Homlokán vér lecsordúl.*

Ez a legnagyobb ívű végvári verse. A végeken izzott a magyar hazafiság tüze, ahol

mostoha sorsuk ellenére is védték a hazát az ott szolgálók. Panasz és zokszó nélkül festi le a költő ennek az életnek a szépségét.

Az első versszak költői kérdésére maga ad feleletet a vitézi élet bemutatásával. Itt is megjelenik a természet tág tere, a madárdaltól hangos, illatos mezők széles tablója, ám itt csak, mint a katonaelet kerete. A mindennapok külső szépsége után fogalmazódik meg a végvári vitéz harcosok erkölcsi nagysága:

*A jó hírért névért,
S a szép tisztességért,
Ők mindent hátrahagynak:
Emberségről példát,
Vitézségről formát
Mindeneknek ők adnak...*

A török elleni harcok hősiessége egész Európa elismerését kivívta. S lehetne nagyobb dicsőség, mint a haza és a kereszténység védelme a töröktől? Egy másik versében (Búcsúja hazájától) egy régóta ismert toposzt elevenít fel, mikor Magyarországot a kereszténység védőpajzsaként emlegeti.

*Oh én édes hazám, te jó Magyarországot!
Ki kereszténységnek viseled paizsát;
Viselsz pogány vérrrel festett éles szablyát,
Vitézlő oskola! immár Isten hozzád!*

E gondolat első megjelenése az Árpád-korig nyúlik vissza. IV. Béla királyunk IV. Ince pápához intézett levelében jelenik meg először ez a motívum, melyet később Hunyadi János óta humanista írók hangoztatnak tovább és terjesztenek el Európában. Ilyen humanista író volt Aeneas Sylvius Piccolomini, a későbbi II. Pius pápa. Ő egyben szerzője volt az *Eurialus és Lucretia* című szerelmes tárgyú novellának is, melyet maga Balassi fordított magyarra 1577-ben.

A költő, mint vitéz katona átérzi a katonaelet fény- és árnyoldalait is. Szinte történelmi tablóképként érzékelteti a vérfoltos zászlókat, éles szablyákat, s a mindenütt ott leselkedő halált:

*Viadal helyeken,
Véresen, sebesen
Halva sokan fekszenek...*

Másik, könnyedebb hangú végvári verse a *Borivóknak való*. Ebben a reneszánsz ember életérzését szólaltatja meg. A vers ihlető élménye a tavasz, a természet újjászületése. Ez a megújuló évszak feszül Botticelli vásznain, s zeng a humanisták verseiben. A világ tavaszi ébredését szinte mind az öt érzékszervvel érzékelhetjük. A végvári katonák vigadása, a virágba borult fák

illata, a folyók tisztulása, a portyázás, a loápolás, a fegyvertisztítás mind-mind megannyi mikrorealista életkép, amelyekből a végvári életforma széles ívű tablója áll össze. A sorokból egy vitéz katona arcképe bontakozik ki, aki örömmel azonosul ezzel az életformával. A hangban található némi hetykeséggel elegyedett magabiztosság. A vers az életöröm crescendójával zárul: „Igyunk, lakjunk egymással, vígan szeretetből.”

A versforma hármásrímű tizenkettes szótag. A harmadik sorok első fele egy szótaggal hosszabb. A tág lélegzetű tizenkettes sorok a meglepedés boldogságát, a pillanat ünnepélyességét közvetítik. Balassi természeti képeinek egyéniségét akkor értékelhetjük igazán, ha összevetjük a kortárs humanista költő, Marullus verssorával: „Nézd a sok házat csupa dísz, virágos / s ajtaját mindenképp violák szegélyezik...” Ez egy városi tavaszünnepe, olasz módra. Balassi tele tudóval lélegzi be a rétek, mezők, madárfüttytől hangos hegyek-völgyek friss és szabad levegőjét. A magyar költő versét a közvetlen érzékelésen alapuló élmények teszik hangulatossá és bensőségessé.

Balassi egy másik nagy témája a szerelem. Szerelmes verseit csak 1874 óta ismerjük. Kéziratai elfeledetten pihentek egy főúri könyvtár polcain. Balassi kora a virágénekek hatását tükröző szerelmes verseket, mint „fajtanokat”, elítélendőnek tartotta. Maga a költő is azt hitte, hogy ezek a tűz martalékaivá váltak.

E sajátos udvarló költemények a mindenkori ügyeletes múzsának szóltak. Női nevek sorjáznak e versekben: Losonczy Anna, Bebek Judit, Morghay Kata, Csáki Borbála, Dobó Krisztina, Szárkándi Anna: Coelia, a bécsi Zsuzsanna, valamint Annamária és egy lengyel citerás lány.

Balassi szerelmes versei többrétegűek. Képalakításában a bevezető természeti motívumokban felismerhető a virágénekek hatása. Egy másik réteg a középkori trubadúrlíra konvencióit eleveníti fel. A bókversek a kegyetlen kedveshez szólnak, aki csak egy mosoly erejéig fogadja az áradó, kitarulkozó vallomást. Az epekedő szerelmes férfi felvonultatja az ókori klasszikus irodalom teljes kelléktárát: Venus és Cupido, Mars és Pluto segítik az imádott lény meghódítását. Ezek az udvari széptevés mitológikus kellékei. Az ebből kisarjadt költészet a közös európai irodalmi hagyomány része.

A plátói égi szerelem a földinek eszményített mása. A vágyakozás érzékelteti az

elérhetetlenséget, a távlatot. A távoli, kegyetlen kedves reménytelenségbe taszítja az epekedő szerelme, aki épp epekedő sóvárgásával hitelesíti az idea elérhetetlenségét. Jól kitapintható itt Petrarca hatása. E szerelem kifejezési formája nem a tomboló szenvedély, hanem a tudatosan kiformált és kifundált logikai munka. Szigorúan zárt forma, tudományos ízű hasonlatok, nehezen megfejthető allegóriák formálják a költői mondanivalót. Ezek a mechanikusan „gördülő” költői konvenciók költőről-költőre öröklődnek, kialakítva a szerelmi líra sztereotip fordulatait.

Melyek e szerelmi líra motívumai? Az elmúlás bizonyossága, szembeállítva a költő állhatatos szerelmével. A korabeli katonai kifejezések gyakori használata: íj, nyíl, vár stb. Egzotikus és mitológiai állatok: szalamandra, fénix, pelikán, a megfelelő jelentéstartalommal. E Petrarca és Platón hatását tükröző líra Balassinál hús-vér emberi élményt kap, személyes élménnyé válik. Ugyanakkor Balassinál e hatás nem oly mély az élet és halál, a véges és végtelen kérdéseiben, mint Ronsardnál vagy Michelangelonál.

A neoplatonizmus reneszánsz-kori jelentkezése kiegészült platonizmus. A görög és római istenek és istennők új életre kelnek, új értékeket képviselnek. A neoplatonizmus kibővül az asztrológia, a keleti miszticizmus, a kabbala és az ezoterikus tudományok elméletével a platonizmushoz viszonyítva.

Most nézzük meg konkrétan Balassi két szerelmes versét. Az egyik hagyományos bókvers, a kegyetlen kedves motívumaira épülve, a másik a virágénekek hangjában és népköltészeti áthallásokban érzékelteti el nem múlt szerelmét. *Hogy Júliára talál, így köszöne néki* című verse folytatja a petrarcai hagyományokat és a középkori trubadúrlíra hangulatát idézi. A – már említett – *kegyetlen kedves* - motívum végigvonul a versen. A bevezető huszonhárom soron zuhog végig a vágyakozás intenzitása, szinte szakaszonként növekvő hőfokkal. Ezt a nagyfokú érzelmet szolgálja a gondolatrítmus és a népköltészetre jellemző, s a virágénekekre emlékeztető halmozott megszólítás, a parttalan érzelmek áradása:

*Én drágalátos palotám,
Jóillatú piros rózsám,
Gyönyörű szép kis violám,
Élj sokáig, szép Júliám!*

Kevés költő műzsája jelenik meg olyan láttatóan, mint Júlia. A „szemöldök fekete széne” és a szem „világos vénye” egy-két vonással vázolja fel az imádott kedves alakját. Az érzelmek fortissimojában szinte fejedelemnek látja szerelmét, kinek – a kor szokásainak megfelelően – térdet, fejet hajt. A huszonhárom soron át felfokozott vallomást egyetlen sor ellentételezi. Az imádott hölgy mindezen csak mosolyog. Ám ez nem vált ki keserű panaszt vagy indulatos vádat a költőből, hanem belátó megnyugvást és a dolgokon felülemelkedő tudomásulvételt.

E „török mintára” írt vers formája ősi nyolcas. A négyszeresen ismétlődő rímek a csillapíthatatlan érzelmek kifejezői.

A *Darvakhoz szól* című verse fordulataival, motívumaival, képpalkotásaival is népköltészeti ihletésű. A szálló darvak látványa indítja el az érzelm-és gondolatsort. A madárral üzenés népköltészeti ihletése kapcsolódik a szerelmes ember közlésvágyához:

*De ne siess kérlek,
Tőled hadd üzenjek...*

Párhuzamos gondolatrítmus lebegtetni a kívül-belül jelentkező fájdalmat, a költői érzelm átvitelét:

*Ruhámban setét színt,
Szívemben szörnyű kínt
Víselvén, úgy gyászolok.*

Nemcsak érzelmeit mondja el, hanem érzéseinek ébredését a szálló darvak láttán. Ezek eszébe juttatják az országot, ahol Júlia él. Bujdosó életének egy darabját írta meg, s érzelmeinek felgerjedését a látottakra. Balassi közvetlen, vérbeli lírikus. Nála élet és költészet összemosódik. Csokonaiig és Petőfiig kell majd várni az életrajz és a költői mű ilyen egybeesésére. A verset a költő jellegzetes Balassi-strófában írta. A belső rímpárok után három egymásra visszahangzó sor fogja egységbe a versszakokat. Rímpárjait elevenebbé teszi néhány asszonánc.

Mint már említettük, kilenc európai nyelven értett. Ismerte a humanista írókat: a konstantinápolyi görög Marullust, a nápolyi olasz Angerianust, a németalföldi Joannes Secundust. Némely versében a neoplatonizmus gondolatai is felsejlenek. Az ókori klasszikus költők közül Anakreon, Ovidius és Propertius versei hatottak

rá. Az ókori hagyományokat azonban Balassi eredeti egyénisége értően használja és gazdagítja vele líráját, melynek gyökere mégis a – már bizonyos fejlettségre jutott – magyar népi és műköltészeti hagyomány. Az ókori mitológiai hatásokkal – melyek túlbujáznak a korabeli humanista lírában – mérsékelten él. Cupido, Venus, Mars neve fel-feltűnik lírájában, de ez nem lesz domináns nála.

A fentebb már említett neoplatonikus gondolatok jól tükröződnek az „*Adj már csendességet*” kezdetű versében. A szimmetrikus felépítésű vers a test börtönéből kiszabadulni vágyó lélek fohásza. Ébresztésre várva, lelkének Istennél a helye. A halál utáni öröklét bizonyosságá számára, a hit által való üdvözülés.

Vallásos versei életének különböző szakaszaiban születtek. Ő is, mint a reformáció hitvitázói, zsoldáros szívvel fordul Isten felé vigaszért:

*Bocsásd meg, Úristen, ifjúságomnak
vétkét,
Sok hitetlenségét, undok fertelmességét;
Töröld el rútságát, Minden álnokságát,
Könnyebbítsd lelkem terhét.*

Nála a vigasztalásra vágyódó hang az ön maga egyéniségére ráébredt reneszánsz lélek magabiztos fellépésével társul. Vallásos lírájának önvallomásos jellege Szent Ágostont idézi, Istenével vívódó, perlekedő hangvétele pedig az Ady-versek hangulatát előlegezi. Makkai Sándor református püspök nem véletlenül helyezte el Balassit és Adyt irodalmunkban a vallást mélyen átérző költők közé. Balassi Istent nem csupán megszemélyesíti, hanem katonaélete tárgyi kellékeihez sorolja megható közvetlenséggel:

*Te vagy egy szál kopiám, te vagy éles
szablyám, jó lovam hamarsága.
Elmémemnek vezére, karjaim ereje, s
szívemnek bátorsága.*

Ehhez az önállóan megfogalmazott istenes költészethez a zsoldárfordításokon keresztül vezet az út. Alapos nyelvtudása lehetővé tette, hogy egyaránt fordítsa George Buchanant, Theodor Bezát és Jan Kochanowskit. A vallásos bűnbánat hangja kiérzik az általa fordított 42. zsoldárversből:

*Mint a szomjú szarvas, kit vadász
rettentett,
Hegyeken-völgyeken széjjel mint
kergetett,
Rí, leh, s alig vehet szegény lélegzetet,
Keres kútfejeket...*

Istenes verseinek utolsó csoportjában a halál a központi gondolat. Az életben való megfáradás, az örökös bujdosás, az elmúlás szelének megérzése a bűnbánó zsoltárok mélységéből kiált fel:

*Adj már csendességet,
Lelki békességet
Mennybéli Úr!...
Bújdoso elmémet,
Ód bútul éltemet,
Kit sok kín fúr.*

Máshol így ír:

*Lelkemnek hozzád való buzgó kiáltása,
Jusson elődbe valaha már óhajta.
Ne hagj vesznem bűnöm miatt lelkem
váltságára,
Nyújtsd ki segítő karodat szabadságomra.*

Látjuk tehát, hogy istenes verseinek személyes varázsát az Istenhez-fordulás közvetlensége, őszintesége és bűnbánó jellege adja.

Esztergom ostrománál kapott súlyos sebesülésének haláltusájában is Istennek ajánlja fájdalmát:

„Imé kioldoztam, s elődbe hoztam fene ötte sebemet...”

Balassi vallásos lírája költészetünk legszebb istenes verseit foglalja magába. Az emberért kegyes és az ember szolgálatában mindig megbocsátó Isten arcát rajzolta bele a magyar irodalomba. Istenes verseivel – mint már említettük – Ady előfutára. A modern költői lelkület első megnyilatkozása lírájának ez a vetülete.

A halált okozó sebesülése agóniájában megbékült lélekkel várja a bekövetkező véget. Míg a hadi felcser műtétet végez roncsolt lábain, ő Vergiliust idézi: „Most van szükség, Aeneas, bátorságra és erős kebelre.” Utolsó szavai a keresztény ökumené jegyében születnek. A protestáns predesztináció hallik ki vigasztaló papjához intézett szavaiból: „Hiszen azt akartad *Atyám, hogy így legyen!*” S a katolikus vallás

militáns gondolata az Athleta Christi, azaz Krisztus katonája visszhangzik elhaló sóhajában: „*A Te katonád voltam Uram és a te seregedben jártam.*” Ez a gondolat szinte előre vetül Zrínyi Miklósig.

Balassi életműve a magyar irodalom addigi eredményeinek összegzése és továbbfejlesztése. A magyar nyelvű verset az énekes-lantos színtről egymaga emelte a reneszánsz műköltészet színvonalára. Poeta doctus és ösztönös lángelme volt, aki különleges lelki alkatával, színes és erős egyéniségével a magyar líra zseniális előfutára lett.

Idegen költőktől is tanult, mert a művész-lelek magáévá fogad minden hatást, s benne értékesebbé válik a feldolgozott anyag. Azokat a költőket, akiket felhasznált, jóformán csak a szaktudósok egy szűk köre ismeri. Balassit pedig a mai napig olvassák, értik és élvezik. Költészete ma is élő.

A modern Balassi, az európai nyitottságú költő nemzeti kereteken túl az általános emberit is meg tudta szólaltatni. Korának büntudatát, Istenben való bizakodását, a szerelmes ember vágyait: dicsekvő örömét és keserű bánatát is ki tudja fejezni. Ő hallotta meg a természet hangjait, ő találta szépnek a végvárak életét, ő adott erkölcsi alapot a haza védelmére, ő mondta ki először – szinte József Attiláig visszhangozva – hogy „édes hazám”. Ő tudta szintetizálni a törökdúlta haza és Európa kultúráját.

Európai volt a szó konkrét és általános értelmében. A kilenc nyelven értő költő eredeti művekből volt képes fordítani. Az európai kultúra alapjait képező zsidó-keresztény kulturális kör feltalálható verseiben a zsoltáros Dávid királytól a keresztény egyház szellemiségéig: Jézusig és Máriáig. Vallási tolerancia jellemezte. Protestánsként születik, majd később katolizál. E két vallás nála mégis szinte békés szimbiózisban él. A protestantizmusból átvette az egyénileg megélt Isten-élményt, a katolicizmusból a Krisztus katonája eszményt, mely nála a hősi halál mártíriumának átélése.

A 2004-es év Balassi születésének négyszázötvenedik évfordulója. Ez az év az Európához való hivatalos csatlakozásunk éve. Balassi Bálint élete és költészete jól példázza, hogy több mint négy évszázaddal ezelőtt is Európában voltunk. Méltó helyünk volt a szellem Európájában és Európa szellemében.

Balassi az első magyar költő, akinek lírai gyökérzete csaknem egész Európát behálózta.

Versvilágában művelődési folyamatok találkoztak: a humanizmus és a reneszánsz lenyugvó fénye, az ó- és az újlatin irodalom, s Kelet-Közép Európa népköltészete. Képköltésének keleti, érzéki jellege tagadhatatlan, nyugat-európai műveltsége irodalomtörténeti tény. Alakjának felidézésével

újólag bizonyíthatjuk otthonlétünket e sokszínű Európa-hazában, ahova kezdetektől tartoztunk. Tisztelgésünk egyaránt szól a nemzeti poézis megteremtőjének és az európai irodalmi és gondolati minták értőjének és adaptálójának. Kiváló szellemi elődünknek, akire ma is felnézhetünk.

Gömöri György

Balassi Bálint és kortársainak patriotizmusa

Budát 1541 augusztusának végén elfoglalja a török. Bár az ország többi része még tíz-tizenegy év haladékot kap (Nemeskürty szerint csak 1552 kezdődik a török hódoltság kora: Nemeskürty 1975: 670), a középkori magyar királyságnak vége, rohamosan hódít a reformáció. Ezzel egyidőben kialakul – a keresztény humanisták sugallatára – egy olyan „magyar” patriotizmus, amiben még sokáig osztoznak a hajdani magyar királyság területén élő nem magyar anyanyelvű „hungarusok”. Ennek az újfajta patriotizmusnak nem a legfőbb jellemzője a Nyugat-Európában még mindig kötelező királyhűség; van persze ennek is a magyarázata, hiszen a mohácsi vész utáni két választott király vetélkedése ezt meglehetősen kérdésessé teszi, mint tudjuk, a kor magyar főurai elég gyakran váltanak pártot, pártolnak át a másik királyhoz. Az 1552-es török hadjárat után egyébként is kiderül, hogy a porondon egyedül maradt Habsburg uralkodónak se pénze, se szándéka nincsen, hogy a törököt az elfoglalt területekről kiverje. Marad a szívós önvédelem: a végváraké, illetve a János Zsigmond alatt lassan önállósuló Erdélyé. Ha viszont meg akarjuk határozni, mi a XVI század magyar patriotizmusának fő témája, nincs nehéz dolgunk: *a török elleni fegyveres harc, illetve az ezt vállaló uralkodó támogatása*. Ehhez járul, mint másik fontos téma, az anyanyelv kiművelése.

Az első humanista, aki mindkettőt egyszerre vállalja, a Krakkóban és Wittenbergben tanult, majd a bécsi egyetemen tanító humanista, Sylvester János. Lefordítja magyarra az Újszövetséget (1541) és felfedezi, hogy magyarul is lehet időmértékes verset írni. „Zengőn szárnyal-

ó...disztichonjaihoz fogható a 18. század végéig nem írtak magyar nyelven” (Klanciczay 1964:301). Ugyanakkor latinul is versel, „De bello Turcis inferendo...” (A török ellen indítandó háborúról...) címen ír elégiát, ami Bécsben jelenik meg 1544-ben. Ennek ajánlásában megfogalmazza azokat az elveket, amelyeket a Habsburg- király, Ferdinánd, is osztana – ha tudna: „az istenes életnek nem csekély része az, ha édes hazánk szabadságának...megvédésre fegyvert ragadunk, a rabló hadakat elűzzük” (Balázs 1958:345) 456 soros elégiájának alcíme magáért beszél: „a török ellen indítandó háborúról tanácskozó keresztény uralkodókhöz” (Klanciczay 1982:345). Sylvester ebben az elégiájában megdorgálja azokat az uralkodókat, akik elhanyagolják kötelességüket, ami –szerinte– a köznép oltalma. Már az elégia elején megfogalmazza: „Fő kötelességtek – mindent későbbre halasztva- most a pogány ellen vinnetek új hadakat” (Klanciczay 1982:345). Ezután leírja a török dúlását az elfoglalt területeken, majd az elégia 113-124 soraiban elmondja, mit kell tennie a hazafiaknak: „Fegyverrel harcolni hazájáért a deréktól/ mindig szép tett volt s mindig kegyes is/ Édes volt meghalni.../ Mert hiszen ő táplált, a hazánk s ápolt, csecsemőket, / s ő vett föl minket drága ölébe, hazánk” (Csorba Győző fordítása, Klanciczay 1982:348) Visszamegy ez természetesen a horátiuszi „Dulce est pro patria mori”, gyakran idézett jelmondatra, de itt Sylvester nem csupán a római erényeket dicsőíti, hanem elégiája további részeiben hangsúlyozza a kereszténység védelmét is: „Éljen bizton a drága szabadság, bizton a Krisztus / szent hite és neve, mert óvja vitéz karotok” (Klanciczay 1982:

357). Ez a latin költemény tehát már azt tételezi, Európa fegyveres segítségére van szükség, hogy Magyarország betölthesse a Hunyadiak óta ismert szerepét – a “kereszténység védőbástyája” szerepét.

Sylvester tanárember, olyan humanista, aki felvállalja a törökellenes harc propagálását. Az ő szerepét folytatja, hagyományosabb módszerekkel az a Tinódi Lantos Sebestyén, akiről azt sejtjük, azért adta magát énekszerzésre, mert mint Török Bálint szolgája, részt vett annak hadi vállalkozásaiban és bal keze megcsönkült (Klaniczay 1964: 389). Tinódi főleg arról énekel, ami az országban történik: énekeinek 1541-től kezdődően fő témája a török, illetve “az ellen való harc és védekezés módja” (Klaniczay 1964: 391). Különösen sokat ír az 1552-es török hadjárat eseményeiről. De már az 1550-ben szerzett *Kapitány György bajviadalja* című énekben is vannak olyan sorok, amelyek mintegy előre vetítik Balassi Bálint későbbi vitézi költeményeit:

*“Én mast szóllok csak vitéztlő dolgokról,
Jelősben végvárakban lakozókról...”*

*Bátor szívvel az vitézséghez vannak,
Ha ellenségöt hallnak, megvidulnak,
Gyorsan ő jó lovokra felfordúlnak,
Az ellenségnek hamar arcul állnak.”*

(Tinódi 1956:127)

Néhány versszakkal később Tinódi a törökkel vívott végváriak harcait így írja le: az a “körösztén hitért”, valamint a “jó hírért, névért” történik. Persze a “nyereségért”, a zsákmányért is, hiszen köztudomású, király őfelsége nem nagyon fizeti a végbelieket. Vitéz Kapitán György viadala a bujádi réten történik, nagy nyilvánosság előtt: a nézők között ott van a “vitéz Bebek György” és a “jó Zay Ferenc” mellett “vitéz Balassi János” is. (Tinódi 1956:130). Talán nem tévedek, amikor úgy vélem, ez egyike lehetett azoknak a históriás énekeknek, amelyet vándorlantosok a zólyomi Balassi-udvarban bizonyos alkalmakkor elénekeltek. Mint ahogy az *Eger vár viadaljáról szóló ének* is ihlető módon hathatott az ifjú Balassira, aki két évvel a híres várostrom után született. Ez a Tinódi-ének a „jó hírben, névben” hosszú időre megmaradt végbéli vitézeknek lelkes dícsérete: „Sok jó adassék mennyből vitézőknek, / Kiktül megtartaték vára Egörnek, / Rabságtul maradta ez földi népnek, /

Bora, kenyere hegyeknek, völgyeknek” (Tinódi 1956:178) A hatalmas török túlerő ellen sikeresen védekező Eger példája két nemzedéken át élte a rosszul fizetett, hópénzt ritkán látó, részben portyázásból, zsákmányszerzésből élő magyar katonákat, köztük a végek első énekesét, Balassi Bálintot.

Mielőtt szemügyre vennénk azokat a Balassi-verseket, amelyekből kitetszik ennek a kalandos életű és az igazi katonai karrierről lemaradó költőnek hazaszeretete, mély patriotizmusa, érdemes néhány szót szólni arról a Balassi Bálint életrajzát kiegészítő két fontos dokumentumról, amit a kutatók az elmúlt évtizedekben tártak fel, hoztak nyilvánosságra. Ezek olyan idegenajkú látogatók emlékalbumában található bejegyzések, amelyekből megismerhetjük a végvári költő személyes jelmondatát. Az egyik Stephan Haymb von Reichenstein, a másik Hans von Braun albumában maradt fenn, Balassi Bálint sajátkezűleg befestett címerével; a jelmondat mindkét emlékkönyvben azonos, bár az egyikben a lap sérülése miatt töredékes: „Vita, quae fato debetur, patriae saluti solvantur!” (Gömöri 1999: 31). Magyarul: „Életemet, amellyel a sorsnak tartozom, hazám üdvére kell fordítanom!” Ezt a jelmondatot Balassi egy Cicerónak tulajdonított, de valószínűleg más által szerzett *Rhetorika ad C. Herennium* c. könyvben, illetve szentenciagyűjteményben olvashatta, talán a Petrus Lagnerius által 1579-ben Kölnben kiadott gyűjteményben (Szentmártoni Szabó 2003: 27). Ha összehasonlítjuk ezt a mondatot a kor más fontos szereplőinek fennmaradt jelmondataival, látjuk, hogy azok vagy bibliai sorokat, vagy antikizáló bölcsességet vallanak magukénak – a Balassiéhoz hasonló patriotizmus még katonáknál is nagyon ritkán fordul elő. Pálffy Miklósé például „Dominus adiutor meus” (Gömöri 1999:34), a Balassival egykorú és ugyancsak háborúban elesett jeles angol költő Sir Philip Sidney jelmondata („Quo fata volant” – Ahogy a sors rendeli) pedig mélyen fatalista a Balassi Bálint-mottóhoz képest.

Természetesen Balassi Bálint nem az egyetlen katona-költő a XVI században. Már az előző évszázadban találunk egy neolatin költőt, akit Balassi ismert és utánozott is, Marullust, aki többnyire katonáskodással kereste kenyerét, s aki egyik epigrammájában, amelynek „Mortui pro Patria” címet adja, a haza szolgálatát így fogalmazza meg: „honestam / Pugnando mortem quaerere, non tumulum” : „harcolva tisztes

halált, nem sírt keresünk” (Marullus 1951:5). De Marullusról, akit egyébként Boticelli is lefestett, s aki olvasott és elég népszerű költője volt korának, tudjuk, hogy bár családja a török elől emigrált Konstantinápolyból, a törökellenes harcot nem kapcsolja össze igazán a kereszténység védelmével (Kidwell 1989:307). Két olyan nem-magyar költőt ismerünk, akiknek műveltsége és társadalmi helyzete részben hasonló a Balassiéhoz, s ezért érdemes összehasonlítani őket a *Katonaének* szerzőjével. Egyikük, Christoph von Schallenberg (1561-1597), felső-ausztriai nemesi családból származik, Regensburg után jár Itáliában, majd 1583-tól Mátyás főherceg asztalnoka Bécsben, hogy aztán 1594-ben a dunai hajóhad parancsnokaként részt vegyen a magyarországi hadjáratban (Nemeskürty 1984:292). Ő is a török háború áldozata lett: nem Esztergomnál esett el, csak három évvel később halt bele a magyar hadszíntéren szerzett sebesülésébe. Schallenberg latinul és németül is írt, ez lényeges különbség Balassihoz képest; a hasonlóság az, hogy ő is olasz nóták dallamára szerezte számos németül írt szerelmes versét, vagyis nem csak leírta, lantkísérettel el is énekelte (vagy énekellette) őket.

Schallenberg érdekes módon kizárólag a latin nyelvű verseiben ír a török elleni harcról; ezek a versek vagy valamelyik ismerőséhez, barátjához, vagy öröklük szólnak. Az 1594-es évben korholó verset intéz egy David Enenkel nevű cseh báróhoz, aki most nem hajlandó harcba szállni- ez a rövid vers azért érdekes magyar szempontból, mert egy olyan körülményre utal, ami Balassi Bálint öccsének, Ferencnek a halálát okozta: a török-tatár seregek betörésére Magyarországra. „Turca fero mixtus Tataro grassatur in oris/ Pannonicis, vix dum vere nitente novo”(Vad törökök hada együtt jár a tatárral/ pannon földeken, ezen az alig fénylő tavaszon”(Schallenberg 1910:76) De már korábban szentel Christoph von Schallenberg egy tíz soros epigrammát a szigetvári hős Zrínyi Miklósnak Ujat nem mond a versben, amelynek a címe „Cenotaphion Nicolai comitis Serini, herois celeberrimi, in obsidione castris Sigethani MDLXV (!) occumbentis”(Schallenberg 1910: 55) és Nemeskürty az osztrák költő verseit szerkesztő Hans Hurch alapján úgy véli, ezt a verset von Schallenberg az 1591-ben kezdődő tizenöt éves háború ösztönzésére írta (Nemeskürty 1984:293). Zrínyiről és Sziget védelméről a kor latin olvasóközönsége már értesülhetett

akár Pietro Bizarri *Pannonicum bellum* c. könyvéből (Bázel, 1573), akár Zsámboki 1581-es Bonfini-kiadásából, de a legvalószínűbb az, hogy Schallenberg az a gyászantológia ihlette költői versenyre, amelyet Forgách Imre szerkesztett és adott ki Wittenbergben, a *De Sigetho Hungariae propugnacolo* (1587), amelyben számos magyar, „hungarus” és sziléziai humanista dicsérte versben 1566-ban a Szigetvár ostrománál elesett gróf Zrínyi Miklóst.

A másik költő, akinek életrajza valahol kapcsolódik Balassi Bálintéhoz, s aki meglehetősen személyesen ismerte a költőt (ami persze Christoph von Schallenberg esetében sincs teljességgel kizárva), lengyel volt. Adam Czahrowski (1563?-1599) úgy került Magyarországra, hogy a byczynai csata után, amelyben a lengyel trónért folytatott harcban a Habsburg-trónkövetelő oldalán harcolt, magyar területre menekült és itt különböző végvárakban mintegy nyolc évet töltött katonáskodással. Czahrowskit Byczyna után először Egerben találjuk, ahol először Gersei Pethő Istvánhoz szegődött el hadnagynak „hat lóra”, Szolnoknál, majd Szikszó alatt harcolt a törökkel (Hopp 1992:178), majd részt vesz a 15 éves háború harcaiban, így ott van Esztergom 1594-es ostrománál is (Mikulski 1964:140). 1596 végfelé térhetett vissza Lengyelországba és itt adta ki *Treny i rzeczy rozmaite* (Gyászdalok és különféle versek, 1597) című versgyűjteményét, amely költőileg ugyan elég gyenge, de van benne egy *Katonadal* (Duma żołnierska) c. vers, amely erős Balassi-hatást mutat. Idézzük néhány sorát nyersfordításban: „A vitéz embernél/ Vajon mi lehet szebb?/ És mi szebb a végeknél? (podgraniczne kraje)/ Ahol -ha a jég elolvadt- / Látni végtelen mezőket / Friss füvekkel ékesítve”(Kryzanowski 1963:227) Czahrowski túlélte néhány évvel Balassi Bálintot, amit azért fontos említeni, mert megérte Eger 1596-os török kézre kerülését- ez hosszú versre ihlette, aminek a címe: *Gyászének Egerért*. Megint csak Balassit halljuk ki a Czahrowski- vers néhány sorából: „Derék és harcban ügyes egri vitézség,/ Magyarok tüköre, vitézek harcra érett iskolája,/ Amely most elpusztult a pogány kéz által”(Czahrowski 1937:38). Ugyanakkor Czahrowski magát „egyszerű katonának” mondja, közel sem rendelkezik azzal a műveltséggel, mint Balassi és hosszú magyar földi katonai szolgálata ellenére magyar történelmi ismeretei is elég fogyatékosak. Verstechnikája kezdetleges és mindössze azért tart igényt figyelmünkre, mert jelzi az

életében verseit ki-nem-nyomtató Balassi Bálint hatását kora kisebb költőire.

Cristoph von Schallenberg kétségtelenül patrióta, de ő elsősorban egy dinasztia, nem egy pátriát szolgál. Adam Czahrowski a lengyel királyság szempontjából 1596-os hazatéréséig árulónak tekinthető, magyarországi zsoldoskatonaként hogyha harcol is a török ellen, azt nem a "kereszténység", hanem saját érdekében teszi- panaszkodik is a magyar urakra, meg közvetve a császári hatóságokra eleget verseiben. Főtémája saját szegénysége és kenyéradóinak "hálátlansága". Jelen van ez a csalódottság Balassi verseiben is?

A remek *Katonaének*-ben erről nem beszélhetünk. Inkább arról, hogy Balassi némileg idealizálja, eszményíti nem annyira a katonaéletet, mint a végvári vitézek életét, sajátos körülményeit. A vers a természet dicséretével indul, méghozzá egy "kikeleti" képpel- teljes tavasz van, amikor a madarak dalolnak és a mezők illatoznak. De ez a szinte idilli kép már a második versszakban drámaira fordul- a portyázó vitéz tétje minden harci alkalommal a saját élete. "Holott sebesedik, öl, fog, vitézkedik, - homlokán vér lecsordul" (Balassi 1974:119). A vers, mint azt Varjas Béla kimutatta, erős manierista kontraszt-hatásokra épül (Varjas 1982:300), s benne a XVI századi katonaélet pozitív oldalát éppúgy megtaláljuk, mint hátrányait, nehézségeit, sőt: tragikumát. Az 1-4 versszak inkább a pozitívumokat emeli ki, s ez a himnikus dicséret a katona ideáltípusának a felmagasztalásában csúcsosodik ki:

*"Az jó hírért névért s az szép tisztességért
ők mindent hátra hadnak,
Emberségről példát, vitézségről formát
Mindeneknek ők adnak"*

Balassi 1974:120. Az én kiemelésem)

Az ezután következő három versszak arról szól, hogy milyen veszélyek várnak a végbeli katonákra, vagyis ezek a "jó sólymok" mennyi nélkülözést szenvednek és néha milyen méltatlan halállal halnak meg. A nyolcadik strófában, mint Varjas Béla írja, "valódi humor" csillan meg (Varjas 1982:303), s valóban ezek a sorok:

*"Az nagy széles mező, az szép liget, erdő sétáló palotájok.
Az utaknak lese, kemény harcok helye tanuló oskolájok,
Csatán való éhség, szomjúság, nagy hévség s fáradtság
mulatságok"*

(Balassi 1974:120)

olyan rezignált öngúnyjal íródtak, amire a magyar lírai költészetben korábban nemigen volt példa. Én még tovább mennék, mint Varjas, aki ugyan hangsúlyozza a kontraszthatásos technikát, de itt megáll; ez a versszak mintha csak a Schallenberg-féle udvari költő-humanisták okítására íródott volna. Mintha csak Balassi az ilymódon kigúnyolt „palota-iskola-mulatság” hármassal adná igazán értésünkre, milyen viszontagságokat kell elszenvedniük a végbeli katonáknak. Hiszen ő is tudja, hogy versének előző részében mennyire idealizálta korának hadviselőit!

A végbeli katonákra ugyanis az 1580-90 közötti évtizedben sokkal inkább a nyomor volt jellemző, mint a vidám harcbaszállás és dicsőséges hősi halál. A „győri hős” és komáromi várkapitány Pálffy Miklóshoz intézett beadványok sokaságából tudjuk, milyen szörnyű volt helyzetük. Levél Pálffyhoz 1586 március 12-éről: „A komáromi urak ismét összegyűlvén olyannyira háborogtak, hogy már nem tudnak hová lenni a nagy éhség és sok dög husétel miatt” (Jedlicska 1897:218). Pálffy Miklós Ernő főherceghez írt levelének summája, 1589 szeptember 3-án: „kéri, hogy [a főherceg] a komáromi német katonaság számára legalább egy évi fizetést eszközöljön ki, mivel a katonaság öt éve (!) nem kapott fizetést és még kellő ruházata sincs” (Jedlicska 1897:382) Ezek a jelentések magukért beszélnek. Az egriek talán jobb helyzetben voltak, mint a komáromiak, de ők sem tudták volna elmaradt fizetésüket pótolni, illetve magukat élelmezni, ha nem csapnak ki a fegyverszünet megszegésével néha-néha a környékbeli török-megszállt területekre és nem adják utána „kótyavetyére” az ott zsákmányolt árukat, illetve foglyokat. Ezek után nincs mit csodálkozni, hogy Balassi Bálint 1589 őszén Lengyelországba „bujdosik”, hogy ott (tervei szerint) tisztességes zsoldért és megfelelő katonai rangban harcoljon majd a török ellen.

De ebben a fentebb idézett versében, amit még 1589 ősze előtt írhatott, nem vallja be csalódását, hanem az utolsó szakaszt „ódai felmagasztalással” zárja: az ifjú vitézek dicséretes seregére Isten áldását kéri. Varjas úgy gondolja, hogy a „kiknek ez világon szerteszerént vagyon mindeneknél jó neve” (Balassi 1974:120, Varjas 1982:305) sorban az „ez világon” voltaképpen a magyar hazát jelenti- azt hiszem, ebben téved. A kor nyugati humanistáit élenként érdeklik a magyarországi állóhadszintéreseményei, 1576-ban Hubert Languet helyi jelentőségű magyarországi

várostromokról, illetve elfoglalásokról ad hírt barátainak, megbízóinak, 1596-ban pedig Eger eleste nemzetközi jelentőségű eseménynek tűnik, amiről nemcsak Adam Czahrowski számol be lengyel nyelvű versében, hanem 1596-ban megjelenik „Georgius Burnomisa”(Bornemisza) latinból lengyelre fordított beszámolója is „Eger vár bevételéről és az azt követő [mezőkeresztési] vereségről”(Hopp 1992:178)- ez a latin röpirat egyébként bejárja egész Európát.

Balassi ezt a versét még reménykedő hangon fejezi be: „Mint sok fát gyümölcsökkel sok jó szerencsével / áldjon Isten mezőkbe!”(Balassi 1974:120). De nem telik bele nagy idő és már búcsút mond azoknak a végbelieknek, akiket a „Katonaeinek”-ben megörökített. „Valedicit Patriae...” című verséről van szó, amit 1589 őszére lehet keltezni, a Lengyelországba távozás előtti hetekre, vagy napokra. Ez a vers voltaképpen summája Balassi Bálint egész addigi életének. Azoktól búcsúzik, akiket szeretett, akik körülvették, akikkel együtt harcolt éveken át:

*„Ó én édes hazám, te jó Magyarország,
Kí kereszténységnek viseled paizsát,
Visszsz pogány vérrrel festett éles szablyát,
Vitézlő oskola, immár Isten hozzád!”*

(Balassi 1974:134)

Ebben a nyitó szakaszban világosan megfogalmazódik a XV században kezdődő *antemurale* ideológiája. Magyarország nem csak önmagát, az egész kereszténységet védi 'a pogánnyal' szemben. Vagyis a magyar patriotizmusnak az ad különös értelmet, hogy a török hódítás ellen védelmezi az egész keresztény Európát. És amit a kortársak még nem tudhattak: a hazájától búcsúzó Balassi Bálint azért szegődik a lengyel király, vagy Zamojszki zsoldjába, hogy jobb körülmények közt, rendes seregben harcolhasson a török ellen. (Más kérdés, hogy ebből a török háborúból nem lett aztán semmi.) De mihelyt megindul a tizenötéves háború, Balassi Bálintot újra Magyarországon találjuk, részt vesz egyes várak felszabadításában és „dávidos” zászlóval vonul Esztergom alá, hogy életével pecsételje meg hitvallását.

A „Valedicit Patriae” a teljes hazától való búcsúzás után a szűkebb hazától és környezettől is búcsúzik: Balassi lokálpatriotizmusának csak akkor van értelme, ha tudjuk, Egernek milyen szimbolikus

jelentősége volt a XVI század második felében Európa szerte. És ha megnézzük ezt a versszakot, megint az az érzésünk, Balassi messzebbre látott sok kortársánál, a költő-kortársakat is beleértve:

*„Egriek, vitézek, végeknek tüköri,
Kiknek vitézségét minden föld beszél,
Régi vitézséghez dolgotokat veti,
Istennek ajánlva legyetek immár ti!”*

(Balassi 1974:135)

A „végeknek tüköri” kifejezés arra mutat, Balassi Bálint az egriekben látta megtestesülni mindazt, amit a legjobbnak tartott a végbeli katonák életében. A tükör sajátossága, hogy csillog: a vitézi erények is csillognak a mindennapok szürkeségében. Különben ugyanennek a versnek a negyedik versszakában kétszer is előfordul a „fényes” illetve „félő” jelző, a kopjákra, kardokra, vagy sisakokra alkalmazva- a költő esztétikai örömet lel a jól felszerelt sereg „vitézlő nagy szépségében”. És megismétlődik az egriek dicsérete: *minden föld* beszél az itteni katonák virtusát, sőt: összehasonlítja tetteiket a görögök, rómaiak, avagy a régi magyarok hősiességével! Mivelhogy másképpen nem értelmezhetjük a „régi vitézséghez dolgotokat veti” (Balassi 1974:135) kitélt.

Magyarország és Eger után a harmadik hely, amitől Balassi még ebben a versben búcsúzik, az a csaták, a portyázások tere. A hatodik versszak festi ezt rendkívül érzékletesen: a táj a Mátra és a Bükk környéke, illetve az attól délre fekvő terület, a török hódoltság és a magyar királyság közti vidék: „kiterjedt sík mező,/ S fákkal, kősziklával bővös hegy, völgy, erdő” (Balassi 1974: 135). Ez a „rárószárnyon járó” gyors lovakkal benyargalható vidék közelebb áll a katonaköltő szívéhez, mint északabbra fekvő birtokai, nem beszélve a „szörnyű havasokról”, amelyeken csak bolyonghat a csalódott szerelmes. Igaz, végül is Balassi azt mondja, azért bujdosik el hazájából, mert „Cupido” kiűzte onnan, ezért kell „Pallás” és „Márs” szolgálatába szegődni (Balassi 1974: 139). De nyilvánvaló, hogy 1589-ben nem csak Losonczi Anna újabb házassága miatt, hanem egzisztenciális okokból is távoznia kellett abból az országból, ahol (mint öccsének írta Krakkóból) nem bíztak rá „szorgos gondot”, úgymint „Tatát vagy Palotát”(Balassi 1974:413). S bár a „versfaragást” szívesen elhagyta volna egy hazai

kapitányságért, Balassi Bálint patriotizmusához nem fér kétség - mindössze annak örülhetünk, hogy *nem* bízták meg idejében olyan katonai feladattal, ami Magyarországon tartotta volna. Hol lennének akkor a Célia-versek? Hol az utolsó istenes versek?

Az utolsó bűnbánó versek egyikében („Könyörög istennek, hogy bujdosásában viselje kegyelmesen gondját...”) olvassuk ezeket a megkapó sorokat, amelyekben, úgy hiszem, benne van a remélt és nem sokkal később véghez is vitt hazatérés vágya:

„Az szép harmatot, miként hullatod
tavasszal virágra,
Sok jódot Uram, úgy hullasd reám,
te régi szolgáladra.

Hogy mind holtomig szüvem legyen víg,
Téged magasztalván,
Mindenek előtt s mindenek fölött
szent nevedet áldván”

(Balassi 1974:153)

A patriotizmus fogalma –ez nyilvánvaló-korról-korra változik. Balassi Bálint az utolsó magyarok közé tartozik, akik egyértelműen felvállalhatják a további török hódítás ellen védekező keresztény és keresztényen magyarság védelmét. Eger eleste és különösen a Bocskai-felkelés után a magyar hazafiság értelme is megváltozik: a katolikus „királyi” Magyarország és a protestáns többségű Erdély más-más modelleket fogalmaz meg, sőt a vassvári béke után már nagyon nehéz lesz a Habsburg-pártiságot összeegyeztetni a magyar hazafisággal. Ha nem esik el Esztergomnál, vagy később, Mezőkeresztesnél, vajon milyen lett volna Balassi Bálint magyar költő patriotizmusa?

Idézett művek jegyzéke

- Balassi 1974: *Balassi Bálint összes versei, szép magyar comoediája és levelezése*, 3. javított kiadás, Magyar Helikon, Bpest, 1974
- Balázs 1958: Balázs János, *Sylvester János és kora*, Bpest, 1958
- Czahrowski 1937: Adam Czahrowski, *Treny i rzeczy rozmaite*, wzd. T.Mikulski, Warszawa, 1937
- Gömöri 1999: Gömöri György, *A bujdosó Balassitól a meggyászolt Zrínyi Miklósig*, Argumentum, Bpest, 1999
- Hopp 1992: Hopp Lajos, *Az „antemurale” és „conformitas” humanista eszméje a magyar-lengyel hagyományban*, Balassi Kiadó, Bpest, 1992
- Jedlicska, Pál, *Adatok erdődi báró Pálffy Miklós, a győri hősnek életrajza és korához 1552-1600*, Eger, 1897
- Kidwell, Carol, *Marullus. Soldier Poet of the Renaissance*, Duckworth, London, 1989
- Klaniczay 1964: Klaniczay Tibor (szerk.) *A magyar irodalom története 1600-ig*, Akadémiai, Bpest, 1964
- Klaniczay 1982: Klaniczay Tibor (szerk.) *Janus Pannonius-Magyar humanisták*, Szépirodalmi, Bpest, 1982
- Krzyzanowski, Julian, *Historia literatury polskiej*, PIW, Warsaw [é.n., de 1964)
- Marullus 1951: *Michaelis Marulli Carmina*, edidit Alessandro Perosa, Turici (Zürich), In Aedibus Thesauri Mundi, MCMLI
- Mikulski 1964: Tadeusz, *Rzeczy staropolskie*, Wroclaw 1964, Studia staropolskie, t. XIV.
- Nemeskürty 1975: Nemeskürty István, *Önfia vágta sebé*t, Magvető, Bpest, 1975
- Nemeskürty 1984: Nemeskürty István, *Olvasók és olvasmányok. Tanulmányok a régi magyar irodalomról*, Magvető, Bpest, 1982
- Schallenberg 1910: Cristoph von Schallenberg. *Ein österreichischer Lyriker des XVI. Jarhunderts*, herausgegeben von Hans Hurch, Tübingen 1910 (Bibliothek des Litterarischen Vereins in Stuttgart, CCLIII)
- Szentmártoni Szabó 2003: Szentmártoni Szabó Géza, 'Balassi Bálint latin jelmondatáról', *A Balassi Bálint Intézet évkönyve. Hungarika a XXI században*, Bpest, 2003
- Tinódi 1956: *Tinódi Lantos Sebestyén válogatott munkái*, Magvető, Bpest, 1956
- Varjas 1982: *A magyar reneszánsz irodalom társadalmi gyökerei*, Akadémiai Kiadó, Bpest, 1982

3. A renegát elűzése mint az agresszív kód kritikája

(a *Cultura* szövegének nyelvi diszperzitása és szcenikai komponensei)

A néphagyomány a kuruc tradícióval társul. Az 1730-as évek katonai beszállásolásainak időszakában keletkezett, de motívumaival Rimayra és Petrőczy Kata Szidóniára visszatekintő *Rákóczi-nóta*, amelynek legkorábbi feljegyzése 1751-ből való, a XVIII. század legnépszerűbb verse, s ahogyan a kanásztánc, a függetlenségi harcok emlékét idézi.¹ Pofók, aki, jóllehet eltérő tartalommal, a certamenszerű vizsgálódásokból ismert Larvatus funkcióját tölti be a vígjátéki bohóc szerepkörében, abban, amelyben a protestáns vígjátékokat lapozgatva Morióra szoktunk bukanni, elárulja: „mikor azt hallom, mindjárt piszeg bennem a magyar vir”. A bohóc-maszk azonban ebben az esetben inkább csak álca: a jelenet különösen fontos instrukciója szerint: „egyszerre mondják”: „Excellenter, valde bene”. Alkalmassint erre az *excellenter*-re reflektált levelében az egykori előadás másik neves nézője, Festetics György: „sem a hallgatóságához, sem a helyhez, sem a mostani időhöz nem illett, sőt egyáltalában kimondhatatlan hiba volt. Sokkal helyesebb volna és arra is kell törekedni, hogy az ilyen ünnepélyeken uralkodó Felséges Urunkat vagy a Felséges Nádort dicséretekkel magasztaljuk” – írta Csépan Istvánhoz, az iskola gondnokához július 22-én.² A gróf levele nemcsak óvatosságról, de a jelenet pontos megértéséről is tanúskodik. Értelmezése műfajilag releváns: az exameni szituációból indult ki, felismerte a vizsgáljellegbe épített döntési stratégiát, csak mint aposztrofált néző, más megoldást javasolt, dramaturgiai szempontból irreleváns módon, nem véve figyelembe az ének kontextusát, a tánc jelbeszédét, amit pedig ismerhetett, hiszen ez nemesi, sőt arisztokrata körökben is dokumentálhatóan jelen volt.³

Az elemzett jelenetben felbukkannak a certamennel rokon vitaszínjáték folklór változatának, a vetélkedő játéknak az elemei.⁴ Így a behívóforma, ami megelőzi a „szépön borborázni” tudó „árva gyerekek”, a szöveggel

nem rendelkező, ám a gondosan kialakított szcenikai térben „tillegetésével” mégis fontos szerepet betöltő Istók fellépését, s ilyen maga a kanásztánc, minthogy ebben a színjátéktípusban a mimikusan megjátszott küzdelem leggyakoribb formája éppen a fegyvertánc.⁵ Ennek a színjátékos elemnek tehát nemcsak teátrális szerepe van, amivel kiegészíti a *Rákóczi-nóta* színi jelentését, és nem is csupán a darab műveltségképehez járul hozzá, hanem az előadás termékeny alászállását képezi egy választandó kultúra folklór által megőrzött gyökereihez, olyan színjátéktípusok motívumait öltve magára, amelyek egy másfajta, elutasítandó, a nóta és a tánc kiűző rítusa által eleve ellenségesen fogadott műveltségforma negatív értékelését készítik elő. Ez a jelenet ugyanis közvetlenül megelőzi Szászlaki fellépését, s ez a kontraszt csattanósan értelmezi a dramaturgiai folyamat lüktetésében is a szilaj hangulatú színpadi képet, igazolván, hogy Csokonai színműveiben a színi hatás és a dramaturgiai funkció a teatralitás szövetséges komponensei. A vetélkedő játék ebben a vonatkozásban érintkezik a mimosznak, az embermimézisnek nevezett formával, amely Székely György szerint a helyes és az eltérő, a csoport által elfogadott magatartás, érték, valamint a deviáns konfliktusát jeleníti meg, „a közösség által helyesnek tartott viselkedéstől való eltérés ábrázolásával, az eltérés korrigálásának szándékával telítődött”.⁶ A deviáns jelenségek sorában nemcsak a helytelen erkölcsi magatartás, testi fogyatkozás vagy valamely fonák tulajdonság említendő, de pellengérnek is nevezhető exponált hely illeti meg az idegent. A külföldieskedő komikus beállításának ez az egyik motívuma.

Szászlaki (eredeti magyar színműben az első külföldieskedő!) fellépése dramaturgiai szempontból jól előkészített színpadi esemény. Előbb csak beszélnek róla (Firkász, majd Conrad), tudjuk, hogy már megérkezett a drámai szférába, azután a szcenikai térben is megjelenik, éppen a színdarab közepén, a huszonnegy jelenetből

felépített színdarab tizenkettedik jelenetében, hogy a színpadi cselekmény három egymást követő szakaszán keresztül folyamatosan szemünk előtt legyen. Később már csak egyetlen jelenetben (III. 2.) szerepel, de alakjának árnyéka úgyszólván az egész játékra rávetül. Ez némileg enyhíti a megjelenítés azon fogyatkozását, hogy a Lehelfi által „uralt” jelenetek (I. 1.- I. 4.; II. 9.-III. 5.) és a Szászlaki körül csoportosított színi események (II. 1.-II. 8.) valójában két elkülönülő, a képek mellérendelésének elvén alapuló, s csak Tisztesék köre által összehangolt „féltekére” tagolják a művet – Lehelfinek és Szászlakinak nincs is közös jelenete.

A házigazda „szelepurdi”-nak, azaz, az egykori, a mainál negatívabb szójelentés szerint kelekótya, hirtelenkedő, vízeszű, hányaveti, magát fitogtató figurának nevezi vendégét (a szó rokon a szeleverdi, szélházi kifejezéssel, vagyis Csokonai „címkéje” Kisfaludy Károlyig rajta ragad a típuson)⁷, akinek szövege szinte zenei következetességgel végigvitt ellenpontját képezi a háziak beszédének, s ez az ismétlődő kontrapunkt játékos mechanizmust kölcsönöz a textusnak. Tisztes ironikus kérdésére („mit tsinál majd itten [...] közöttünk, együgyű magyarok között?”), Szászlaki így válaszol:

„SZÁSZLAKI Tudom én majd mit tsinálók
Tekintetes Uram. Én az udvaromban mindent,
mindent külső országivá teszek. Cselédim mind
idegen nemzetűek, annál fogva pallérozottak
lesznek. Anglus Lovat, Suaitzer marhát, Spanyol
Juhot, Khinai disznót, Török Ketskét, Olasz Pujkát,
Norvégiai Ludat, Alexandriai Katsát, Nigritiai
tyukot 's a' t. szerzek udvaromba, a' mint ezt
láttam Justitzvart Svevelhaj Lord King Sinyor Di
Caropellegrina és mossiö emigrant Deniente
érdemes és Tudós külföldi Zseniknél, kikkel
utazásomban, megbarátkozni szerentsém volt.”⁸

Ez a képzeletbeli porta szöges ellentéte annak a helyszínnek, amit a cselekmény során megismertünk, ahol a „németes gavallér” hóbortos fantáziája légvárként „felépíti”, mint ahogy a „nagy nevelésű” külföldi dámákról adott leírása is Petronella negatív formáját szolgáltatja: „Egész foglalatosságok vizit adás-vizit elfogadás, kártya, csemege, kávézás, atalantis és más Románok, a' zsebbeli Bolonyai kutya 's több e' félék. Ők a' paraszt tseléddel edgyütt a' világért se fekünnének le estve és még sokkal inkább fel nem kelnének

reggel a' goromba földmivelövel és mester emberrel.”⁹ Szászlaki szövege a szólamok nyelvi transzpozíciójának leleményes megvalósulása a „punctus contra punctum” elv alapján, oly leleményesen simul a színmű összhangzatába, annyira benne termettnek tetszik, hogy ez a kontrasztos mimikri szinte elfeledtetni velünk a figura adoptált jellegét.

Előzményei között egyaránt megtalálható Bartsai László (Marianne Sophie Weickard *Der gereiste Bräutigam*-ja alapján képzett) Báró Mélyvölgye a Jártos-költés vőlegény-ből és Versegly Ferenc (Kotzebue *Das Kind der Liebe*-jéből formált) Graf Muldája *A szerelem gyermeké*-ből¹⁰, de, jóllehet irodalmi szövegek leginkább más irodalmi szövegeket utánoznak, azért a költő által még Debrecenből ismert és Csurgón helyettesített Császári Lósi Pál modellszerepének inspirációja is hozzájárulhatott a figura életszerűségéhez, legalábbis ezt igazolja Szászlaki szövegének és Császári Lósi egy Csurgón fennmaradt, a levélíró tudományos sikereire hivatkozó levelének néhány rokon jegye.¹¹ Az iskoladráma is ismerte a figurát: szerepeltetésére példa Pállya István *Pazarlay és Szűkmarkosi*-ja. Az alak őstípusának Holberg *Jean de France*-a tekinthető. E mű Dethardingtól származó német átültetése (*Jean de France oder Der deutsche Francose, a Deutsche Schaubühne* II. kötetében) Gottsched hatkötetes kiadványának egyik legnagyobb hatású szövege.¹² Holberg teremtette meg a szerepkör négy konstansnak nevezhető elemének sajátos egységét: (1) A hős külföldről érkezik kiszemelt menyasszonyának udvarlására, ellenállhatatlan hódítónak képzelvén magát. (2) Megjelenését rikító külsőségek jellemzik, divatbábként öltözködik. (3) Beszéde idegenszerű (Holbergnél franciás), nyelvileg elkülönül a többi szereplőtől. (4) Kudarcot vall, megszegyenülten hagyja el a színpadot, az általa bitorolt helyet rokonszenves ellenfele foglalja el, aki elnyeri a vágyak tárgyát képező leány (esetleg özvegy) kezét. Ezzel az *eirón* diadalmaskodik az *aladzón* fölött. A külföldieskedő valóban olyan, mint egy „gőz meteoron”, ahogy Petronella látja, aki átvonul a dráma egén, hogy végül „fattyú nap”-ként eltűnjön a szemhatáron. Adelgunde Gottsched már a *Deutsche Schaubühne* V. kötetében továbbformálta a holbergi témát (*Die Hausfranzösinn oder die Mamsell*), felerősítve a morális és nemzeties tendenciát.¹³ A figura hazai megjelenésével kapcsolatosan Zolnai Béla joggal állapította meg: „Nem az élet, hanem idegen

irodalmi minta volt tehát nálunk megteremtője e típusnak, mely aztán idővel mind több reális és magyar vonással gazdagodott.¹⁴ A vígjáték műfaja ezúttal is messzemenően s kiterjesztőleg igazolja Frye megállapítását: „Költeményt csak más költeményekből, regényt csak más regényekből lehet létrehozni.”¹⁵ Ám a figura magyarországi népszerűségéhez, az irodalmi inspiráción túlmenően, alkalmasint az a körülmény is hozzájárult, hogy a kívánatos önképhez való eljutás gyakran a más (a csoport szempontjából deviáns) megpillantásán keresztül lehetséges, s a renegát eltávolítása, kitzasztása a száműztek számára identitást erősítő tényező. Ennek az aspektusnak a kilencvenes évek irodalmában megnőtt a jelentősége.

A *Cultura* szövegének teatralitása a Pofók-Kanakúz szólam mellett főként Szászlaki jeleneteiben erőteljes, aminek jól érzékelhető megnyilvánulása e megszólalások látens instrukciókkal való telítettsége. Alkalmasint ezzel függ össze az a látszólag mellékes, ám szempontunkból jelzésértékű körülmény, hogy a figura talán Jókay Józseftől származó s a Gózon-féle kéziratot más négy színezett rajz mellett illusztráló ábrázolása különösen szemléletes: a „tsatos tzipö”-től és a „saxoniai Strimfli”-től a „Hamburgi Kalap”-ig minden kellék felismerhető rajta, még „a’ híres Hessen Casseli parapli” is. Ruházata olyan kódot hordoz, amely, túlzó fokozati variánsaival, kóros újdonságmániát tükröz, s amelynek jelöltje a földrajz szférájában a *külföldi*, a természet szférájában pedig, jórészt éppen a külföldies elemek túlzásai és össze nem illései következtében: a *majom*, amely mindig is utánzó állatnak számított.¹⁶

A figura fellépésével válik igazán megtapasztalhatóvá, hogy Csokonainál radikálisan kiéleződik az, amit a vizsgaelőadások nyelvi megosztottságaként észleltünk. Erre az elkülönülésre, amely Szászlaki megérkezésével bábeli méreteket ölt, erőteljes effektussal figyelmeztet az alak szcenikai jelenséggé válását közvetlenül megelőző egyik jelenet, Conrad és Firkász találkozása:

„CONRAD Carsamadiner.
FIRKÁSZ Salveat Conrad Salveat. – Hát
hol jár Conrad hol hol?
CONRAD Eben asz örek ur az Knediger
her.
FIRKÁSZ Ugy a’ Dominus Spectabilisnál?

CONRAD Ja Frajllic od od.
FIRKÁSZ Et cui bono?
CONRAD Asz pizson nem tudom tessék
szúr.
FIRKÁSZ Miért volt ottan miért?
CONRAD Ha mied? – A Ludvig Zaszlaki
az én Batron diszdeli a’ Knediger her
mindjárt el lesz jönni kitsin vizitre.
FIRKÁSZ Ugyan ugy é?
CONRAD Ja Frajllic – Asszolgaja.
FIRKÁSZ Servus.”¹⁷

A latin és német megszólalások divergenciája, amit a közvetítő elemként szolgáló magyar szavak alig enyhítenek, attól igazán komikus, hogy ez a nyelvi széthajlás a szerző által feltételezett befogadói nyelvi kompetencia lingvisztikai horizontján belül fölényes rálátással szemlélhető, kommunikációs zökkenőivel együtt válik a zavartalan megértés tárgyává. Az a sajátos vagymi is, amit Pofók tudat Fenekessel: „Ezzel a Conrad sogorral beszélgetnék vagymi; de az Isten álgyon meg bennünket ollatén állapotba, nem igen tudunk elmenni egymás nyelvén.”¹⁸ A jelenség érdekessége, hogy ez nem kizárólag magyar-német elkülönülés, mint a pipázás vagy a tubákolás eltérő szokásmódjai, amelyeknek bemutatása egy bevált kotzebue-i toposz átvételeként került a darabba, minthogy a nyelvi szempontból szintén tagolt magyar szférán belül is több beszédmód létezik. Minden jel arra mutat, hogy Csokonaiban termékeny kíváncsiság élt e jelenség iránt, amit a Gózon-féle másolatnak és a Riedl-féle kéziratnak a somogyi állításhoz („Hán”) és tagadáshoz („Á! Á!”) kapcsolt megjegyzései is igazolnak.¹⁹ Firkász beszéde nemcsak Conradtól különül el, hanem Pofók dél-somogyi, az egykori nézők közvetlen környezetét idéző szófűzésétől is, valamint Ábrahámnak a jiddist í-ző debreceni szólással keverő beszédétől. A zsbárus figurája emellett módot kínál a zenei tónusok gyarapítására: a háttérben zsidó lakodalom előkészületei folynak, ahová a toponári zenészeket várják, a hangulat előkészítéseként az egyik jelenetben Ábrahám „danol dáj dájjal”. Szászlaki megjelenése tehát egy addig is meglévő polifóniát mint contrapunctus diminutust élez ki gondosan szabályozott disszonanciával.²⁰ A „grób magyarság”-hoz hasonlóan őt is cenzurális gesztus sújtja: nem azért, mert újabb nyelvet hoz a meglévőkhöz, még csak nem is azért, mert magyar létére minden áron németül óhajt beszélni, méghozzá

magyarokkal – a megjelenítés türelmes szelleme ezt komikusnak tartja ugyan, ám toleranciája, úgy tűnik, még erre a jelenségre is kiterjed –, hanem mert Szászlaki nyelvi kódja – a „grób magyarság”-éhoz hasonlóan – felettébb agresszív természetű. A nevéhez kapcsolódó beszédképződmény a többnyelvűség Tisztes házban honos közegében kommunikáció-képtelen, mert csak olyan egynyelvű együttműködést képes elképzelni, amely az ő verbális világának feltétlen elfogadásán alapul. Beszédét német főnevek és jelzős szerkezetek urálják, amelyeknek tárgyi utalásai, referenciális vonatkozásai az általa használt aktív igékkel társulva (a fikción belül) nem hozhatók összhangba a hazai életmód elemeivel. Igaza van Lehelfinek: Szászlaki viselkedése a „nemzeti caractert” támadja. Az ezzel és a nyelviileg megidézett hazai életformával kapcsolatos kifejezések nála egytől egyig erősen pejoratív jellegűek. Nem a lexikája okoz leginkább gondot, hanem beszéde szemantikájának perspektívája. Vagyis végső soron nem az a baj, hogy beszéde idegenszerű, hiszen Ábrahámé is az, mégis megkapja a szerzői hang képviselőnek lehetőségét a darab zárlatában, még csak nem is képzelt fölénye az igazán problematikus, jóllehet ez által az *aladzón* komikusan hamis tudata lepleződik le, ami azonban némileg Firkászra is kiterjed, ettől tehát még megmosolyoghatnánk őt a házon belül is, hanem azért veszedelmes, mert világát a drámabeli élet elpusztítása árán, mintegy annak hült helyén óhajtaná kialakítani. Képzletben felépített otthona Tisztes úr lebontott kastélyának telekkönyvi státusára pályázik, s az ehhez rendelt nyelvek elnémítására törekszik, mint ahogy a német nótát is a „regulátlan” magyar zene helyett akarná hallgatni. Ugyanígy, a szerző igencsak beszédes túlzásaként, a „Bonviván Professor”-tól tanult „Dietetica” jegyében számúzná a honi asztalokról „a’ Somogyi Sódért, Thúri sajtot, azt az elszenvedhetetlen kövér magyar kolbászt”, és xenomániájában számúzná a magyar folyókból, az emigráns víza kivételével, a honi halakat is, nem kímélve a kecsegét sem, helyükre „Scotiai heringet” és „Venetiai Szardellát” telepítve, eledelül pedig „igen fain vestfaliali Sonká”-t, „Helvetiai sajt”-ot és „Veronai Salami”-t rendelve, ami már nemcsak Tisztesék házát, de gazdaságát is fenyegetné.²¹ A szavak cseréje mögött az áruk importjának áradása és a dolgok itthoni készletének teljes átalakítása fenyeget. A megjelenítés szelleme elfogadja, mert természetesnek tartja a nyelvek sokféleségét egy választással létrehozott kultúra szélesebb körében,

s egyben a háziúr és leendő veje által képviselt domináns pozíció birtokában vezérelt, toleráns többnyelvű együttműködés mágneses terében, csupán az agresszív jelenségekre vonatkozik a tiltó „apage”. A Szászlaki-jelenség elfogadhatatlanságát a megjelenítő azzal nyomatékosítja, hogy a „németes gavallér” nyelvi kódját gasztronómiai és ruházati jelegyütteseknek a kódra való rátelepítésével leplezi le a teatralitás szférájában. Szászlaki öltözékének majomszerűségére előre figyelmezteti a befogadót Firkász, a divatnyelv helytelen olvasatának ironikus elhárításával: „a’ magyar mente alig repraesentál egyebet egy kis Verbóztinél, és Husztinál, hanem a’ fraq involvalja a’ Historiai Tudományt mind, a’ Francia Caput az Természetnek egész buvári esmeretét, az Anglus Iberokk, ha szár közepig ér, minden kigondolható Philosophiát, a’ leg mélyebb mathesist; ha földig ér a’ leg homályosabb régiségek esmeretét; és kivált ha nem a’ szélire vannak rakva a’ gombok Newton vagy Nyuton, Helvetius, sőt maga Cant látszik az ember előtt állani.”²² A szándékosan téves dekódolás abszurd jellegének felismeréséhez részint az „edgyügyüek”-re történő utalás, részint pedig a „Kaputrokkos lhász” megidézésének képtelensége figyelmeztet. A hagyományok védelmének megerősödését jelzi, hogy Tempetői européer kaputrokkja ezúttal, a komikus helytelenítést jelezve, átkerült a kastélyon kívüli szférába.

A színdarab legsúlyosabb műfaji fogyatkozása, hogy Szászlaki távozása, ami a külföldieskedő figurájához társuló dramaturgiai toposz, s a mű szellemiségéből is ez következik, teátrális komponensei rendre ebbe az irányba mutatnak a kanásztáncától a zenei effektusokig, s a lingvisztikai kódnak is ez a logikus megfejtése, ám a cselekménybonyolítás szintjén, ha egészen motiválatlannak nem tekinthető is, nincs igazán előkészítve. Váratlanul értesülünk „a’ Pappenheim urnak ausländisches és sokkal galantabb Kis asszonyá”-nak elnyeréséről, s a leleplező levél sem az efféle küldemények szokásos dramaturgiai útvonalán, hanem „tsudalatos uttal moddal” kerül Petronella kezébe. A motiváció hiányai, a bonyodalom szövetének szakadásai (bizonyára ezért írta Haraszti, a maga nézőpontjából joggal, ám a teátrális elemeket mellőzve, hogy „tulajdonképp csak egyes képek sorozata” a mű,²³ amely a hasonlóan gondolkodó Ferenczi szerint „igen kezdetleges szerkezettel” bír²⁴), amelyek Szilágyi Ferenc szerint egy feltételezett korábbi

drámaszöveg ide át nem emelt mozgató rugóit sejtetik,²⁵ néhány esetben valóban tanácsalanná teszik a szöveget tanulmányozó olvasót. Lehelfi vetélytársának fogadtatásával kapcsolatos agggodalmái nem tűnnek megalapozottnak, Szászlaki terveire vonatkozó „azért”-jának Petronellára (a helyes választásra predesztinált Puellára) nézve nincs *miért*-je, s érthetetlen, hogy a leány kedvese határozott fellépését sürgető „rögtön” szavára mi okból válaszol „hólnap”-pal, ha, ugyancsak indokolatlanul, úgy ítéli meg, hogy „reménysége” többé nem akarja őt „esmérni”. A költőnek A búkkal küszködő korai versét és a *Lilla*-kötet LII. darabjaként publikált 1798-as *Siralom* utolsó három strófáját a replikák közé iktató színműszerző gesztusát valószínűleg úgy értékelhetjük helyesen, hogy egy lírai szerepnek a Lehelfi-figurára való rávetítésével kívánta áthidalni a bizonyára általa is észlelt dramaturgiai folytonossághiányt. A Pater hajlandóságának átmeneti megváltozásáról hallott hírt pedig a korábbi dramaturgiai komponensekkel összehangolatlan effektusként könyvelhetjük el. Bécsy Tamás úgy vélekedett, hogy a mű nem épül szervesen egy drámai alaphelyzetre, ami a középpontos poétikai struktúra szempontjából kétségkívül elgondolkodtató megállapítás,²⁶ ám a Tisztes-ház normái világosak, a vizsgaszituáció keretei s az examen feltételei kezdettől fogva adottak.

A drámai szférában, abban az elképzelt kvázi-térben, amelyben a *Cultura* cselekménye lejátszódik, s ami a kastély belső régiójától a kerten s a gazdaságon át az Arany Kusztoráig terjed, a folyamatok összefüggően, bár olykor véletlenszerűen alakulnak. Csakhogy ezek megjelenített aspektusában, amely a jelenetek során felidéződik előttünk az instrukciókba illesztett jelzések és a replikákban elhelyezett utalások alapján megképzett scenikai tér elképzelt díszletei között, s amit ahhoz hasonló módon választunk el a folyamatok előbbi egészétől, ahogy Gérard Genette-nél az elbeszélés (récit) elkülönül a történettől (histoire),²⁷ az események scenikai előtérbe hozásának következtelenségei folytán, ami azt a látszatot kelti, mintha bizonyos jelenetek nem lennének megírva, a motiváció darabos, sőt hiányos. A *Cultura* hibája tehát abban ragadható meg, hogy a scenikai térbe vont cselekmény túl szűkre nyitott ollóval van kivágva a drámai térben lezajló folyamatok egészéből. Ez az egyik levonható tanulság. Egy másik is leszűrhetőnek látszik

azonban. Ha feltételezzük, hogy a scenikai teret a drámában az elbeszélői aktusok helyére léptetett megjelenítői gesztusok hozzák létre, s kivált az explicit és látens instrukciók által képződik a dráma folyamán, ha tehát a Todorov által aspektusnak nevezett elbeszélői kategória (az elbeszélő nézőpontjából érzékelt történet)²⁸ a színműben dramaturgiai kategóriaként értelmeződik (mint a megjelenítés nézőpontjából érzékelt történet, drámai cselekmény), akkor e dramaturgiai aspektus által megképzett megfigyelői helyre, amelyhez viszonyítva strukturálódik a tér a dramaturgiai lendület egyes szakaszaiban, a történet és a megjelenítés idejének egybeesésével szervezett jelenetekben, a befogadó kerül (a rejtőzködő természetű megjelenítő társaságában), hozzá képest határozódik meg tehát a kint és a bent dimenziója vagy a teátrális aktusoknak, így Kanakúz táncának a helye. Ez a megfigyelői hely fizikai értelemben a szöveg által rögzített, többek között ebben különbözik az elbeszélői nézőpont Uspenszkij által leírt mozgásának eseteitől,²⁹ mint értékelő pozíció pedig vezérelt. Ezen a helyen az examenszínjátékok jellegzetes megfigyelője, a Puer áll, akinek a vizsgaszituáció igen következetesen táltal eseményei által irányítottan világosan tudnia kell, hogyan feleljen a dramaturgia nyelvén feltett kérdésre, miként döntsön az adott helyzetben, annál is inkább, mert a Puella is megfelelő példával járt előtte. Az ő magatartásának kialakítása szempontjából a *Cultura* szövege tudatos építkezéssel tanúskodik. Mint dráma korántsem makulátlan alkotás, de szerzője maximálisan kiaknázza azokat a lehetőségeket, amelyeket a vizsgaelőadás, mint bemutatási alkalom és színjátékos forma kínált számára.

Csokonainak e színműve az opcionális kultúramodell jegyében mutatja be a tradíciókból táplálkozó nemzeti műveltség morálisan megtisztított, toleráns, válasz helyzetben, tudatos döntések által megvalósított típusát. A bemutatás dramaturgiai kerete és szerkezete gyümölcsözően összevethető a korabeli, examenszituációra épülő vizsgaelőadásoknak az alkalomhoz köthetőségen túl a szövegek alakításában, a dramaturgiai és scenikai komponensek megszervezésében tetten érhető típusával, s a mű teatralitásának elemei pedig emellett még rokoníthatók az examenszínjáték mögött felsejlő vetélkedő játék jellegzetességeivel.

Jegyzetek

- ¹ A kuruc küzdelmek költészete. S. a. r.: Varga Imre. Bp. 1977. 721-722.; Magyar költők 17. század – A kuruc kor költészete I-II. S. a. r.: Komlós Tibor. Bp. 1990. II. 415-417.
- ² Gróf Festetics György Csépan Istvánhoz. Szentmiklós, 1799. július 22. In: Csokonai emlékek. S. a. r.: Vargha Balázs. Bp. 1960. 622.
- ³ Réthei Prikkel Marián, i. m., 131-137.; Andrásfalvy Bertalan: Párbajszerű táncok az európai és a magyar hagyományban. In: Magyar néptáncgyománokok. Bp. 1980.
- ⁴ Dégh Linda: A magyar népi színházokról. Etnographia 1939. 1. 78-90.; Ujváry Zoltán: Dráma és dramatikus szokások. In: A magyar folklór. 454-457.
- ⁵ Dömötör Tekla: A népszokások költészete. 2. kiad. Bp. 1983. 202.
- ⁶ Székely György: Színházélettípusok dramaturgiája. Bp. 1965. 115.
- ⁷ A magyar nyelv szótára. Készítették: Czuczor Gergely és Fogarasi János. V. Pest, 1870. 1139., 1146.
- ⁸ Színház 2. 156.
- ⁹ Színház 2. 157.
- ¹⁰ Színház 2. 318.
- ¹¹ Színház 2. 318-319.
- ¹² Horst Steinmetz: Die Komödie der Aufklärung. Dritte Aufl. Metzlersche Verlagsbuchhandlung, Stuttgart, 1978. 26-30.
- ¹³ Zolnai Béla: Szigligeti „Szökött katoná”-jának külföldi elemei. Adalék a drámatípusok történetéhez. Bp. 1914. 7-18.
- ¹⁴ Zolnai Béla, i. m., 13.
- ¹⁵ Northrop Frye: A kritika anatómiája. Négy esszé. Fordította: Szili József. Bp. 1998. 85.
- ¹⁶ Roland Barthes: A divat mint rendszer. Fordította: Mihancsik Zsófia. Bp. 1999. 179-182.
- ¹⁷ Színház 2. 153.
- ¹⁸ Színház 2. 162.
- ¹⁹ Színház 2. 328.
- ²⁰ A szöveg zenei utalásainak sokasága, multimediális jellege alkalmasint lehetővé teszi zenei terminusok alkalmazását.
- ²¹ Színház 2. 155-156.
- ²² Színház 2. 152.
- ²³ Haraszti Gyula: Csokonai Vitéz Mihály. Bp. 1880. 212.
- ²⁴ Ferenczi Zoltán: Csokonai. Bp. 1907. 39.
- ²⁵ Szilágyi Ferenc: Csokonai „Patvarszki”-ja és színházainak dramaturgiája. In: Sz. F.: Csokonai művei nyomában. Bp. 1981. 500-556.
- ²⁶ Bécsy Tamás: A drámaelmélet és dramaturgia Csokonai műveiben. Bp. 1980. 74-84.
- ²⁷ Gérard Genette: Az elbeszélő diszkurzus. Fordította: Sepeghy Boldizsár. In: Az irodalom elméletei I. Szerk.: Thomka Beáta. Pécs, 1996. 61-98.
- ²⁸ Tzvetan Todorov: Les catégories du récit littéraire. Communications 1966. 8.
- ²⁹ Borisz Uszpenskij: A kompozíció poétikája (A művészi szöveg szerkezete és a kompozíciós formák tipológiája). Fordította: Molnár István. Bp. 1984. 96-109.

Jelen tanulmány-sorozatunkat ezzel a fejezettel lezártuk.

G.Komoróczy Emőke

„Újratanulja magát bennünk a gyermek...”

(Szentmártoni János költészetéről)

Szentmártoni János első kötetével (*Útszéles magány*, Stádium Kiadó, 1995) elnyerte a Gérecz Attila-díjat, s ezzel megnyíltak előtte az irodalmi élet kapui. Addig is publikált már különböző folyóiratokban (elsősorban a *Stádiumban*), s Kárpáti Kamil poéta-iskolájában elsajátította a költészet „mesterségbeli” tudnivalóit. A továbbiakban útja messzire ívelt: második kötete 1998-ban látott napvilágot (*Madárjós*, Tevan Kikadó), 2000-ben a Magyar Napló versrovatának szerkesztője lett, 2001-ben megjelent harmadik kötete (*Itt, a papíron* – Széphalom Kiadó), 2002-ben pedig NKH-ösztöndíjban részesült. Ő szerkesztette *Az év versei* című antológiát 2003- ill. 2004-ben. Több pályázat díjnyertese volt; legutóbb az *Édes Anyanyelvünk* program I. díját nyerte el vers kategóriában. Eredendően lázadó alkatát a fegyelmezett formák mögé rejti: „Kettészelt fában a kiáltás / én vagyok. / Italért nyúló kézben / a remegés / én vagyok. / A zsebbe varrt képzelet / én vagyok. / Tő felett a madárvijszögés” (*Bemutatkozás*).

Első kötete élén a *Kentaurok éjszakája* című, erős sodrású kompozíció már elárulja: költészete mítoszi háttérbe ágyazódik, s magának is mitikus erőt tulajdonít. Egy éji látomása varázsolja elé a „karámtörő ménés”-t, amint sebesen száguld a sötétben; a paripák homlokán csillag, „nyakukon a büszke fej királyi eleganciával forog”, „elszántság és vadság áramlik gyönyörű testükön”. Ifjú költőnk - álmából riadván - ámulva látja: „együtt a ló s harcosa! / istenek katonái / - végtelen pusztákon vágató óriások...” Tekintete összeforr egyik lovasával, s érzi: a kentaur méltó társat lát benne. A dübörgés lassan elhal, s ő sóváran, „csodától fénylő arccal” néz a tovatűnök után; tudja: még nem elég erős ahhoz, hogy velük vágasson. „Mindig sötétben indulunk. / Patáik alatt megremeg a föld. / Nehéz velük lépést tartanom”. Ugyanez az elvágyódás, a magasra

törés igézete hatja át *A lovak égbe szálltak* című költeményt. Két kisfiú (talán még óvodáskori alakmása s kispajtása) a kamratetőn hasalva bámulja a Holdat; alattuk hirtelen megremeg a föld: „lovak vágattak feljűk”, porfelhőt kavarva, majd „ a porfelhőből felütve / lomb-sörényű fejüket, / szívrávnyszínű szárnyakat bontottak, / s lábukkal már a semmit taposva / repültek ég felé”. A fiúk e látványt sose feledték el: „azóta éjszakánként / megint kamratetőn heverésznek, / az eget kémlelik, hátha megpillantják / lovaik dióbarna sörénylobogását, / s szívrávnyszínű szárnyakon / nyomukba eredhetnek”.

Szentmártoni tehát már egészen fiatalon a Messzeségre és a Magasságra vetette tekintetét („*Szeretnék eltűnni innen / égi bélcatornákon keresztül / a fény felé, / csillagpor-métróval*”). Tanácstalanul töpreng: „Dobozba zárt álmaimmal / merre induljak? / Vízen járni nem tudok, / Napba nézni nem merek. / Hattyúkkal etetem meg / kenyérbél-szívemet” (*A kérdés*). Kulcsszavai is a Magasság, a Nap, a Hold, a fény, a csillagok, a csoda, a száguldás, vágatás, repülés stb. József Attilát - akit lelki rokonának érez - „égi kertész”-nek nevezi, s kéri: „Fogadj társadul, mielőtt újra a látóhatárra tévedsz, / s nem maradsz más, mint Nap elmetszett torka / a hegygerincen” (*József Attila megidézése*). Ennek ellenére érzi-tudja: innen nem mehet el, fogva tartja a hazai föld. „Hogy mi vagy nekem? / Széttépett szerelmes levél, / elgázolt kóbor kutya felett / lsten-arcú szívrávný. / Nem értjük egymást? / Mégis együtt sikoltunk hajnalban / - láncra kötjük elszabadult gyilkos álmainkat” (*Házám*). S mint „középkelet európai csodabogár”, úgy bolyong Párizs „méz-sűrű utcáin”: „Ady lábnyomát keresem, / Baudelaire albatroszát / Rimbaud részeg hajóján, / Quasimodót a Notre Dame harangján, / Danton levágott fejét / nyirkos macskaköveken. / .../ Párizs nem hajol szívemre virágot szedni. / Így miképp sűgjam fűlébe ügyetlenül, / hogy szeretem?” (*Párizs*).

Több versének alaphelyzete a bezártság, s a „doboz-létet” áttörő képzelet, mely bekalandozza a világmindenséget. Teste - köznapi énje - e szűk térhez kötött, ahonnan álmái-vágyai mint madarak felröppennek s tovaszállnak. E vershelyzet némiképp Petőfihez („fölrepülök ekkor gondolatban” - *Az Alföld*), másrészt Aranyhoz (*A rab gólya*), végül Babbitshoz (*A lírikus epilógja*) kapcsolja korai költeményeit. Kettős énjét maga is nehezen viseli:

„Melyik vagyok én? / a börtönéből szabaduló ég / vagy a szobám markába zárt földdarab?...” Álmban gyakran jár a holtak világában; réghalott anyja, nagyszülei hívják-vonzzák magukhoz, „temetőszagot árasztanak magukból” - de ő érzi: dolga van itt ezen a földön, nem mehet. „Azt nem lehet, hogy velük menjek! Most még! / nem hagyhatom itt magamat! / Vissza! Vissza! Vissza! / Érzem a zuhanást, hogy süllyedek / .../ földrengést érzek... remegést... / Mint a folyó örvényéből partra sodródott / zihálva, ökredezve ébredék...” (*Dzsungel, Látogatók, Mikor a lélek szökni próbál...* stb.). Önmegszólító versek sorában vitázik önmagával, fejezi ki belső válságérzetét (Szemedbe Napot képzeltem, Van-e jogod, A megerőszkolt erdő, Metamorfózis stb.). Zaklatottságát, izzó lefojtottságát álarc mögé rejti: „Fölcsapnak a lángok, belém marnak. / Ugatásom fennakad a kerítésen. /.../ Vonítok, rohanok, megfeszül a vállam / - nyakamhoz kötötték égő kutyaházam!” (*A kutya*). Védtelenül áll a világ ütéseivel szemben: „Sírni nem tudok: / szemem sivatagi kő, / nem véd meg semmi / felnyársalt hajnalok tenyerén”.

Szomjasan kutat saját múltjában, feltámasztja „szőnyeg alá gurult” gyermekkorát (Ősz). Szembejön vele régi önmaga - mint egykoron Karinthyval (*Találkozás egy fiatalemberrel*): „Arca ismerős / cipőjét rég kinőttem már. / Vézna karján, / kagyló térdén / hiába keresem a régi / sebeket. / Már nem tudok / a szemébe nézni” (*Ön egy fiú*). Anyjára, kit nyolcéves korában veszített el, gyakorta visszagondol (Az első csók, Az ég ma oly könnyű stb.); régelefeledett kispajtását is meg-megidézzi (*A lebukó Nap vörössében*). Nemzedéke sorsát alapvetően tragikusnak látja, amit „egy írótlárs halálára” írt verse szuggesztíven fejez ki: „A megszárt úrból koporsód láthatod. / És minket. Akiket tovább darabol / a szárad - elhullunk nyálkás réteken. / Elhasznált tüdőben lelked zakatol, / s szétrobban a túlradagolt félelem” (*A szökevény*). Martaléknak érzi magát, magukat, a történelem viharában az élet-óceán elnyeli hajójukat: „Hogy éltünk, csak néhány ruhafoszlány / hirdeti a sebhelyes korallzátonyokon” (Közös jövőnk).

Természetesen, a szerelem is megérintette már ifjú költönket. Egy nagyon mélyen megszenvedett, gyötrellemmel teli kapcsolatból születnek ezek a versek - korántsem szokványos kamasz-rajongásról, de nem is szokványos „partner-kapcsolatról” van itt szó! Kedvesét

gyöngéd, áttetszően finom, tiszta képekkel jeleníti meg: „szemében hajnal, / sirály a vállán”; „ha rám nézel: simogat anya-ízű tekinteted”; „csukott kagyló-szemeidből / hócsöndű tündérek / bújnak elő” (*A napozó, Vallomás, Mikor alszol* stb.). Ugyanakkor nehezen viseli, hogy parányi kivívott szabadságát is fel kell/ene/ áldoznia e kapcsolatban: „Eressz el, kérlek! /.../ Az oroszán is csak szenved / gondos kéz-emelte ketrecében / - éjszakánként még néha beleszagol / az álmain fennakadt szavannába, / s legszívesebben széttépne téged, / ki csak cukrot dobálsz / rideg börtönébe. / A fényt nem tarthatod fogva, / hisz mindig új végtelent keres” (*Eressz el!*). Pedig élet-halálra szóló kapcsolatot remél/t: „Neked szántam minden dobbanást: / az életremegésűt / és a halálra készült is, / mert - gondoltam naivan - / ha befogadsz, / évtizedekig tartó haldoklásom / teszem két kezembe, / hol idővel szárnyat bont majd / az életem - / együttrepülésünk senki nem állíthatja meg” (*Csak a szívemet hallani*) De kedvese - a modern-kori Delila - Sámson sorsát szánta neki (*Feldíszítettél a halállal*). Így hát, bármily fájdalmasan éli is meg költőnk, elválnak útjaik: „Egymás kezét fogtuk. / Úgy érezted, ez az út / soha nem ér véget. / Úgy érezttem, már végetért. /.../ Lábunk térdig hóba süppedt. / Elengedtük egymás kezét. / Én fák közt bolyongó szellé váltam, / belőled hóesés lett” (*Lábunk térdig hóba süppedt*). S ezzel megkezdődött ifjú poétánk felnőtt kora. Úgy érzi: „lassú és hosszas haldoklás” vár rá, a „vérivó idő” őt sem kíméli (Az eső teszi).

Az életutat - úgy tűnik - Szentmártoni az „imitáció Christi” értelmében fogja fel, azaz a terhek, a szenvedés türelmes elhordozásában. Tudja: külső segítségre hiába vár. Isten nem tart bennünket tenyerén! - sőt! „mindenség-kezeit” ökölbe zárja előttünk. De talpa alatt csillag, úgy lépked át az élet-tengeren, magát biztatgatva: „Hajnalra átérsz, meglátod. /.../ A föld majd megnyílik alattad, hogy végleg befogadjon...” (*Isten tenyerében, Vizenjárás*).

+

Második kötete (*Madárjós*, 1998) már bölcsészhallgató korában jelenik meg, Kalász Márton ajánlásával: „Szerencsésnek érzem nemzedékét. /.../ Volt érzékük felismerni, hogy a költészet kettős elkötelezettség: szakmai, a minden részletig biztos, műveltségre alapozó hang kimunkálása - és egy erős, józan kritikai közéletiség

gyakorlása". Fontosnak érzi, hogy az ifjú poéta nem kerget „világmegváltó” illúziókat, tisztában van vele: „felét tudod kimondani / napról napra mi felgyülemlik benned” (*Összefoglalás*). Sikerül elkerülnie a közhelyeket; „érzékletes, föl-főlizzó versnyelv közvetíti igazságait”.

Szentmártoni János a legtermészetesebb módon „alanyiköltő”. Kötetét (köteteit) lapozgatva úgy érezzük, mintha életregényét mesélné, persze nem empirikus síkon, hanem mintegy „szellemi önéletrajzát” feltárva. A kötetnyitó kompozíciót (*Összefoglalás*) szinte számvetésnek tekinthetjük: a gyermek- és iskoláskor boldog-vidám élmény-mozsajkára a felnőtt kor keserű/bb/ világlátása épül. Ugyanakkor költőnk felismeri már: az „útszéles magány”-ból ki kell lépnie: „Légy ablak: százfelé nyíló. / .../ Ahogy Kamil tárt rád égbolt-kapuszárnyat, / messzebbre láss, mint amit magadba gyűjthetsz - // Gí szeme tavasz volt: felöltöztetett, megvigasztalt”. Az „oroszlán”-szimbólum továbbra is önmeghatározó; de sorsa - a szavannák szabadsága után - a cirkuszi mutatvány, majd a végleges bezártság lett. Egy ízben idomárjára támadt, s akkor elaltatták; azóta az állatkert lakója: „Marad a kőfal. A ketrec. /.../ Körüljárják cellád, / kezükben étel, ital - / két harapás között megcsodálnak. /.../ Álmodban néha visszatérsz: / reflektorfényben ülsz / háromlábú széken. / A tűzkarikát ugrásod áramában / koronaként sörényedre csapod” (*Egy oroszlánhoz*).

Továbbra is szívesen használ mitológiai jelképeket. Odüsszeuszként a tengeren bolyongva, rejtekezve vall önmagáról. Sorsát egyre inkább Sziszüfoszéval és Tantaloszéval érzi rokonnak: „Örökmozgó / szikla és el nem ért étel / - bolyongásom mindkettőből / lelkembe bőven adagol. /.../ Ily közös mintára szabott / a büntetés s az életünk?” (*Ki merül el büszkén?*) Fájdalommal veszi tudomásul: a heroikus sorslehetőség neki - és nemzedékének - nem adatott meg. Odüsszeusz álarcában keserűen idézi meg Akhilleusz hősi szellemét: „Ugyanúgy őrlődtél hírnév / s a béke fogaskereke / között, mint jómagam. Eldönt- / hetetlen már, melyikünk a / nagyobb: Te, ki üstökösként / eget szeltél ketté a harc / viharában - vagy én, kit / túlélésre tanított meg / a végzet. Hiányzol, barátom” (*Akhilleusz siratása*).

Antikleia című költeményében - Odüsszeuszként - halott anyjához fordul vigaszért, segítségért: „lásd, gyerekkoromból meríték erőt

minden küzdelemhez. /.../ Ha naponta / nem játszanám az utazót, / a bolyongás nagymesterét, / értelmét vesztené minden emlék. / Mióta százszemű / Teiresziásszal, a vak / *madárjőssel* találkoztam, / szüntelen figyelem röptét / a madaraknak. Nem jövöm / - múltamat írják az égbe. /.../ Várj rám, anyám. /.../ Itt fönnperegnek az évek: / mérgezett olívbogyók.” Másutt is, többször is meg-megidézi őt, szinte szemére hányva: „Mire megtanultam járni, / te elrepültél. / Egyszer még összefutunk. /.../ Vakító sugárban fogok állni a gyerekkor / teraszán, és fölsorolok mindent, mit / nélküled éltem végig” (*Anyám*). Michelangelo Máriaéhoz méri anyja 16-éves kori fénykép-arcát: „Egyikük lefelé tekint, halott fiára, / a másik szelíden néz lencsén túlra, / évek hófalain keresztül - rám”. Tekintetében „mindenen-túli nyugalom, mindenelőtti béke” (Két nőről). A Múltból sorra előhívja halott szeretteit is (*Különös havazás* c. ciklus: *Dzsaja* - dédnagyanyja haldoklása; *Nagyapa, Emlék, Az asztalos gróf, Kigyúló nyárikonyha* stb. - nagyszüleiről; *Sírató* - nagyanyja halála stb.). „Túlélő” apjáról gyöngéd humorral, megértő szeretettel szól: „Törődött testét nézem: földet ás, követ bont. / Napról napra megtörténik benne a vers” (*Apám közelhajol a vershez, Idill, Apám és a hallókészülék, Tanulmánytöredék* stb.).

Oroszrulett című - mély válságról tanúskodó - önmegszólító verse elárulja: még az öngyilkosság gondolata is megkísértette. „Nézz a pisztoly csövébe és megmondom, ki vagy. / Mire gondolsz e végső pillanat-húron rezgő percben. / Hogy mindvégig hitted: virágból lesz otthonod. / Bizonytalan papír-fölké-hajlásaid / megteremtik majd / a rendet, és az Eget versekkel ostromlod...” Szomorkás öniróniával összegez: „Azt hittem, most sikerül. / Repülni fogok, és énekelni. / Szárnyam félútról visszant, / s a tiédet nem találtam. /.../ Azt hittem, meg tudlak tartani. /.../ De visszahúzott a part, / amelybe derékig belenőttél. Tavaszt kívánok / neked. Gyümölcsöt.” (*Ennyi*). Annál inkább megemelődik szemében a barátság értéke. Oravecz Péternek (Tükröződés), Grecsó Krisztiánnak (*Egy barátság margójára*), Nagy Cilinek (*Egyetlen zuhanásban*) ajánlott verseiben egyfajta „tejttestvérségre” utal (mindannyian Gérecz-díjasok). Tréfás-játékos üzenetet küld Csukás Istvánnak (*Könyörgés elhízás ellen*), az *Elégiát* pedig Fodor András emlékének szenteli.

A kötetzáró ciklus (*A lakó alakja*) a mesterségbeli tudás bravúros csillogtatása; ugyanakkor mégsem felszínes játékosság: egyfajta bölcséleti mélység árad belőle. Ifjú költőnket megérlelték a küzdelmek – csalódások, s a Természetben keres vigasztalást. *Hóda* c. költeménye (óda a hóhoz, avagy hódolat) a tisztító hóesést üdvözlő: „Köszöntlek téged, / milliő sebből havazó szépség, / ki fájdalommal és örömmel egyszerre tanítasz, gyógyítasz! / S ha elhal bennünk az érintés mint virágszirom, / általad mindig újraéled, és csillagaid hullás-mélyébe / látva, megértjük végre föld alatti sorsunk”. A gyönyörű első hótól megbabonázva fordul *Egy ismeretlen lányhoz*: „Szerettelek volna átkarolni, / de te a házak tetejére szöktél, / s ellibbentél a kémények között...” Molnár Krisztinának ajánlott versében a tisztító hó képzetét a fehér halállal kapcsolja össze: egykoron a padláson egy vérző anygallal találkozott - „a Hold ezüst ruhába öltöztette őt /.../ Iszonyú volt. Gyönyörű szép. / Szemében behavazott városokat láttam / - utcáin embereket, köztük magamat, / botra dőlve. /.../ Azóta rendszeresen meglátogat. /.../ De még nem merek vele kettesben maradni...” (*A halálról*). Az angyal-képzet más versében is megjelenik, az ártatlanság, tisztaság - és a halál szimbólumaként. Az angyalnak ugyanis - azaz a tisztáknak, az ártatlanoknak - mindig mártírsors jut e földön. *A vadászokról* - kik lelke álmából útra keltek - maga sem gondolta, hogy szarvas vagy őz helyett „hószín angyalra” emelik majd puskájukat. „Dörgés söpört” - „állóképpé dermedt az erdő”; s a „vak bokor mögött” „széthasadt állatbőrből felfehérlett” a leterített angyal. De a megölt Ártatlanság megrendíti magukat az üldözőket is: a vadászok „puskájuk ejtve mind térdre rogytak / - ráncos arcukon szégyen-maszok: kézfejük”.

+

Harmadik kötetét (*Itt, a papíron*, 2001) akár folyamatos belső monológként is olvashatjuk, az előző kettő szerves folytatásaként. Ezt a képzetet erősíti a kötetzáró *Ars poetica helyett* (amely akár a kötet élén is állhatna): „Sokáig kerestem formáját a szónak, / mi előtt - ha törnek is - meghajolnak. /.../ Mi előtte voltam: élmény, anyag, élet, / mint időző felhő, porladt, semmivé lett.” Elszántan és tudatosan építi önmagát s költészetét, hisz biztos benne: „felépülök egyszer: ágakból fészek, / s mi előtte

voltam: élmény, anyag, élet, / újra forni kezdhet bennem, üres forma, / s leplet rántva kel fel, ki már haldokolna”.

A kötetnyitó vers (*Elvonul*) egy álmokképben /ismét/ József Attilára utal („ott álltal valamelyik fülkefényben”); ugyanakkor hajó vonul át szobáján (Rimbaudtól Mallarmén át Adyig, Blokig a szimbolisták kedvelt képe) - „égből hasított fénykő, / horgonyt vetve szavaimban”, „sirálycsokrok lobbannak róla”. Tehát a legnagyobbakkal találkozik... Talán ez /is/ segíti abban, hogy bizonyos értelemben átrendezze-átértékelje múltját, s szintézist teremtsen gyermek/kor/i énye s a mostani között. Mintha máris „megöregedett volna” lélekben, „piramis homokpergésébe száradt fáraóhoz” érzi hasonlatosnak magát, avagy „levélmintás kövekhez”, melyek fölött „megbonthatatlanul áramlik a folyó”. „Hogy mit őrzök? Hm. Nem tudom biztosan. / A tavaszt hajad illatából; / egy vonat távoli robogását /.../ s a kivilágított fülkék fantom-foltjait: / az üveghez tapasztott, éjbe meredő arcokat” (*Titok*). Az /őr/angyal-képzet is újra megjelenik, de most már, mint sajgó hiány: „Arca hófehér, mint az ég, / rajta a kegyelem fénye; / hogy ő vigyázott, gondozott / mindvégig, nem vettem észre” (*Az angyal élesztgetése*). Az angyal tehát valamiképp tovalebent életéből, hiába hívja-várja; a magára maradt test kiüresedett (*A test magányáról, Jákob szerelme*). „Útszéles magány”-a csak még inkább fokozódott az évek során. Nem véletlenül tér vissza az oroszlán-kép sem: „Tudjuk, mit vizeletével jelölt meg: / az óhazát kihúzták alóla. / Cirkuszi dolgozó lett, napszámos, / míg egy napon fel nem lázadt, / s lángkarikája tűzével / robogott végig városon, kerten.” Majd kimerülten egy játszótéri padra rogyott, „s újra reflektor-fénybe álmolta magát”. De már sejti, nincs biztonságban többé: „Érzi, puskával keresik / vadásza, ezúttal élesre töltve. / Lombárnyék és cirkuszfény oda...” S menekül, vágat, „szemében tüsszel” - „Mögötte palástként lobog útszéles magánya” (*És megint az oroszlánhoz*).

Meddő életcsatákban megfáradva, költőnk egyre inkább legbenső önmagába húzódik vissza: „Csodától fénylő szemem / azt mondják, átok / - nem kell itt senkinek, / mi mindent látott” - írja némileg adys felütéssel. „Örültnek tartanak. / Már nem számít ez sem. /.../ Én voltam, s én leszek / a kifordított álmom, / mit éveim fokáról / sikerült belátnom; / nem vehetik el azt, / mi nincs birtokomban / - vagyok a szél, / homok a

lábnyomokban" (*Gulliver hazatérése*). A madárjós halála és újjászületése a régi én metamorfózisáról tanúskodik: „Kikutatni madarak szélsátorát, /ha földtől oldódni csak ködként lehet; / újratanulja magát bennünk a gyermek, / ki a lélek túloladáról megérkezett. /S az, aki voltál, s ő, aki lettél, /eggyé válik, lelassítja a véget, /kisimítja alattad a lepedőt, / fogja kezéd, s újraalkot téged”.

Tudatalattija mélyéről sorra hívja hát elő a gyermekkor emlékképeit (*Télapó, Mátranováki emlék, Pillanat egy régi délutánból, A padlásalakó, Albumrészletek, Barackfa* stb.). Sejtelmek – álmok – vágyképek keringenek-bukkannak fel benne, lélekben felkészül a társ elfogadására, az élet továbbadásának nagy misztériumára (*Az anya álma* I-III. - *Az apa álma* I-III.). Most már elég érettnek érzi magát ahhoz, hogy kedvese múltját, esetleges rossz lépéseit megbocsássa, elfeledje (*Idegen szobákban*). A megbocsátás megkönnyebbülést hoz: Andi szíve alatt már egy „kiválasztott” készülődik... S csakhamar elkezdődik a kis család közös élete. „Volt nekem egy zongorám. / Morgó, zörgő bálnateste / betöltötte szűk szobám. / Halottaim laktak benne”. S most? „Üres helyén most gyermekágy. / Kellott a pénz, mit hazudjak. / Már kislányom a szerenád: / gazdag cseréje a sorsnak” (*Fekete hold*). S mint új téma, megjelennek a mindennapi élet derűs-vidám, civódó-évődő képei (*Napközi, Hajtépés, Folytatódni, Lesz majd egy helikopterem* stb.). Költőnk most már felszabadultan adja át magát a boldogságnak: „Sokáig jöttél, s én nem vettelek észre. / Te megtanítottál engem válaszolni, / én megtanítottalak a kérdezésre. /.../ Átvilágít az emlék: orvosi lámpa; / s kiért most életünket adnánk, lelkünk, / majdnem átúsztattuk a másvilágra” (*Kötés*). Ugyanakkor alkotói függetlenségét még a családi idill kedvéért sem adja fel; feleségét kérleli hát: „csak adj még kis időt, / ne zárd a fényeket, / mert itt tudok élni / csak teljes életet /.../ itt leszünk mindhárman, / csak hagyj időt, eressz még - / vers nélkül sajnos már botlanék, elesnék” (*Itt, a papíron*).

Nem hétköznapi, szokványos értelemben képzelet hát el költőnk a boldogságot: az „égi”, szellemi valóság, a költészet ugyanolyan fontos számára. Mintha egyre gyakrabban érintené meg a halál sejtelme is... Drogo főhadnagy maszkja alatt az ő vonásai, magasabb álmai rejteznek. Angustinával - árnytestté lényegülve - hóesésben, álomhintón titokzatos világba lép, s döbbenet látja-tapasztalja: „ez a test, a már

félig / öntudatlan, fáradt / e tükörben már csak emléke / önmagának. / Ahogy ez az árny, / ami lettem, / kihajol az árnyból, / illatként távolodva könnyű / önmagától” (Drogo főhadnagy ablakot nyit, Mikor Angustináért eljött a hintó, Drogo főhadnagy barátjára, Angustinára emlékezik, Drogo főhadnagy tükörbe néz stb.). Árnyképet idéz a Gaál Imre emlékének szentelt vers is (*Galambok a Galériában*): „az indulat lázában széttépett / képek keringtek, zúgtak, pörögtek / felrobbant szobád meteorjai /.../ és mind egy tisztásra hulltak, kéken; /.../ követve tovább füstgályó nyomod / e bulgakovi boszorkányúton, / ráleltem lángoló szobraidra / - fordított fák közt, gyökerek szórta / homok-esőben álltak, s velük én / egy-lángban. Nem tudtam mást, csak sírni...” Hiszen hogyan is követhetné őt „ragasztott szárnyakon”, földbe-dagadt lábain?...

Szentmártoni képei egyre inkább ég-föld dimenziójában vibrálnak, sejtés-szerűek, áttételesek. Szárnyalni szeretne, fényre vágyik, de - mint Arany *rab gólyájának* - el vannak metszve szárnyai. Nem érzi magát azonosnak „röghöz kötött” valójával; szabad szelleme fölrepül a magasba, valódi benső énje elhagyja a földi határokat. „Ha eltűnnék, s nem tudná senki, hol vagyok, / ne fagass embert, tárgyaim, állatot / - a szelet hallgasd, a fű növést, a párlatot, / mit az idő kotyvaszt, mikor mindenki átfagyott. /.../ A szavakra figyelj, miket használtunk régen, / s ott lebegnek még ruháid felhőjében” (*Jó tanács*). Csak remél/het/í - hisz bizony ezt senki nem tud/hat/ja! - „tűnő szavaink nem hiába / lengnek füstté - nyomot hagynak / a mögöttük épülő házfalakon. / Előbb-utóbb mindenki hinni akar / ebben. /.../ Aki elszánt-hangosan hirdeti: / elég neki a vízcsepp, levél sorsa / az szeretne leginkább túlnőni a kerteken”... A költő énje mindenfajta apokalipszist túlél: „kiáll a / hegytetőre, arccal a mélynek, s nézi, / hogyan pusztul el alatta a város” (*Epilógus*).

Szentmártoni János ma már ifjú költőink egyik legnevesebbike. Az Írószövetség tagjaként, antológiák szerkesztőjeként magának is van beleszólása az érték-kiválasztásba, s abba, hogy költő-palántáktól túltengő korunkban a valódi tehetségek szóhoz juthassanak, s ne haljon el hangjuk az ál-poéták versdömpingjében. Az elnyert díjak arra kötelezik: felelősen döntsön a minőség kérdésében, s „levegőhöz juttassa” a „fiatal irodalom” legjobbbeit.

Cukor György

Szikkadt emberek, államilag megtiport sorsok

Gutai István: Valóságshow

Első olvasásra látszik, hogy sötét mélysége van a történeteknek, sarkítva azt lehetne mondani, hogy egyetlen tárgy, az életünk minősége körül forognak, s mintha egy baljós előérzet vezetné az eseményeket. Az előérzet, hogy csapás következik be, folyton bennünk van. Várakozás, szorongás, mint a barlanglakó élete. Bármilyen előfordulhat velünk. Még a váratlan, meglepő jó is kész veszedelem. Nem csak novellákat és színdarabokat látok a papíron, hanem abban élek, amiről a szerző mesél. Ebben. Aki erre jár, a nyájas turista hallhatott hasonló eseteket, de hiába keresné a helyszínt, mert ami itt régtől történik, az olyan, mintha nem látta volna senki. A szerző nem udvariaskodott, megírta a lehetséges halálunkat. Sőt, a halált, mint Sinka István is az eltűnt generációkét. Ez a magyar abszurd. Hagyjuk a turistát, a honbeliek is valóságpótlékon élnek, mintha elhallgattak, eltakartak volna előlük valamit. Magyarázatul mint olvasónak, az életemről kéne mesélnem, onnan nézem a könyvlapokat. Előérzetet azért emlegetek, mert elhiszem a szabályt: ne ölj. Jobbra számítunk, még a visszatérő Aranykorra is, el nem hinnénk az értelmetlen elhullást. Mi egyelőre megvagyunk, olvasunk a nyugágóban. Lehet ugyan mismásolni, félrefordulni s a borba szódát spriccenteni, de az ember pusztul. Létige: pusztítva van. És szorongunk, s hogy a szorongás takart létbizonytalanság-érzet-e, vagy a tudat föltáratlan mechanizmusú, történelmi előrelátása, talán örökké kérdés marad. De mindenképpen a sors-érzettel függ össze, azzal, hogy az embernek, e dicső individuumnak van-e naponta rendeltetése az életben. Pláne, hogy itt, mifelénk van-e. Hogy szabad fölfogással körülnézhet-e. Túlzás volna minden mozdulatunkra vagy ösztönünkre ráfogni, hogy az előérzet lassú beteljesülése volna, mint Macbethnek a boszorkányok talányos jóvendőlése.

De hadd mondjam, hogy *út*: ha eljutunk valahova vagy odakeveredtünk, az oda vezető út

utóbb mellékesnek tűnik, mintha minden vargabetű csakis oda vezetne s célirányos volna. Mintha az az út kanyarodna a talpunk alá, amelyik egyedüli, mert bennünk érik és válik valóra. Ez a mi úton járásunk nem tudatos vagy belső irányítottságú, csak megesik velünk, hiszen minden gyanakvás nélkül, tájékozatlanul, ám annál vakmerőbben vágunk neki naponta, s meglehet, hogy siettünkben éppen tömegszerencsétlenséghez érjük el a csatlakozást. És már ott tartunk, hogy csak az a biztos, ami megtörtént velünk, azt formáljuk át, és olyan múltat hozunk létre, melyben az elmaradt, ám lehetséges mozzanatok s a megtörténtek lassan-lassan egyenrangúak lesznek az elme és az érzékek emlékeiben. Szóval az indulataink, fantáziánk, közérzetünk is annyira múltunk lesz, mintha megtörtént volna velünk. Gondolom, ilyenforma „valóságban” élünk, ez foglalja el a viláértelmező mítoszok helyét, azaz köznapi és transzcendens tartalmak vegyülését, az élőkkel és ősökkel tartott egyhuzamú életvitelt. A szabadságra gondolok. Más szóval az lehet csak a valóságos, ami még nincs. Vagy még sincs. Hogy az átalakulásnak esélyt ad-e, a metamorfózis rugóiról leemelje-e a terheket e most alakuló, újszerűnek ígért világ, vagy továbbra is elrejtje, eltakarja elesettjeit és feledésbe szelídíti az időt, s az összbenyomás színezésére a demokrácia tüneteit importálja, még nem dőlt el. Ez a lét-hangulat is meg van itt írva.

Ami ebben a könyvben történik, az velünk, szomszédokkal, falubeliekkel esik meg. Nem feladat fölfogni. Tehetetlenségbe, reménytelenségbe beleszikkadt emberek ezek, államilag megtiport sorsok. Állandó küszködés. Önmentegető fájdalmak. A szürkesség elleni föllentések és szájhösködések. Megevesedik a lélek, lecsúszik az élet, itt nemigen süt a nap. Itt csak turista talál szuvenírt. A történetekről le van nyesve minden oldalág, s e lecsupaszítás olyan bonyodalmak mellőzése, melyek csak valami

látszattá módosítanak az eseményt. Az esetet. A leírt történet már a végső fokozat, minden megérett s szinte befejeződött; ami történik, az a mélyben meghúzódó s mindent mozgató végső állapot láthatóvá tett rezdülése.

Ezek a történetek a halálról szólnak, mintha a szereplők a vidékkel együtt halnának ki, kevés idő jutott nekik arra, hogy kifuthassák magukat. Ők a saját lehetséges életük árnyai, méghozzá úgy, hogy az álmuk lett az árnyékuk, nélküle áttetszőek volnának. Súlyos és nevetséges igazság, hogy múlik az idő, de mi ebből ugyan semmiféle tanulságot nem vonunk le. Itt nem egy vak mechanizmus gyilkol, a tettesek elevenek, uralkodásuk áthúzódik az időkön. A kitörés, ha szóba jön, bármelyik pillanatban megeshetne. De valamelyikük is, ha meggazdagodna s túlélne, tudná-e folytatni a második napon? Vannak írások, melyek igazi súlyát utóbb érezzük meg, mintha az érzékszervek archetipikus emlékezetében rakódtak volna le, s most ismernénk rájuk. A történetek folyamata egy hajdani benyomást hoz ide, erősít meg és asszimilál maivá. Az érzékek rezignációja ez a próza, a szereplők boldogtalanok; s a tárgyaik is azok, úgy húzódik ki belőlük a belakottság-érzet, mintha konfekciós tömegcikké válnának át. Fekete-fehér, szemcsés felvétel a kép. Az emberek nem pszichopaták, nem sérültek, hanem sebesültek, helyszínük elvesztette szakrális vonását, cserélhető díszlet lett belőle. És az emlékezetük fáj, fájdalmuk a közérzetük, ez a sebük. Nem az idő múlásáról van szó, hogy tehát a hajdani létforma, falukép, szellemi megindultság már sosem áll elő, hanem az emberekkel történt valami. Az emberi lét erősen a teljességre irányul, hát mitikusnak tetsző alakok ezek abban az értelemben, mintha ez a huzamosnak, változatlanak tűnő

élethelyzet mindig ugyanazokat a karaktereket vetné ki magából. Ennek a világnak a mélyén elemi vágy van a megváltoztatás, megváltás iránt. Mert bezárkóztak vagy becsukták őket létükbe, lezuhant létszintjükbe. Vágyképeivel mennyit ér itt az ember? Csupán szaporodó fölösleg a maga életösztonével, belső érzékelő bázisának azzal a kiismerhetetlen dinamikájával, melyet lehetetlen a legmélyéig haszonelvűen manipulálni. E lét fölött van valami hatalom, mint egy mozdíthatatlan dinasztia. Nem etnográfiai hagyományban van a neve, hanem az azzá vált éltélésben. Ezek az emberek nem kellene. Se az emlékeik, se a karjaik, se az eszük, se az, amit a világról tudnak. Ha az élet áldozatot kíván, beteg és egy ismeretlen hatalom kedvébe jár, s ahogyan a teremtésnek, lassú, huzamos története lesz a halálnak is. Itt a változást-megváltást kívánó indulat abszurd és szűk reményű.

A kötet, további sorsát, így a benne megírt sorsokat illetően is, elégedetlenséget kelt, mert az olvasás, általános érdeklődés, lelki készítmények mai irányultságai mellett ez a különös életérzés nem kap kellő figyelmet, s eltemetődik egy olyan világ alá, melyben már a létünk hiánya sem sajnó. Honi baj, hogy rétegesen egymásra temetkeznek itt. A történetek feszültségét a sorok közt olvasom ki, ott ütközik össze a mozdulatlanság a szabadságnak egy robbanékony, kevésbé latolgató felfogásával, ott csap össze a nihilig elcsendesedő kiábrándultság a világfölgörgató vággyal, melynek reménytelen alapja, hogy az emberben az embert nem lehet végleg lerombolni. Tisztelet a szerzőnek, hogy így tud szemtanú lenni.

(Gutai István. Valóságshaw. Novellák, jelenetek, játékok. Pro Pannonia Kiadó Alapítvány, 2004.)

Márkus Ferenc

Emlékörvénylés – térben és időben

Szoliva János: Idő-repeszek című
kötetéről

A kötet címe és a költő személyes megszólalása - Kanizsa TV, 2004 nyara, interjú a K'arc című műsorban - szerint is az emlékezés, vagyis a szétrobbant idő repeszének a megtalálása, összegyűjtése és a szétrepülés előtti állapotába való visszarendezése az alkotás kétségtelen szándéka.

Ugyanis a múltját kutató, az időt bűvároló ember szinte akarva- akaratlanul fölisméri nemcsak az élete, személyes sorsa, hanem a mindent magában foglaló léte kezdetét, mint tőle független adottságot, továbbá az életben adódó összes lehetőséget. Vagyis saját szabadságát és az emberi, költői beteljesedésre szóló hivatását.

Az idő ezeknek a mozzanatoknak egysége és különbözősége, de olyan összefüggésben, hogy mindenki a saját idejét éli meg. Saját ideje pedig be van ágyazva a világ idejébe, mint ahogy az egyén léte is része a világ létének. Saját idejét - ez különösen a költőre vonatkozik - , úgy valósítja meg, ha a világ idejének is tartalmat ad. Ebben a folyamatban pedig a szembeállítás és az azonosulás elkerülhetetlen velejárója a földi életnek, sőt az élet egészére, ezen belül a részeire is irányuló emlékezésnek.

Ehhez jelentős hozzájárulás Soliva János költői képessége, amely a szerteszét repülő időforgácsokat ebben a mostani és más, korábbi kötetében egyaránt úgy kényszeríti művészi egységbe, mint annak a történelemnek az összetartozó részeit, amelyben minden - időben, térben előre és hátra - a teljesség felé irányul.

Ekkor pedig a szépség jelen pillanatú kegyelme már nemcsak a költő emlékezetében, hanem az elmélkedve olvasó ember befogadói élményében is felidéri az eltűnt időt, a múltat, valami megtapasztalható jósnak a visszfényét, ami segít a jelen terheinek a továbbvitelében, egyben pedig elővételezi a fölszíkázó reményben a költő és befogadó jövődjét.

Szoliva Jánostól nem szokatlan meglepetéssel indul a kötet lírai „antréja”. A filmesek nyelvén szólva: total plan- nal.

Az *Ott születtem* című háromsoros ugyanis az emlékezés áradását megindítandó az időélmények helyszínét, valamennyi később felbukkanó emléke teljes terét helyezi szemünk elé. A látszólag, még inkább elképzelhetően közelítő - ez „a ház” - jutunk komótos mozgással - „összeért, közelít” - a látóhatár peremére - „táj, határ, Mura” - majd tér- idő síkváltással a költemény és a kötet lírai történéseinek, emlékképeinek szempontjából a legfontosabb kijelentésig: „..., ott születtem.”

Ami pedig meglepő: az a tér hangsúlyozása. Pontosabban a születés pillanatának a tér egészével és mozgó - „összeért, közelít, születtem” - részleteivel - „ház, táj, határ, Mura” - lehetséges azonosítása, ábrázolása.

Ez pedig gondolati távlatában azt a filozófiai ötletet hangsúlyozza, hogy az ember nem csupán és elsődlegesen időbeli, történelmi létező, hanem ugyanannyira vagy talán még jobban a térrel meghatározható individuum. Létünk nem a bőrünkön, nem a testünk határain belül, hanem azon kívül is van. Egy bizonyos területen, mezőn van elosztva. Ez a mező a világ! Mégpedig az általunk bejárt világ, a vele járó aggodalom, gond és gondoskodás. Amint Einstein az anyagot nem a testnek, hanem erőternek fogta föl, Martin Heidegger az embert a lét meghatározott régiójának, terének tekintette.

A meglepetéssel együtt emlegethető másik összefüggés a kötet képvilágába vezet be, avatja be az olvasót.

Ugyanis az emlékezést megindító, kötetkezdő alkotás: paradigma, azaz „őskép”. A tér, az idő egymást feltételező egysége benne még alig szétválasztható szimbiózisban van. A későbbi költemények viszont már ikonok, amelyekben az öröklét, az Egy tagolatlanságát felváltja a részekre,

részletekre tagolódás, amit a kötet következő verseiben meg fogunk tapasztalni.

Kisebbségi meglepetés, de meglepetés a mű mondatszerkezete. Három sor, három mondat, amelyek egyetlen alárendelt összetett mondatban egyesülnek. Az első és a második - egymással kapcsolatos mellérendeltségi viszonyt alkotva - helyhatározói alárendeltjei a harmadiknak, a főmondatnak. A mellékmondatok hordozzák a gondolat és a kép tere vonatkozó fontos elemeit, míg a főmondat az idő medrébe terel minden térbeliséget. A vers mondatának szerves kiegészítője az igeidők - „összeér” (jelen); „közelít” (jelen); „születtem” (múlt) - dinamikája. Benne a hol, a tér ma is változatlan jelenű egyidejűségébe oltja bele, ami történt ott, akkori múltbeli előidejűségét. Ezzel és az igék jelentésébe foglalt megszemélyesítéssel a tér tengelyévé teszi az időt. Amiről a kötet egésze szakadatlanul beszél a kezdettől egészen az utolsó költeményig.

Mint a Teremtő a teremtett világot, úgy hozza mozgásba, kelti életre emlékeiből szülőföldjét a lírai én. Különböző, szabad akaratú mozgásokat rendel egymáshoz: „Önmagát rajzolja a táj, /házat festek közepébe.” Majd a megszemélyesítéses - „rajzolja” - és a metaforikus - „festek” - cselekvéssort egészen földközeli, valóság - és nem poézis-gravitációját, hétköznapi mozgásba áramoltatja: „Elveszített, megőrzött terület, /bejárom határait.” (Bejárom”)

A lendületbe hozatalnak azonban idő és térbeli feltétele van. A fecskék visszatérése, az orgona virágzása, a frissen szántott föld részegítő illata, vagyis a tavasz jötte. Ám a teremtéshez mindez nem elegendő! Átváltozásra, metamorfózisra van szükség. „Tavasz vagyok”- írja, és annak sok részlete: „Rét, mező, /áradó patak”. Csak ekkor és így alkalmas arra, hogy a „Várostól faluig” vezető úton, „benőtt ösvényen” caplatva méltó és illő dolgokat mondjon immár nemcsak a valóságos, hanem az emlékezet teremtette szülőföldről is („Várostól faluig”).

Ezután sorakoznak a megelevenített részletek, a külön- külön is megálló, ám költői anyagukban rejtetten egymáshoz kapcsolódó ikonok a *Visszajárok*, *Maroknyi emlékezet*, *Évek gyűrzésnek*, *Végigszalad*, *Maradék vigasz* című költeményekben.

A lírai én ezekben a művekben más és más gondolati távlatba futtatja mindazt, amit látott, és most is lát, amit hallott, sőt most is hall. Ezen túlmenően pedig nemcsak gondolati

távlatot kap a látott, hallott érzéki benyomás, tapasztalás, hanem azt a költői eljárás teremtette szilárd pántot is magára veszi, aminek anyaga a kézzel fogható valóság és az emlékezésben létező valóság ötvözeté.

Két példát említek az iménti kijelentés igazolására.

Azt írja a *Visszajárok* című versben: „Örvénylik bennem a hazai táj, / magam előtt látom a Murát. // Talán a lét titkát is oldja / a folyó rohanó sodra.” A hömpölygő víz látványa a képzeletben örvénylő szülőföld látomásába ömlik bele, majd a hallgatva emlékezés hosszabb szünete után - ugyanis versszakhatáron vagyunk - a lét titkának a kérdésébe sodródni át. Nem ad rá expressis verbis fogalmi választ, ám a költemény út és folyó képei azt a tanítást sugallják, hogy a lét meghatározott nyomvonalon, jól mélyített mederben haladó, soha meg nem állítható, soha meg nem álló örök áramlás. Gondoljunk az „előzetes létmegértés” filozófiai tanítására!

A második példát a *Maroknyi emlékezet* című alkotásból veszem. Itt mindent a megszemélyesített képzeletben helyezett el. Idézem: “Méricskél a képzelet:” Itt és ekkor látja meg a kerti cseresznyefáról a Mura tavaszi áradását. Ez a képzet azonban mind verselési, mind szintaktikai (Értsd: mondatszerkesztési!) igen tömörítő megoldásával - tudniillik a szövegelőzményhez és a szövegekötkezményhez gondolatilag, képíleg egyaránt szervesen kapcsolódva - a hallás új érzéktérületét illeszti a látványelemekhez. Idézem: “Tavaszi áradás: / Kodály- daľmok / Szekeresék udvarán.” Azután megismételve az előző költemény - hozzáteszem: és még sok más költemény - hosszabb szünetét, látszólag előre nem várható módon új, az előzményhez szabad képzetársítással csatolt megszemélyesítéses képpel zárja művét. Idézem: „S ami az ég felé mutat, / a fordulóban ott a kereszt.” Ezzel a zárással pedig a lírai én önmagát és az olvasót a gondolati, majd szellemi léttartományból a természetfölöttiséget megjelölve megmutató - ég felé mutató kereszt - lét egész tartományába invitálja. Ez pedig túlzás nélkül Sören Aabye Kierkegaard (1813- 1855) és Karl Jaspers (1883- 1969) egzisztenciára törő emberét állítja elénk. („Az egzisztencia az egyedi embert jelenti Istenhez (a transzcendenshez) való kapcsolatában”).

Más esetekben nem a gondolatiba, szellemibe vagy természetfölöttibe vezet a költemények képsora, esetleg a befejezése,

hanem megtart a tapasztalati életben. Csonkolt almafákat látunk, látjuk Bodrit a teraszon - igaz „kövületfehéren” - , vagy halljuk az emlékllovak biztatását: „Gyí, Fecske! Gyí Madár!”

Az eddig részletezett, emlékezetből és élő valóságból újra teremtett és mozgásba hozott világot még egyszer összegezi az *Arcodnak arcát mutatja* című költeménye. Összegezi, mert erről, mint szilárd talajról fog elrugaszkodni és továbbhaladni a kötet ez utáni verseiben.

A megszemélyesítéssel - „Múltadból kinő,” - indított költemény nem kevesebbet állít, mint azt, hogy a lírai én életének jelenét a gyökerekig, az emberi életet biztosító bensőségig, véráramig a múlt táplálja, élteti, és önmagához hasonlóvá formálja. Akár megárad veszedelmet és élhetést sodorva vízözönében - „Sodrában kő, homok. // Gyökereidet mossa a víz, / bejárja berkedet - / Megárad benned, / akár a Vérerek. //” - , akár elapad - „Ha utakat ropogtatsz, / kavicsos medrével üzen.” - a múlt jelenbeli énünkben látja önmagát és jelenbeli mi magunk saját magunkat a múlt itt hagyott tárgyi emlékeiben is: „arcodnak arcát mutatja / a ház, a hely és benne a folyó.”

Az idők - múlt, jelen - egymásba örvénylésének szemléletes jele a költemény szóképeinek a helye és mozgása.

Az örökkön nyughatatlan idő kifejező képei megfelelője a sok igei megszemélyesítés: „kinő, mutatja, mossa, bejárja, üzen”. Ezek minden versszakban jelen vannak az idő, a folyó és az út egymáshoz tartozásának mozgásos ábrázolására és a hozzájuk igazodó emlékező hangulat kifejezésére.

Az első versszakban azonban megjelenik egy másik képminőség az ember metonimikus-szinekdochés megelevenítésére: „arcodnak arcát mutatja / a ház, a hely és benne a folyó.” Az első „arc” szó valóban a megnevezett feladatot teljesíti. A második azonban azzal is, hogy az elsőnek játékos megismétlése, előkészíti a képváltást. A ház, a hely, a folyó arca kép ugyanis már nem részlete a megnevezett ember alkotta és természeti képződményeknek, ami azok egészére utal, hanem az emlékező lírai én szempontjából a lényeg kifejező jegye, mintegy az időbeli örökséget hordozó lelke. Ezért ez a második „arc” szóképp már a „genius loci”- nek, a „genius historiae”- nek a metaforája.

Ezt az átváltásos képjátékot viszi tovább a következő szakaszok képadata: „kő, homok, gyökér, víz, berek, vérerek, kavicsos meder”,

amelyeknek mindegyike messze több, mint szavak első jelentésében megfogható tárgy, dolog vagy jelenség.

Mindezt betetőzi a költemény zárata: a múlt- jelenű és a jelen- múltú idő olyan, mint „Vergődő halak síkossága / kezeden.” A „kéz” itt ugyanaz, mint az első „arc” szóképp. A lírai én, egyben az örök ember szinekdochéja. (Szinekdoché = rész az egész helyett!)

A „Vergődő halak síkossága” azonban ösképszerű szimbólum. A megfoghatatlan, a megérthetetlen, a mindig tovasikló, jót és rosszat magával ragadó idő jelképe.

Az emlékezés folyamatában az időélmény majdnem kizárólagos képévé válik a folyó, a Mura látványa és lelki jelenléte az emlékező énben. Ugyanis arra képes, amire a többi tárgyi, természeti emlék nem. A képben - „Folyóvíz tükre:” - újabb, teljesebb képet ringat: „ég és föld egymásba ér. / Csillaglűktetés.” (*Egy haiku*). A parányi kiterjedésű helyszín - a folyóvíz költőtől látható darabkája - tágulni és emelkedni kezd - „ég és föld egymásba ér.” - , míg nem a kozmikus univerzum mérhetetlen kiterjedését ölti magára - „Csillag - lűktetés.” - , ugyanakkor pedig látványként visszatömörül abba a kicsi térbe, ahonnan vétetett. Tükördarabka, haiku és egyetlen ember tudata porszemnyi és gigantikus méretek befogadására, éltetésére egyformán képes. Ez is válasz a lét titkára.

Ennek a távlatosságnak rögtön megjelenik, ha nem is a tagadása, de részleges visszavonása: „Hazudhatnám is, / amit a folyóra bízam.” (*Hazudhatnám is*). A visszavonást a „hazudni” ige jelentése támasztja alá, míg a részlegességet az igehez csatolt ható ige képzője és a feltételes mód jele igazolja.

Képletesen szólva a kötet szövegének folyóján továbbvitette, áradásnak, vagyis az emlékrészletek megsokasodásának vagyunk a tanúi. Lásd a *Szétúsznak lépteim*; *Folyót álmodom*; *Ahová érkezem*; *Idő- repeszek Parthoz ül; Amit a folyótól kaptam* című költeményeket!

A gazdagodásnak néhány elemét elevenítem föl csupán a kiragadott szavak, szó szerkezetek és szóképek segítségével: „beroskadt öltető, légből kiszakadt zümmögés, hársfaillatú szél, anyám fején kosárban mezőre induló ebéd, dűlőút, part széli lapály; fasor, varazsdi hegyek, múltat jelennel összekötő híd; „templomos kis falu”, fűzfák, jegenyék...”; „udvarok, kertek csendje”; „virágzó cseresznyefa”,

„sáros, poros kocsiút”, „útszéli kőkereszt”, „fák mögött a naplemente”, anyámat, apámat pihentető temető. „az áradó- apadó Mura”, „vízmosta kövek - ” ; vízben hintázó fűzfaág, fatörzs, uszadékfa, mint parthoz simuló emlék.

Ennek a magával ragadó lajstromnak egyik sajátosságát emelem ki.

1. Az emlékezetben megőrzött és költészetté transzformált kicsi és nagy elemek megfigyelésének részletező gazdagságát, tárgyi pontosságát, hűségét, atmoszférát teremtő erejét és életszerűségét.

2. A kézzel meg sem érinthető és elvont dolgok, benyomások, jelenségek érzékelhetővé tételét a metaforikus ábrázolással. Mire gondolkodok? A „légből kiszakadt zümmögés”, a mezőre induló ebéd, az „udvarok, kertek csendje” a parthoz simuló emlék, a múltat jellel összekötő híd megoldású képekre.

3. A listán felsorakozó emberek, természeti, művi konkrét és elvont tárgyak, szereplők tulajdonbavételét. - Lásd az *Ahová érkezem* című költeményt! - Mintha nem is a múlt felöltő emlékei, hanem a jelen érzékelhető dolgai lennének. Gondoljunk a költemény „Enyém” szakaszkezdő szavára.

4. Ezekkel a művészi eljárásokkal külső-belső, testi- lelki otthonná változik minden. Aköltő és a költő poézise által az olvasó otthonává is!

5. Végül, mindezt hogyan teszi? Úgy, hogy a ciklus legmagasabb élményi csúcára vezet föl mindnyájunkat a kötetnek is a címét adó művében, az Idő- repeszek- ben. Mit tesz a költő? A mese - „Merülés otthoni mesékbe: / hullámok közt vízitündér” - gyermeket és felnőttet egyaránt magával ragadó transzcendenciájába igazítja a múlt, a jelen, a személyes élet valamennyi történést, emberi és tárgyi szereplőjét a következő megmerítkezéseken - mondhatom - , profán keresztelőkön átjutva. Minden rész váljon egésszé, az egész mélyüljön mindenséggé, és ekkor a mindenség és a mindenséget alkotó sorozat otthonná, valamennyiünk otthonává fog bensőségesülni!

Ismét azt mondhatom, hogy ez is válasz a lét titkára!!

Ezt a tanulságos, egyszerre mély és magas mesei *lebegést* cövekeli az előző, majd az ezután következő szövegekhez a *Találkozás a Murával* című költeménye, amely alighanem a kötet többi alkotásainál korábbi születésű. Erre utal a hely- és időmegjelölés: Graz, 1993. május.

Az otthonlét öröme, jó érzése, biztonsága, ugyanakkor szorongása ölt testet a könyv folytatásában: Lásd az *Arcomba szalad; a Három haiku; a Nyári délután volt; az Előhívod, a Szavakkal tapogatózol; a Fölsejlik, az Újra lehajolnék* című műveket! Lásd továbbá az ezeket más szinten - a gyermekkor örökléte szintjén - ismét előléptető *Gyűródik bennem* című költeményt!

Az öröm, a biztonságérzés, az otthonosság szavai, mondatai: „Az égről lesüt a lassú Nap.”; „madár- könnyű pillanat / szárnyat növesztő”; „virágzó gesztenyefák / fecskesuhanás”; „Forró nyári délután volt”; „Rád köszönnek ismeretlenek, / hagyod, hogy meséljenek - ”; „rokona vagy mindenkinek”; „Ott fekszem, ott nyújtózkodom / ezüstös homokon.”; „egy lapos kavicsért újra lehajolnék.”; „Füdünk, napozunk / kavicsos fövényen.”

A bizonytalanság, a szorongás kifejezései: „hideg- fehér tükörkép / jégbe oladó”; „tévelygünk a szekérúton”. „Ott a végtelen”; „s a lejtőn...//...// fennakadtunk egy szőrögön.”; „Tapogatózol régi képeken.”; „Szavakkal tapogatózol”; „mállik a múlt a ház falán.”; „üres kutyaólbán / holt kuvasz szaga.”; „...apád / holtak nyelvén politizál.”; „Gyűjti a halált a temető...”; „ködfátyolban ellebegnek / hol nem volt utasok...”.

Önmagát és az eddig megismert költeményeket teszi az emlékezés mérlegére a *Gyűródik bennem* című műve.

Mi van a mérleg egyik serpenyőjében? Idézem: „Mintha öröklét fogná össze / gyermekkoromat: / a kitaposott gyalogúton / ugyanaz a kisfiú hajtja a karikát, / aki én vagyok.” Vagyis a kisfiú lírai én, a felnőtt kisfiú található ott! És mit tesz a mérleg másik serpenyőjébe? Idézem: „Egyik emlékből / a másikba lépek: / guggoló falusi házak / markomba töpörödnek. // Gyűródik bennem, / ami nincs már / ami elveszett.” Kicsivé zsugorodó, gyűródó, majd elvesző, semmivé oszló felnőttkori emlékeket az öröklét ragyogású gyermekség idejéből!

Íme, ismét valami a létezés titkából!

A kötet utolsó versei - *Öllezem; Költözik az idő; Rév nélkül; Szétbogozza, összeköti; Emlékeim forgatják; Ahogy a folyó; Visszatükröződik; Arccal a falnak* - a folyó, az idő, emlékezés hármásának az összefüggésében néhány végrendeletszerűen fontos dologra engednek rápillantani. Az egyik az eddig elmondottakkal, az eddigi kijelentésekkel való személyes azonosulás. Idézem: „Deréig állok a folyóban / hullám tördeli arcomat. // Öllezem a Murával, / a hellyel, / ahol születtem.” Ebben az

azonosulásban új tér-idő koordinátájú én születik meg. A tengerbe, mint legtávolabbi távlatba temetkező vadóc, szertelen folyó „Szétbogozza, / összeköti sorsomat”, „ahogy” a viszontlátás túlpartjára, (azaz emlékeim helyszínére) vágyva, „indulok hazafelé -”. Ugyanezek a költemények a kétkedés hangjai is. A lírai én kételkedik a múlt, az emlékezet, valamint a jelen, az élet azonosulásának valóságossá válásában, hiszen „a vízből” csak „visszatükröződik a kép. Holtágban / holt halászok arca -”.

A nincstelenség felismeréséig mélyül a mindenben való kételkedés és kilátástalanság. „Az idő elvégezte a dolgát,” - írja - /”mögöttem csak árnyak. / Anyám, apám halott // Elveszett annyi minden, / ... / nincs már házam, / nincs már telkem.” Mégis ebből a mélységből, elesettségből, veszteségből, magányból a reménynek vékonyka ere, forrása fakad. Igaz, nem a múltból, nem is az emlékezésből, különösen nem a jelenből, a tevékeny életből, a jótékony időből, hanem abból a lelki-idegrendszeri minőségéből, amivel ebben a kötetben itt találkozunk először. Idézem: „De arccal a falnak, / ha elalszom, / álmomat még ott álmodom, / ahol megszülettem.”

Talán az álom irreális idejéből, vagy a múlt-jelen-jövő tagolású élet reális idejéből, vagy a kettő egymást érintéséből fakad föl a kötet záróverse, az *Ide írom* kezdetű halk, szerény és valamennyire elégikus vallomás. Vallomás a szülőföldhöz, a személyes kötésű egyetlen tájhoz, talán a hazához tartozás mély érzéséről. Meglepetést okoz, ahogyan a kötet kezdetén! Jelentések, értékek, képek váltása után az idő mivoltában következik váltás.

A kötet eddigi verseiben a lírai történések és események, életek és a lét a görögül khronosznak mondott tartammal, vagyis a folyamatban levő idő egymásutánjával volt mérhető. Néhányszor előre, múltból a jövő felé haladva, többször pedig hátra, a jelenből a múlt felé szállva. Ebben a műben azonban az antik görögség másik idő fogalmát kell előhívunk, a kairoszt. Ez a megnevezés az a kiemelkedő hely, dolog vagy idő, mely sorsot meghatározó döntés lehetőségét vagy felszólítását hordozza magában. A döntés pedig nem a szerencsétől, a fortunától, hanem szabad választásunktól függ. Bizonyosságul az idézet: „Ide írom a papír partjára: / nem vagyok hazátlan, / nem vagyok idegen -, // folydogálok a Murával / a határszélen.”

Budaházi Tibor: Tér rajz I., II., akril, farost

Nagy Beáta

Női hangra: Láttatni a közöset és a különbözőt

(Gondolatok

Bakonyi Erzsébet *Angyal mélyvörösben,*
Kara Kocsis Gabriella *Visszhang sem felel* és
Zágorec-Csuka Judit *Kiűzve az Édenből* című
verseskötetének nyomán)

- I.
 - Anya, miért sírsz? – kérdezte a kisiú.
 - Csak úgy... tudod, én nő vagyok...
 - Nem értem.
 - Nem is fogod soha megérteni... - mondta, s átölelte gyermekét.
- II.
 - Apa, miért sír anya?
 - Hát, a nők néha ok nélkül is sírnak... - mondta, s átölelte gyermekét.
- III.

A fiúcska felnőtt férfi lett. A választ még mindig kutatta.

 - Úristen, mondd, miért sírnak a nők?
 - Amikor a nőt teremtettem, különlegeset alkottam. Erőssé tettem, hogy vállalja a világ terheit cipelhesse. Gyengéddé tettem, hogy a világ bánatát orvosolja. Belső erőt adtam, hogy menjen, küzdjön tovább. Mindehhez könnyeket adtam. Igazgyöngyöt, vigaszdíj gyanánt... Hogy legyen ő az *angyal*, *mélyvörösben*, s az *Édenből* kiűzve is menjen mindig tovább, akkor is, ha jajszavára a *visszhang sem felel*, s akkor is, ha mindenki más már rég feladná...

A vers könnyesepp. A vers igazgyöngy. Sikoly helyett, panasz helyett, olykor a szinte kibírhatalan fájdalom helyett. Vigaszt nyújt, problémát bogoz, rendet tesz, beteljesülést hoz. S mit jelent a vers, ha a költő „nő”? Meztelen őszinteséget, a kifejezés megváltó boldogságát. Ezt példázza az a három kötetecske, melyek a közelmúltban jelentek meg szűkebb hazánk, a délnyugati régió és a határvidék térségében; *Bakonyi Erzsébet*, *Kara Kocsis Gabriella* és *Zágorec-Csuka Judit* tollából. Különböznek, mégis ott rejtőzik, ami „közös”: a

válságba került női lélek rezdülése. Kereshetünk a versekben megbúvó különleges, magvas gondolatokat; igaz költőiséget; fegyelmezett, zárt formát; szigorú rendezettséget; de nem ez a legfontosabb.

A versek a mai, modern női lélek legőszintébb kifejezései. Érzések, melyek a szív, s az indulat lökései szerint áradnak és apadnak. Az ösztön az, mely formálja a költeményt. Bennük a lélek legmélyebb rétege nyer kifejezést: az örök-emberi vágy. Szeretet és harag, odaadás és önzés, élet és

halál, boldogság és fájdalom – ezek mind-mind az igaz költészet kimeríthetetlen és megunhatatlan témái. S kié a bűvkör? A költőé, a nőé, a költőnőé, aki az élet teljességét öleli magához.

A Biblia szerint a világ már készen volt, amikor a Nő megérkezett. Egyesek szerint elkésett, mások szerint betolakodott. Mindegy. Ami biztos, hogy később jött. Kitölteni az űrt, valami veszélyt megakadályozni, valamit helyrehozni. Hiányt pótolni. Üzenetet hozni szívének erejével. Ő volt az „összekötő”: égi, s földi között. Ő volt az Angyal. Ő volt, aki ismerte a világok titkait, ő volt, akinek fülében még csengett ugyan az angyalok zenéje, mégis fájdalommal nézett körbe:

*„Ott fent zengtek még a hárfák,
a rend uralkodott...
Itt lent csak a győzelem és a siker igazol,...
naponta haldoklunk...”*
(Zágorec-Csuka Judit: Angyalok zenéje)

Visszaút nincs. Tenni kell a dolgot, a Föld porában teljesíteni a feladatot.

*„A porból szárnyakat
Nem növelt az Úr,
a Földről, mit nekünk teremtett
Csak feltekinthetünk...”*
(Kara Kocsis Gabriella: Columbia)

De mi is a feladat? Boldogságot hozni, boldogságot adni – dísz, ragyogás, mindenféle sallang nélkül. A lét legmélyén átélni egy másik létet. Életeket egyesíteni. Szeretni.

*„...érelődni kell e szónak,
forrni, formálódni,
gyémántként csiszolódnia,
hogyan kimondható legyen.*

*Úgy, mintha imát mondana az ember,
hitből, szívből fakadóan.”*
(Bakonyi Erzsébet: Kimondhatatlanul)

*„Ha angyalod lennék,
lilára festeném neked
az eget, kékre az ajkad,
körbetáncolnálak,
röpülnék veled
szárnyak nélkül.*

*Ha angyalod lennék,
angyalt szülnék neked...”*
(Zágorec-Csuka Judit: Ha angyalod lennék)

A boldog szárnyalás azonban időnként zuhanással jár. Az Angyalnak két arca van. Ikerarca.

*„A kezdet és a vég
az idő két pontja,
himbálózó létünk
lent vagy fönt mi tartja?
... s van-e cél
még az árok mélyén,
ha szárnyunk eltörött,
s már csak a kín marja?”*
(Kara Kocsis Gabriella: Meditáció)

Örök kérdés – örök válasz. Az ég elérhetetlennek látszik, de valami a mélyben, a lélek rejtett redőiben keresi a menekülést a rettenet elől. S feltör az érzés, a „csakazértis” érzése.

*„Útra készen állt az Angyal. Magára öltötte ruháját,
és mielőtt elindult a nagy útra, végigmérte magát még egyszer a tükörben. Ezúttal nem a távolságra gondolt, hanem a bátorságra, mert nem kis bátorság kell ahhoz, hogy egy nő 50 éves fejjel mélyvörös nehézselyemből készült angyalruhát öltson magára, kiegészítve hozzáillő szárnyakkal...”*
(Bakonyi Erzsébet: Angyal mélyvörösben című prózai írása)

Hová tarthat? Miféle veszélyes tájakra viszi az útja, hogy felszedegesse a darabokra tört világ szilánkjait, s újrateremtse azt? Menekül? Elvágódik? Merre tart? Egy szebb, emberibb világba? Hiszi, tán társra talál, s álmai álarcos lovagja felkéri egy táncra. Hiszi, hogy szót emelhet népéért, hazájáért, s felülkerekedhet a hatalmi viszálkodáson. Hiszi, hogy az érzelmek nem tűntek el teljesen a világból. Hiszi: a vers tiszta, nemes, tüzet lobbant jó és rossz között. Az Angyal nem adja fel, csalódottsága nem jelent belenyugvást, vagy megalkuvást.

*„A segítő szó,
mint ködbe fúlt folyó, apad...
Sikít a néma, vad faj-t kiált,
közöny bolygója a Föld.*

*Viszem tovább,
e terhes látomást..."*
(Bakonyi Erzsébet: Tovább)

Az Angyal-lét összetett motívumrendszerébe szervesen épül a *vívódás* önmarcangoló valósága. Köztes lét, átmenet az élet útkeresztelkedéseiben. Tüzes érvek, higgadt belátás. Mint aki leplet akar lerántani valami nagy titokról. A gondolat ugyanaz, mégis egyszer maró méreg, másszor gyógyító orvosság. Vívódás – fanyar vallomás. A lélek magányos, a világtól elidegenedett. Vajon mi vár rá? Megtalálhatja-e önmagát a „világ-feletti, élet-alatti” tájon? Mi hoz feloldódást, megnyugvást végül? Különös erő hat, már-már valami misztikusnak nevezhető, megfoghatatlan erő, melyet végül a megbocsátás, a bűnök feledése, a tiszta odaadás érzése hat át.

*„Újra kellene kezdeni mindent,
a gyermekek mosolyát,
újjáalkotni a forrást,
amely vizet fakaszt megváltásra,
keresztségre, hogy isteni
és emberi legyél tövises
koronáddal.”*
(Zágorec-Csuka Judit: Távozáskor)

Egyetlen út vezet a helyes irányba: a szeretet útja. A nő méltóság ismeri ezt az utat, akarva akaratlan rátalál. Harmóniát teremt önmagában, s így a világban. A világokban, a világok között, hiszen angyali szerepénél fogva a nő – épp a közösséget, családot összetartó erejével, kapcsolatépítő gesztusaival – mindig az alakulni tudás, az alkalmazkodás és ezáltal a *harmóniateremtés* megtestesítője. Így fonódik össze a női lélek mélyén a jó és rossz közötti hasztalan vergődés, az önvád, az önmarcangolás a harmonikus életre törekvés hagyományos eszméjével. A modern mai nő talán nem szereti a „házi tűzhely őrzője” titulust, de mégis: valami különös képesség van birtokában, mellyel a mindennapok kicsiny csodáit a legnagyobb és legtitkosabb csodákká varázsolja. Alkot, épít, teremt. Óv, véd, szárnyat von a számára kedves dolgok fölé. Angyali szárnyat.

*„ Ha angyalod lennék, visszatérnék
hozzád, én lennék a kezdet és*

*a végzet, felmelegíteném hideg
kezed, újjáteremtenélek.”*
(Zágorec-Csuka Judit: Ha angyalod lennék)

Újjá. Olyanná, mint a régi volt, de mégis valami többé, szebbé, jobbá. Így lép előbbre a világ. Így lesz benne helyünk, így lesz otthonunk. Mi kell ahhoz, „Hogy otthonunk legyen”? – töpreng a költő, töpreng a világ. Mert nem elég a ház, a bútor, a szőnyeg, a kép; és nem elég a férfi, s a nő.

*„Valami kell, ami megolvastja a jeget,
az elvetélt jéghártyát az arcon.
A visszhang le-fel jár,
a veremből kiutat keres...”*
(Bakonyi Erzsébet: Valami kell)

Megérteni, megérezni, megélni kell a hétköznapi varázsát. A harmóniát, a melegséget, az otthonot. Fölkelni és mosakodni, reggelit készíteni, dolgozni, sietni valahová. Szembenézni megcsalt reménnyel, megtorolhatatlan sértéssel. Józanul szétnézni, önámítás, hazudozás nélkül és minden pátoszt kizárva. S ha a fáradt nap végén vár a menedék a viharban, a világítótorony az éjben, akkor hazaérkeztünk. Haza, otthon, társ, család – együtt, egységben, s újratereztődött a darabjaira hullt világ. Az angyali kéz nem ereszti ki az időt. Hiszen mindig van ok a megértésre, a részvételre, a segítségre, a dicséretre. A női kéz fáradhatatlanul végzi dolgát, őrzi a hétköznapi angyali egyhangúságát.

*„csöndre vágyom
hogy megérlelje bennem az időt
s az idő
megérlelje bennem a csöndet”*
(Kara Kocsis Gabriella: Gyertyaláng)

Pillanatnyi csönd, cseppnyi nyugalom, s az Angyal tovaszáll. Olykor összeszorított foggal, néha elnéző lemondással, vagy épp teljes odaadással szemléli a világot. Aztán nekivág az útnak, hogy „a világ terheit cipelje”, a „világ baját orvosolja”, hogy „menjen, küzdjön tovább” – ahogy az Istentől rendeltetett. Aztán sokasodik,

titkait feltárja, végül elalszik, mint a magányos gyertyaláng.

*„földrengések élni hagynak
viharok el nem sodornak,
szeretet-pajzsom
magasra tartom,
apróra szétosztom szívemet...”*
(Kara Kocsis Gabriella: Fekete ég alján)

A vers könnycsepp. A vers igazgyöngy. Sikoly helyett, panasz helyett, olykor a szinte kibíráhatatlan fájdalom helyett. Három kötetnyi költemény vall erről, három költőnő, három különböző élet. A szeretetnek, gyengédségnek, féltésnek olyan mély rétegeiből törnek fel szavaik, ahonnan csak elvétve érkezik az olvasóhoz üzenet. Az érzelmeknek olyan gazdag, árnyalt tárházával találkozhattunk, amilyenekkel csak kivételes női lelkek rendelkezhetnek.

Lisbeth Sailer munkái Gébárton a symposion zárókiállításán

Mottó:

*Miért ne
visítanék, mint a disznó,
ha köröskörül így rőfögnek?*

(Rimma Dalos: A boldogult R. V. Truszova üzenetei)

*Éljen át, aki él, szólnak az égiek,
mindent, s érte erőt nyerve, tanulja meg
a hálát, s oda merjen
menni, merre kívánczik.*

(Hölderlin: Lebenslauf)

Korunk zenéje, vagy korunk lidérce?*

A „kor lidérce” kifejezést – mint a korszellem álarcát viselő jelenséget – Jókai Anna egy rádiójegyzetében hallottam említeni. Nagyon megtetszett ez a szókapcsolat, mert – úgy érzem – találóan fejezi ki azt a keresést, sokszor tévelygést, nem egyszer bálványimádást, mely a 20. század szellemi életét végigkísérte.

Mielőtt a címben feltett kérdésre megkísérelnék választ találni, előljáróban szeretném tisztázni: „itt és most” miért van szükség ilyen kérdések felvetésére és megválaszolására. Azért, mert tapasztalataim szerint a magyar szellemi életen – s ez nemcsak a zeneszerzésre és annak fogadtatására jellemző – súlyos, múlni nem akaró betegség tünetek látszanak immár fél évszázada. (Annak ellenére, hogy nemzetközi viszonylatban is kiemelkedő értékek születtek ebben az időszakban.) Ezek a betegség tünetek nem szűntek meg a politikai rendszerváltás után sem. Különböző székértáborokba verődött, egymással farkasszemet néző csoportok tartják fenn ezt a beteges állapotot. Képtelenek áttörni gondolkodásmódjuk határait és – Jung szavaival élve – visszavonni a kölcsönös projekciókat (indulataik kivetítését a másik csoportra).

Közismert tény, hogy a kelet-európai országok szovjet megszállásának következtében 1949-től az ún. Zsdanov-határozat nyomta rá bélyegét ezen országok szellemi életére. „Íratlan törvénnyé emelkedett, hogy a haladás a zenében a dúr hangnemmel, a klasszikus szonáta, rondó, vagy dalformával, a Kodály-művekből desztillált akkordfűzések patronjaival azonos. (...) az elzártság, a nemzetközi zenei áramlatoktól való tudatos elszigetelődés (...) most beteges

egyoldalúsághoz, harsány konzervativizmushoz vezetett, olyasfajta beszűküléshez, amelyben minden eredeti, egyéni javaslat gyanúsnak tűnt.” (Kroó György: A magyar zeneszerzés 25 éve, Zeneműkiadó, 1971) A 60-as években aztán – bár a zsdanovista elvek enyhébb formában ugyan, de lényegében mindvégig jelen voltak a kommunista párt kultúrpolitikai határozataiban – utat törtek Magyarországon is az addig tiltott nyugati szellemi áramlatok. Zenében ez főleg a második bécsi iskola (Schönberg, Berg, Alban Berg) műveit jelentette, s ezzel az irányzattal együtt a stílus apológétájának, Theodor W. Adornónak szellemi hatását is.

Némiképp leegyszerűsítve a helyzetet: a zsdanovista esztétikai felfogással szemben – mely az egyszerűséget, közérthetőséget, a tiszta, világos formákat, a népi kultúrából vett művészi megoldásokat tartotta követendő példának – az adornói esztétika az egyértelmű szellemi hanyatlás formátlan, sikoly vagy hallucinációszerű bemutatását jelölte ki a művészet egyetlen lehetséges feladatául. Ez utóbbi felfogás kezdetben üldözendőnek, később „megtűrtnek” minősült. Felnőtt egy generáció, amelyik – szemben a zsdanovizmus szimplifikáló művészetfelfogásával – az egyetlen lehetséges utat az adornói esztétikában vélte megtalálni. A 70-es, 80-as évekre – amikor a diktatúra vaskeze lényegében már elengedte a kortárs komolyzenét – ez a kritikus és esztéta generáció már szinte számon kérte az ifjabb zeneszerző nemzedéktől az újdonságot. (Azaz a nyugati avantgarde irányzatok valamelyikének szolgai, vagy kevésbé szolgai utánságát. Mert minden ellenkező híreszteléssel szemben Magyarországon semmiféle új irányzat sem született.) S aki éppen a legújabb divatok valamelyikéhez csatlakozva alkotott, az automatikusan értékes, követendő példaként állított a renegát, „konzervatív” nevezett ifjú zeneszerzők elé. Akarva-akaratlanul, szemben a hivatalos kultúrpolitikával, kialakult egy „partizán diktatúra”, melynek vallási dogmájává emelkedett: „Egy az Isten: Schönberg és Adorno az ő prófétája.”

Mint ez várható volt, ezzel az újabb számon kérő, diktatórikus felfogással szemben kialakult egy másik „ellenállási mozgalom”. A magyar zeneszerzők egy része ugyanis soha nem érezte magáénak a második bécsi iskola kompozícióinak hangzásvilágát. (Egy zenetörténész így fogalmazott: „a 60-as években a magyar

zeneszerzők művein a kishő és nagyszéptim ugrások úgy álltak, mint tehéneken a gatyán.)

A szellemi ellenállás már korábban megkezdődött ugyan, de igazi „zászlóbontásának” – nézetem szerint Balassa Sándornak a *Hitel* 1989/24. számában megjelent cikke, a *Gondolatok a nemzeti zenéről*, tekinthető. Ez a cikk a magyar zeneszerzők túlnyomó többségének heves elutasítására talált. A *Kortárs* 1995/4. számában *Nemzeti zene vagy Weltmusik* című írásomban megkíséreltem az okok feltárását, így most erre nem térek ki. Azok a zeneszerzők, akik a Balassa-cikk szellemében alkotnak (vagy alkottak már korábban is), kivívták a magyar zenei-szellemi élet szinte egyöntetű elutasítását, haragját. Beszéltem olyan laikus zenehallgatóval, aki – bár nem szereti az avantgarde zenét sem, mégis – elutasítja az új-harmonikus, új-tonális, durvábban fogalmazva, neo-normális irányzatot.

A fenti gondolatmenetből azt hiszem, világosan kiderült, hogy ötven év is kevés volt ahhoz a felismeréshez, miszerint egy irányzathoz, esztétikai felfogáshoz való csatlakozás nem jelent semmiféle garanciát a művek értékére, vagy értéktelenségére.

Politikai példával: a negyvenes években az „igaz magyar hazafi” kritériumai közé tartozott – egyebek között – a vallásosság (kezdetben enyhe, később egyre erőteljesebb antiszemitizmussal „fűszerezve”), a Nagy Német Birodalomhoz és annak „lánglelkű” vezéréhez való feltétlen hűség, valamint a harcos antibolsevizmus. Az ötvenes években nem lehetett „igaz magyar hazafi” aki nem szerette Sztálin elvtársat és a Szovjetuniót, nem hitt a fényes kommunista jövőben és nem volt harcos antiklerikális, ateista. A politikai rendszerváltás óta szerencsére már van (?) választékunk: az egyik politikai csoport szerint teljesen mindegy, hogy Arany Jánost olvasol, Kodály Zoltánt hallgatsz, vagy amerikai képregényeken, filmekben, ill. rock-zenén nöss fel, magyar ifjúság. Azt teszel, amit akarsz, „szabad” vagy... A másik oldalon ismét felbukkantak – ezúttal nem direkt fogalmazásban – az „igaz magyar hazafiság” kritériumai: antikommunizmus, antikapitalizmus, antiszemitizmus (ez utóbbit szalonképtelensége miatt rögtön tagadni is kell: „én nem vagyok antiszemita, de azért ezek a zsidók...”). Ez a gondolkodásmód nem akar közös Európát. Legszívesebben lezárná (ismét) a – Trianon előtti – magyar határokat, hogy aztán a szórvány magyarsággal egyesülve létrehozson egy

olyan – engem leginkább Kim Ir Szen Koreájára emlékeztető – önfertőző országot, melyben minden „idegen”, „kozopolita” hatástól mentes, „tisza magyar” kultúra létezne csak. Aki tehát nem így gondolkodik, az nem „igaz magyar hazafi, sőt: ellenség!

Mondanom sem kell, hogy a fenti – egymásnak többszörösen ellentmondó aktuálpolitikai – kritériumoknak az égvilágon semmi köze sincs a hazafisághoz. Ugyanígy a műalkotások esztétikai értékének sincs semmi köze az újításhoz vagy hagyományörzéshez. A művészi gondolat igazsága a döntő, valamint a megvalósítás magas szakmai színvonala. Minden egyéb másodlagos jelentőségű. S bár lehetne vita tárgya (végül is bármi lehet vitatéma), döntő szerepe sosem lesz egy műalkotás sorsában annak: mennyire számított újnak vagy réginek megszületése pillanatában. Aki viszont erőszakos úton szeretne elsőbbséget kicsikarni az általa támogatott értéknek, az ideig-óráig megteheti ugyan, de szándéka hosszú távon semmiképpen nem vezet eredményre.

Szeretnék rámutatni a látszatok mögött a mélyben meghúzódó valóságra. Mindeddig ugyanis – a látszattal ellentétben – nem zenéről és nem politikáról volt szó. Egy embertípus bemutatása volt a célom. Az olyan fanatikus emberé, akinek – Mérei Ferenc gondolatát idézve – szinte mindegy, hogy milyen „üdvönt” választ voluntarista magatartásának ideológiai hátteréről. A lényeg, hogy ő szabja meg a többi embernek, mi a helyes és mi a helytelen, célravezető és mi a zsákutca, ahová csak a „tévelygők” tartanak. Ha e „tévelygés” politikai természetű és a helyzet lehetővé teszi, akkor az „eretnek” büntetése börtön, vagy akasztófa. Békésebb időkben és esztétikai természetű nézetkülönbségek esetén a „rossz úton” járó alkotó kritikai pocskondiázásában, esetleg becsületébe gázoló sértegetésekben, lejáratásban részesül. (A közelmúltban egy neves hazai zeneszerző – új kompozíciója helyett – politikai nézetei váltak bírálat tárgyává.)

Magyarországon soha nem volt nyugati értelemben vett polgári demokrácia. Levert forradalmak után többé-kevésbé népnyzó diktatúrák váltogatták egymást, a legkülönbözőbb politikai államalakulatok neve alá bújva. Ugyan mitől alakulhatott volna ki egy nyitott, elfogadó gondolkodásmód az itt élő emberekben? (Bár érzésem szerint az egyszerű emberekre jellemzőbb a nyitottság, mint sok értelmiségire.)

„Társaim a bűnben, társaim a bajban”*: itt vannak a gondok gyökerei! Amíg ezt nem látjuk be, addig ne reméljük, hogy elindulhatunk megkeresni: vajon korunk zenéje-e az, amit hallunk (bizonyára az *is*), vagy pedig a különböző „korlidérc”, nem is arany, hanem gipszborjúk előtti hajbókolás akusztikus következményeivel szembesülünk a kortárs zenei fesztiválokon.

A 20. század egyik „korlidércének” bölcsője Olaszországban ringott. A „gyermek”szülőapja Filippo Tomaso Marinetti, a futurista mozgalom elindítója volt. Bár a „hagyomány és újítás” problémája már a korábbi évszázadokban is fel-felmerült, a nagy vízválasztó – úgy érzem – a futurizmus lett. Ekkortájt alakult ki az a merev, dogmatikus nézőpont, amely kétfelé osztja – azóta is – az alkotókat, esztétákat, közönséget egyaránt: a jövő igazában hívó, kérlelhetetlen újdonságkeresőkre (futuristákra) és a múlt „posványába” ragadó konzervatív, dohos, poros, naftalinszagú „passzatisztákra”, vagyis – magyarítással – „múlthívőkre”.

A pszichológia „hasításnak” nevezi azt a fajta leegyszerűsítő gondolkodásmódot, amelyik csak jót és rosszat, feketét és fehéret, nappalt és éjszakát, kövéret és soványat, kommunisztát és fasisztát stb. ismer. Ez a szemlélet azért vonzó sokak számára, mert rendkívül egyszerű, kényelmes, meg lehet vele spórolni a gondolkodást, ugyanakkor megkönnyíti az értékelést. Mindössze két skatulya van, ahová – az árnyalatok feltérképezése, átgondolása nélkül – be lehet rakni a kiszemelt „áldozatokat”. Ezek a kategóriák aztán teljességgel átjárhatatlanná válnak, arról végképp szó sem lehet, hogy valami vagy valaki ebben a tekintetben pl. jó, de a másokban rossz. Legyen szó művészetről, politikáról, erkölcsről, vallásról, bármiről.

Elkerülendő a történelmietlen gondolkodást, nem szabad elfelejtenünk (szolgáljon ez mentségére a század eleji „izmusoknak”), hogy vannak pillanatok a történelemben – így a művészetben is -, amikor alapvető kérdések igen élesen vetődnek fel. A rájuk adandó válasz pedig „eldönti”, ki hová tartozik. Különösen a szélsőséges mozgalmak nem tűrik a sokféle válasz lehetőségét (s nem csak a művészet területén). Nyugat-Európában az „izmusok” kasztrendszerén kívül szóhoz jutottak másfajta elképzelések is. Nem volt kötelező feltétlenül egyik vagy másik irányzathoz tartozni. Jóllehet, ha egy alkotó művészetében fel

lehetett fedezni bizonyos stílusjegyeket, melynek alapján az illető beskatulyázhatóvá lett valamelyik „izmusba”, ez nagymértékben megkönnyítette a kritikusok, esztéták dolgát. Így lett – tévesen – Chagallból „szürrealista” festő, Varéseből „futurista” zeneszerző stb.

A 20. század elejének forradalmi változásai szükségszerűen jöttek létre. A 19. század végén az akadémikus tájkép és portréfestészet, a zenében a fáradt, kiürült harmóniai és dallamfordulatok, a költészet egyre erőtlenebb képei, fülledt hangulatai alkalmatlanokká váltak az új század életérzésének kifejezésére. Az elszakadás csak radikális lehetett. A legszélsőségebb izmusok azonban oly mértékben lőttek túl a célon, hogy magát a művészetet is fel kívánták számolni. A Tristan Tzara szellemi védnöksége alatt létrejött dada-mozgalom ezt nyíltan hirdette! Az „izmusok” által felszabadított alkotó energiák persze pozitív eredményekre is vezettek. Például Kurt Schwitters *Összonátája* (*Ursonate* 1920-32) – melynek jelentőségét lelkes mai előadója, a német Eberhard Blum egyenesen Schönberg *Pierrot lunairjéhez* és Sztravinszkij *Tavaszi áldozatához* hasonlítja – számos olyan eszközt „dobott fel”, amelyek napjainkig érezhetően beépültek a század legjelentősebb zeneszerzőinek alkotásaiba. Az értelmetlen hangzókból álló szövegkompozíciónak sajátos nyelve van, mely a variációk, kombinációk, visszatérések által zenei forma érzetét kelti a hallgatóban. Ligeti Györgynek a 60-as években írt kompozícióiba (*Aventures – Kalandok*) rendkívül muzikálisan, szellemesen épülnek be ezek a hangzó nyelvi eszközök. Akárcsak *Clocks and clouds* (Órák és felhők) című, női karra és zenekarra írt 1973-as művébe. Az úgynevezett „minimal-repetitív” iskola ritmikus struktúrái csírájukban ugyancsak megtalálhatók Schwitters *Összonátájában*. A példákat sorolhatnám (Raoul Hausman *Lautgedichtjeinek* hatását a 20. századi költészetre, Kurt Schwitters *Merz-kollázsainak*, Moholy-Nagy fényképeinek, filmjeinek szerepét századunk vizuális művészetének alakulásában). De álljon itt most csak a fenti példa annak bizonyítására, hogy a radikális „izmusok” – bár kevés maradandó értékű műalkotást hagytak maguk után és a század közepe táján meg is szűntek – hatásukban mindenképpen jelen vannak századunk első felének művészetében.

A második világháború után azonban az ún. neo-avantgarde folytatta a század első felében megkezdett radikális mozgalmakat. A

földig rombolt Európában „tisza alapokról” indulva ismét radikálisan új művészetet kívántak létrehozni. Ma már világos, hogy az elektronikus, illetve konkrét zene Luigi Russolo és társainak futurista zajkísérleteire vezethető vissza. A hangszeres, illetve vokális zene pedig a második bécsi iskola szerzőinek munkásságára építkezett.

Eközben Kelet-Európa vasfüggönnyel elzárva a nagyvilágtól – provinciális, maradi, poros művészetet kezdett művelni – szovjet nyomásra -, melyet szocialista realizmusnak neveztek el. Mai szemmel nézve tehát két különböző „korlidércnek” áldozott a művészet Keleten és Nyugaton egyaránt.

Ez persze nem lehetett akadálya annak, hogy itt is, ott is létre ne jöjjenek értékes műalkotások, mivel tehetséges emberek mindig, mindenütt születnek, s őket nem tudja igazából sohasem befolyásolni semmiféle „korlidérc”.

Fentebb utaltam rá, hogy Kelet-Európába már a 60-as években átszivárogtak a nyugati avantgarde eredményei. Aki tehát korszerű és európai akart lenni, annak mindenképpen valamelyik új irányzathoz kellett csatlakoznia, különben hamarosan kiérdemelte a provinciális, konzervatív jelzőt. (Természetesen nem a hivatalos kultúrpolitika részéről, hiszen ne feledjük: élt még ekkor Szabó Ferenc, a szovjet szocreál magyarországi helytartója és Tardos Béla, a *Szódd a selymet, elvtárs* szerzője, aki 10 évvel korábban még így fedtte meg egyik kollégája népdalfeldolgozását: „Kodály ezt nem így csinálta volna meg.”)

A 70-es évek magyarországi „partizán mozgalmainak” egyik legjelentősebbje volt az Új Zenei Stúdió nevű – ma is létező – kortárs zenei formáció. E zeneszerzőkből és előadókból álló lelkes csapat „pápajaként” az amerikai John Cage szerepelt, mint eszmei példakép. Cage a maga szakmai dilettantizmusával, ugyanakkor színes, játékos, szinte mindent megkérdőjelező, kreatív „feltalálói” gondolkodásmódjával kétségtelenül erjesztő hatással volt az újabb kori zenére. De munkásságának általam ismert része önmagában – néhány kivételtől eltekintve – nem tűnik értékesnek, maradandónak. (Az is igaz viszont, hogy nélküle nem tudom elképzelni az utóbbi 60 év zenéjét.) Ám nem szabad elfelejteni, hogy az Egyesült Államok, mint a világ egyik legnagyobb gazdasági és politikai hatalma, rá tudja erőltetni az ő alkotóinak fontosságát a Föld más országaira is. Ugyanez érvényes Németországra,

amely Stockhausenból csinált világnagyságot és Franciaországra, ahonnan a görög Xenakis vált világhírűvé. De mindenekelőtt Boulez, aki a francia kormány teljes körű támogatásával valósítja meg a legmerészebb álmait.

A fent említett szerzők képességeit nem kétségbe vonva, de meg kell kérdenem: valóban ők írják korunk zenéjét? Biztos, hogy a második bécsi iskolát ilyen módon folytatva, hosszú távon maradandó értékű zenét lehet létrehozni? S ezt az utat következetesen végigjárva, hová jut vajon korunk zenéje?

A választ bizonyára az utókor fogja majd megadni. Egyszerűen úgy, hogy ha ezt a zenét fogják 150-200 év múlva is hallgatni, akkor ez lesz valóban korunk (a 20. század második felének) hű zenei tükörképe. Ezt a mi nemzedékünk már nem tudhatja meg, de mindenesetre figyelemre méltó az a nem kis energia, amivel a fent említett szerzők értékének abszolutizálására töreksenek egyesek. (Valaki így fogalmazott a magyarországi helyzetről: „Leszedtük a Sztálin képeket, s most helyére John Cage került.” Az illető egyébként külföldön is jól ismert, lelkes, tehetséges előadója a kortárs zenének.)

Már a franciaországi zenei sajtóban is felbukkant a vélemény, miszerint a „boulezizmus” egyfajta esztétikai-zenei „sztálinizmus”. Boulez századunk egyik legjelentősebb muzsikusi egyénisége, aki felmérhetetlen szolgálatokat tesz a klasszikus és kortárs zenének egyaránt. Hozzám – különösen az utóbbi 10-15 évben írt – művei igen közel állnak. Ezzel együtt tapasztaltam, hogy Franciaországban szinte csak az válhat ismert, játszott szerzővé, aki valamilyen módon Boulez és az IRCAM (a Pompidou Központ zenei részlege) vonzáskörébe kerül. Addig nincs baj, amíg a finn Kaija Saariaho nagyságrendű tehetségek „futnak be”. Ez a zenepolitika akkor válik kérdésessé, amikor huszadrangú tehetséggel (vagy akár tehetségtelenül) is nagyhírű, játszott, gazdag szerzővé lehet válni ezen az úton.

Abban sem vagyok biztos, hogy Németországban nincs más jelentős zeneszerző, mint Karlheinz Stockhausen. (Például Wilhelm Killmayer munkásságát, illetve egyes műveit legalább annyira, sőt többre is értékelem, mint bizonyos Stockhausen-műveket.)

A téma tulajdonképpen kimeríthetetlen. Nem tudjuk, a „korlidércnek” áldozunk-e, vagy valóban korunk zenéjét hallgatjuk.

Két példa a közelmúltból: egy világhírű

zeneszerző kézzongorás versenyművének próbájára az egyik – kevésbé ismert – zongorista alaposan felkészülve érkezett. A másik – az illető országban sztárként ünnevelt – pianista azonban ott látta először a mű kottáját. A meglehetősen zsúfolt partitúrát finoman szólva, kissé „al fresco” játszotta el, ami magyarul annyit tesz, hogy csépelte a zongorát, ahol érte. (Zárójelben jegyzem meg, hogy a grafomán szerző oly mértékben zsúfolta tele hangokkal a kottát, hogy azt pontosan lejátszani nem lehetett, de nem is volt érdemes.) A próba után a zeneszerző sokáig szorongatta a világsztár zongorista kezét, s nem győzött hálálkodni, amiért az ilyen „mélyen” megértette a mű szellemét, s hogy milyen hűen tolmácsolta azt. A másik zongoristának – aki pedig igyekezett a legtöbbet megvalósítani a lejátszhatatlan partitúrából – odavetette félvállról: ön is jó volt...

A másik eset talán még elszomorítóbb. Zeneszerző versenyt hirdetnek meg, melynek zsűrije természetesen az illető ország kortárs zenei bennfenteseiből állt, élén a darmstadti fesztiválok híressé vált zeneszerzővel. A versenyszámokat élő előadásban hallgatta meg a bíráló bizottság. A győztes kompozíció egy vonósnegyes lett. Ám amikor az ünnepélyes díjkiosztásra került sor, kiderült, hogy a műnek nincs kottája, sőt szerzője sem. A vonósnegyes tagjai egymástól függetlenül azt játszották, ami éppen eszükbe jutott... (Az eset kísértetiesen emlékeztet a David Bedford, angol zeneszerzővel történt sztorira, amely még kínosabban végződött, mivel a vonósnegyes összevissza játékát a kritika az egéig magasztalta.)

Az ilyen történeteket hallva – tartozzanak bár a legendák világába – kötelességünk feltenni a kérdést: nincs itt valami szörnyű nagy baj? Ha már szakemberek is értéknek minősítik a káoszt, mit tegyen a gyanútlan, igazi élményre vágyó kortárs zenehallgató? Megoldásnak az kínálkozik, hogy ha előítéletektől mentesen, nyitott füllel, nyitott szívvel, érzékenyen közeledünk az új művekhez. Csak így lehet esélyünk arra, hogy megértsük korunk művészetét, és rátaláljunk azokra az értékekre, melyek mély tartalmakat hordoznak, s melyek valóban korunkról szólnak hozzánk.

A „korlidérc” többnyire ködben, homályban, sötétben jelenik meg. Zűrzavaros századunk kiváló környezetet e „kísértetnek”, mely nemcsak Európát, de az egész világot bejárta.

Az izmusoknak a század első felében megvolt a maguk történelmi szerepe. Ezt bagatellizálni, kézlegyintéssel elintézni nem lehet: ezen irányzatok ismerete – nézetem szerint – hozzá tartozik az európai ember műveltségéhez.

Másrészt az izmusok gondolkodásmódjának abszolutizálása nem más, mint „lidérc-képzés”.

1995 tavaszán Brüsszelben interjút készítettem Leonardo Clerici olasz filozófussal, Marinetti unokájával. Clerici órákon át azt bizonygatta, hogy a futurizmust félreértették, félremagyarázták. Nagypja iránti elfogultságában az a tény sem zavarja, hogy a futurizmus Marinetti halálával (1944) végleg kimúlt.

Atöbbi haldokló „korlidérc” megmentésére egyébként szintén komoly akciók indultak. A 80-as években megerősödött új-egyszerű, új-tonális, új-romantikus irányzatokkal szemben a második világháború után kialakult neo-avantgarde veszni érzi pozícióit. Tény, hogy Stockhausen, Boulez, Nono, Cage műveivel szemben sokkal nagyobb érdeklődés mutatkozik a neo-tonális irányzatok: Górecki, Arvo Pärt, Kancseli, John Adams és mások munkássága iránt. Mivel a „népet nem lehet leváltani”, így a kortárs zene közönségét sem. Az adornoista lobby a kortárs zene új irányzatainak terjesztésére jól bevált nemzetközi fesztiválokat használja propaganda eszközként arra, hogy Darmstadt szellemiségét konzerválja. A közelítő századvég slusszpánikjában például a brüsszeli Ars Musica elnevezésű kortárs zenei fesztivál – társintézményeihez hasonlóan – retrospektív koncerteket is rendez. A II. világháború utáni, sokak szerint „legjelentősebb” műveket tűzik műsorra ismét. Ezek a művek szinte kizárólag az új bécsi iskola esztétikáján alapuló poszt-szeriális darabok: Jean Barraqué, Henry Pousseur, Sylvano Bussotti, Boulez, Nono ötvenes években írt kompozíciói. Bevallom, ezek a zenék számomra már nem hallgathatók, semmiféle esztétikai élvezetet sem kínálnak. Vannak persze kivételek, mint Boulez kantátája, *A gazdátlan kalapács*, vagy Stockhausen nagyszabású zenekari műve, a *Gruppen* és még sorolhatnék példákat. De maga az egész kor, az 1945-60 közötti időszak darmstadti szellemiségű zenéje számomra ma már poros és elavult. *** Akárcsak az ún. „New York-i iskola” ez idő tájt keletkezett darabjainak többsége. (Cage, Feldman, Earl Brown, stb.) S hogy miért? A második bécsi iskola zeneszerzői nem győzték hangsúlyozni, hogy a dodekafon

komponálási módszer szerves folytatása a zenetörténet korábbi korszakaiban alkalmazott zeneszerzés technikáinak. Anton Webern előadásainak olvasása közben valóban elhiszük, hogy az osztrák-német klasszikus-romantikus zene szövéműdjé, a hármás-négyeshangzat világ, a modulációk stb. elkoptak, elhasználódtak. Webern bebizonyítja, hogy a tonalitás halála után más módszer nincs, amely pótolni tudná a funkciós rendszert, mint a tizenkétfokúság. Nos, kétségtelen, hogy ez a lehetőség is, utcanyelven szólva „benne van a pakliban”. Kérdés viszont, hogy a hangzó végeredmény igazolja-e ezt a módszert? Évtizedekkel a bécsi mesterek halála után vajon él-e még ez a zene, tud-e hatást gyakorolni a hallgatóra? Szeretik-e az emberek úgy, mint Bartókot, Sztravinszkijt, Honeggert? A válasz az avantgardisták részéről erre természetesen az, hogy nem értékmérő, hányan hallgatnak vagy képesek befogadni egy adott zenét. Ebben van igazság, csak hogy a zenetörténet mégiscsak a hosszú távon befogadott művekből áll. Nekem pillanatnyilag úgy tűnik, hogy néhány lelkes próféta munkája révén hangzik csak fel Nyugaton egy-egy dodekafonista kompozíció. Brüsszelben 1995 őszén Pierre Boulez vezényletével hallottam Schönberg *Von heute auf morgen (Máról holnapra)* című vígoperáját. Ekkor éltem át először hangversenyteremben klausztrófiámat. A művet soha többé nem kívánom hallani és meg vagyok győződve róla, hogy ha Boulez nem venné elő és nem dirigálná koncerteken, valamint hanglemezre, senkinek eszébe sem jutna, hogy a darabbal foglalkozzon.

Éppen Boulez volt egyike azon szerzőknek, akik a dodekafónia módszerét továbbfejlesztették. Boulez muzikalitására jellemző, hogy ezzel a spekulatív módszerrel is tudott néhány élő, élményt adó zeneművet alkotni. Ám a tizenkétfokúság bűvöletében alkotó szerzők nagy része hallgathatatlan kompozíciókkal árasztotta el a zenei életet. Boulez így jellemzi a helyzetet: „néhány darmstadti koncert, 1953-53 körül, akadémizmus és meddősege miatt teljesen értelmetlenné, mindennekfelett teljesen érdektelenné vált. Érezhető volt a különbség a leírtak és a hallottak között: hangzási képzelet seholy, a mű csupán numerikus átírások halmaza, melynek esztétikai szempontból semmi karaktere sincs.” S itt álljunk meg egy pillanatra: „numerikus átírások halmaza” – mondja Boulez. Ma már megállapíthatjuk, hogy a 20. század a

tudomány és a technika százada volt. A művészet bizonyos értelemben háttérbe szorult. Elvesztett pozícióit úgy próbálta visszaszerezni – talán öntudatlanul –, hogy maga mögé tudományos érvrendszert állított, mintegy igazolásként az esetleges esztétikai kifogásokkal szemben. Új műfaj született: a műismertetés. A zeneszerzők sokszor olyan hosszasan és részletesen elemezték alkotásaikat, hogy ez már-már érdekesebbnek bizonyult, mint maga a mű. A tudományos (elsősorban matematikai, de sokszor fizikai, akusztikai) magyarázatok és a maradi ízlés ostromozása együttesen alkotta azt az érvrendszert, amely hivatott volt elfogadtatni az emészthetetlen kompozíciókat. A tudomány védőpajzsa mögé bújó zeneszerzés tehát a kor szellemisége helyett a kor lidércfényét mutatta meg a hallgatóságának. A II. világháború utáni nyugati zeneszerzés tipikus példája ennek a jelenségnek. Például a véletlen bevonása a kompozíciós módszerek közé kétségtelenül gazdagította a zeneszerzés eszköztárát. Azonban – a hangzó végeredményt tekintve – teljesen esetleges művek, melyeknek a hallgatóra gyakorolt érzelmi hatása végső fokon közömbös – nem tudtak integrálódni a hangverseny repertoárba lassan fél évszázada. Az a zeneszerzés, amely minden külső kontrollt elvetve, technikák bűvöletében hoz létre alkotásokat, reménytelenül magára marad: ezek a művek csupán műhelykoncertek, fesztiválok, évfordulós emlékezők, enciklopédikus összkidadások (pl. Morton Feldman összes zongoraművei) repertoárjává lesznek.

A másik ilyen csalfa látomás távoli földrészek felé vezette az alkotókat. Tudjuk, hogy Debussyre igen mélyen hatott a jávai gamelán zene. S mivel Boulez Debussy szellemi örökösének tekinthető, az ő műveinek hatására aztán ez a fajta csengő-bongó hangzásvilág divatjelenséggé sokáig uralta a zeneszerzők fantáziáját (pontosabban fantáziátlanságát) az 1960-80 közötti időszakban.

Kalheinz Stockhausen a 60-as évek közepén Japánban élt, s bejárta a Távol-Keletet, Indiát, Ceylont. Számos kompozícióban dolgozta fel az őt ért hatásokat (Telemusik, Mantra, Inori stb.). E művek példáján (s még korábban Messiaen hatására) divatba jött az „egzotizmus”. Gamelán zenekarokat, japán szertartások hangszeres együtteseit imitáló apparátusokra számos kompozíció született ez idő tájt. Kérdés, hogy euro-amerikai alkotó képes-e teljes mértékben megérteni és felszívni, műveibe integrálni távoli

földrészek muzsikusaik gondolkodásmódját. Ebben a kérdésben Boulezzel értek egyet, aki így nyilatkozott – az általa egyébként nagyra tartott – Messiaen műveiről: „A görög vagy indiai ritmikából kiemelt ritmusképletek használata (...) véleményem szerint problematikus. Civilizációdarabkákat egy műben összeilleszteni nagyon nehéz. (...) saját ritmuskészletünket saját normáink alapján kell kialakítanunk...).”

Miközben az absztrakt zene „korlidérce” jó kövérre hízott az 50-es, 60-as években, mellette felcseperedett egy kistestvérke („akinek” persze hatása összehasonlíthatatlanul nagyobb): a szórakoztató zene „lidérce”, amely „mégiscsak legjobb kísértéként” szinte anyapótlékká vált több nemzedék számára. Ez a lidérc különösen veszélyes a századvég kelet-európai értelmisége számára (amennyiben a könnyűzenét művészetpótléknak kezdi tekinteni), mivel bezártságunk következtében tájékozatlanok maradtunk. A mai magyar 30-60 közötti értelmiségnek idehaza nem volt módja figyelemmel kísérni a zene (és a többi művészet) változásait az utóbbi 50 évben. Így ki sem alakulhatott egy olyan mércéje, amelynek segítségével tájékozódni tudna.

A szórakoztató zene befogadása – természetesen – semmiféle erőfeszítést sem kíván, máskülönben nem tudná betölteni szerepét. Azonnal tetszik, hiszen csupa ismert elemből építkezik. Mahler X. szimfóniájának egyetlen fennmaradt tétele, az *Adagio* eljut egy olyan pontra, amikor megszólal egyszerre a kromatikus skála valamennyi hangja. (Fürtakkord, cluster.) Ezen a ponton Mahler visszafordult, a tonalitás „édes Paradicsomát” nem volt képes elhagyni.

Mint láthattuk, a Mahler utáni zeneszerző nemzedékek különböző válaszokat adtak erre a kihívásra. E válaszok egy része „korlidércnek” bizonyult, más részük életképes, nagyhatású művészetté vált. De a 20. század legnagyobb alkotói mind meghaladták a bécsi klasszikus tonális rend által kialakult zenei-esztétikai felfogást. Ez az elszakadás – a Mahler szimfóniában is megtalálható Rubicon átlépése – úgy tűnik, sok mai intelligens ember számára sem egyszerű. Akinek a művészet nem az élet legnagyobb kérdéseinek újrafogalmazását és kimondását jelenti, hanem csupán a befogadó komfortérzetének megerősítését vagy felfokozását szolgáló kábítószer, az nem képes átélni a 20. századi művészet üzenetét sem. Az ő számára nem marad más, mint a múlt században elindult

zenetörténeti folyamat – a komoly- és könnyűzene szétválásának – következményeként kialakult zenei szubkultúra élvezete.

Kétségtelen, hogy az Offenbach, Johann Strauss, Hervé, Sullivan, Planquette és mások nevével fémjelzett „operettesedési” folyamat során a 20. században is létrejött néhány – a zenei anyag nemessége, magasrendűsége okán – értékállóan bizonyult műalkotás, szerzői életmű. Mindenekelőtt Gershwinre gondolok, Bernstein és Loewe musicaljeire, a *West Side Storyra* és a *My Fair Ladyre*, vagy Michel Legrand szívszorító *Cherbourg-i esernyőjére*. De bizonyos az is, hogy az európai és amerikai zenei-szellemi élet legmagasabbrendű folytatása nem ez a vonulat. Mahler, Debussy, Bartók, Kodály, Sztravinszkij, Honegger, Varése mércéjét Lutoslawski, Boulez, Ligeti, Berio, Górecki, Kurtág György, Balassa Sándor, Szöllősy András, Amerikában Steve Reich és John Adams követi. E szerzők alkotásainak – zenetörténeti mércével mérve is – rendkívül magas színvonala számomra nem kétséges.

A fent említett hallgató, aki igazából nem érti a zenetörténet üzenetét, megelégszik a múlt századi tonális zene sikeres utóvédharcosainak műveivel. Nem látja be, hogy ezek csupán értékes, de önmagukban álló zenetörténeti jelenségek. Belőlük új utak nem nyílnak: e műveket, illetve stílusokat már csak hígítani lehet. (Adrew Lloyd Webber musicaljei.) S ezen az úton el lehet érkező ahhoz a fajta szórakoztató zenéhez, amely milliókat érezhet ugyan maga mögött, ám e hívó tábor nem tudja, nem is akarja tudni, hogy csak az aranyborjút táncolja körül.

Egy olyan világban persze, ahol az erkölcs fogalmát felváltotta a pénz, s az egy igaz Isten helyét elfoglalta Mammon, talán nem is olyan különös, hogy sokan egészen komolyan elhiszik: Bach, Beethoven, Brahms, Bruckner, Bartók mai folytatója a Beatles, Beach Boys, Beatrice és az egyéb – beat, rock, punk – együttes. Ez utóbbi „lidércek” veszedelmesebbnek tűnnek, mint a komolyzene „kísértetei”, mivel sokkal több embert érintenek, több lélekre vannak torzító hatással.

A „korlidérc” utáni keresés útjának végére értem. Bizonyára több arca van e rémnek, mint amennyit be tudtam mutatni. Talán e gondolatok elindíthatnak olyan „expedíciókat”, melyekben nálam illetékesebbek vállalkoznak arra, hogy megkíséreljék teljesen feltárni a „korlidérc” kísérteties természetrajzát.

* E tanulmány megírása után került a kezembe Benoît Duteurte: *Rekvium az avant-gardért* (Editions Robert Laffont S. A. Paris 1995) című könyve, mely hasonló gondolatokat tartalmaz. (K. L.)

** Balassa Sándor: *A harmadik bolygó* című operájának szövegdráma.

*** Bővebben lásd még Céléstine Deliège: *Beszélgetések Pierre Boulezzel* (Zeneműkiadó, Budapest, 1983)

Mindhalálíg jazz

Magyar Rádió
PETŐFI
520... - életmód

Horváth Attila

Nagykanizsai zenészünnep

A város neve végleg összeforrt az évről-évre megrendezett jazzfesztiváléval, amely –nyugodt szívvel kijelenthető- a színvonalas jazzmuzsikát kedvelők kitüntetett és számon tartott helyévé vált. A kívül állók talán nem is sejtik hogy az elmúlt negyedszázadban, a fesztivál létezése óta milyen óriási munka előz meg minden egyes rendezvényt, és mennyire sokrétű feladat egy-egy ilyen dzsembori megszervezése. A vendégek már csak a végeredményt, a mindig valami újat tartogató, igazi zenei csemegének számító fellépés-sorozatot látják.

Idén ismét fergeteges produkciókat hallhatott a szép számú közönség az október nyolcadikán és kilencedikén megrendezett Kanizsa – MKB Nemzetközi Jazzfesztiválon fellépő művészekről. Úgy tűnik: a Magyar Külkereskedelmi Bank Rt. tudja, hogy a kultúrába minden ellenkező híreszteléssel szemben érdemes

befektetni, ugyanis már évek óta ők a jazz-orgia fő támogatói. Az idén sem volt másképp, s talán ennek, illetve a szervezők lokálpatriotizmusának, szakértelmének és üzleti érzékének köszönhető, hogy a két nap folyamán hazai és nemzetközi szinten is elismert művészek léptek a színpadra: Binder Károly és Borbély Mihály, Horgas Eszter és a Class Jazz Band, Weszely Ernő együttese, az Ernie Jazz Orchestra, a Gyárfás Trió és Deseő Csaba, a Jávor Sound Machine, és a „nagy durranás”: az amerikai John Abercrombie. A város jazz-kedvelői körében elvégzett előzetes közvélemény-kutatás eredményének megfelelően Horgas Eszter közkívánatra érkezett, az általa megteremtett „cross-over” műfaj nagy népszerűségnek örvend Nagykanizsán is. Virtuóz játékában kirobbanóan dinamikus töltettel, ám mégis lágyan ötvözi a dzsesszt a klasszikus zenével. A fesztivált egyébként a kezdetektől közvetíti a Magyar Rádió, régebben élőben, ma már „csak” felvételtől – aki lemaradt,

az meghallgathatja az élményt adó számokat a Pétófi Rádió adásában.

Papp Ferenc, a szervező HSMK igazgatója a jazzfesztiválon jelentette be: a közönség, a szponzorok és a szervezők nevében táviratban köszöntik a hatvanötödik születésnapját ünneplő Pege Aladárt, aki a fesztivál indulása óta eltelt három évtizedben szinte évente visszatérő vendége volt a HSMK színpadának. E kis kitérő után térjünk vissza írásunk fő témájához, a jazzfesztivál történetéhez. Természetesen az eddig fellépett művészek nevét hosszasan lehetne sorolni, ám talán egyszerűbb, ha a részleteket Papp Ferenc, a Hevesi Sándor Művelődési Központ igazgatója mondja el.

- A hetvenes években az ifjúsági mozgalmak megnyilvánulási formái a rockzenében, a táncházakban és a jazz-zenében öltöttek testet. Mivel a jazz az ötvenes években tiltott műfaj volt, ezért kimondatlanul is valamiféle politikai állásfoglalást, elkötelezettséget fejezett ki – magyarázza beszélgetésünk kezdetén Papp Ferenc, hogy miért is volt ennyire népszerű e műfaj a hippy-korszakban. – A hazai jazzfesztiválok

sorában Nagykanizsa különleges szerepet töltött be. Kelet- és nyugat-európai sztárok egyaránt fellépői voltak a fesztiválnak, s így válhatott a régió és Nagykanizsa legnagyobb nemzetközi kulturális programjává, s a Debreceni Jazz Napok mellett a műfaj legnépszerűbb vidéki rendezvényévé. Mióta a fesztivál útjára indult, mindig négy fő cél mentén próbáljuk megszervezni az egyes attrakciókat. Fontosnak tartjuk a fiatal hazai zenészek bemutatását, s ezt bizonyítja, hogy a mai ismert művészek huszonévesen talán itt léptek először nagy számú közönség elé: Szakcsi Lakatos Béla, Kőszegi Imre, Csepregi Gyula, de említhetném Vasvári Pált is. A programok sorában már a kezdetektől hagyomány, hogy szombaton este egy-egy világhírű amerikai zenekar, vagy szólista ad hangversenyt. Így játszott már nálunk Archie Shepp, Don Cherry, Steve Coleman, tavaly az Oregon, idén pedig a John Abercrombie-trió.

A zene mellett mindig fontos volt számunkra, hogy egy másik művészeti ág –például a fotózás, vagy a képzőművészet-bemutatóját tegyük lehetővé, így kerülhetett sor akár könyvbemutatókra, zenei vetélkedőkre

Horgás Eszter

Gyárfás István

is a fesztivál keretében. Kiemelném azt is, hogy országosan egyedülálló az a városi és megyei összefogás, amelynek segítségével megvalósulhat a jazzfesztivál: évente átlagosan hatvanhatvanöt intézmény, szervezet, cég és vállalkozó szponzorálja a rendezvényt – mondta.

Ennyit a fesztiválok racionális oldaláról, s most egy kicsit tekintsünk vissza a múltba, a kezdetekre.

- Nagykanizsán 1972-ben alakult egy jazzklub, dr. Beke Árpádnak köszönhetően – idézi fel a kezdeteket Horányi Iván, aki már az elejétől részt vesz a szervezésben.- Azonban nem csak a klub életre hívása köszönhető neki, hanem egy amatőr jazz-zenekar megalapítása is. A klub mindig más helyen működött, akkor még nem épült fel a HSMK jelenlegi épülete, én meg akkor épp az Erkel Művelődési Házban tevékenykedtem. Ezért ott is működött ez a klub, meg a Tiszti Klubban is, ahol éppen hely volt. Így indult az egész. A klub programjai közt először inkább nagyon színvonalas szakmai előadások szerepeltek, olyan előadókat hívtak meg, mint például Gonda Jánost, aki zeneesztétaként már a hetvenes

Deseő Csaba

években elismert szaktekintélynek számított. Beke Árpádnak nagy lemezgyűjteménye volt, s ebből gyakran tartottak lemezbemutatókat is. Összejött egy mag, főleg középiskolásokból, de a felnőttek is örömmel vettek részt a klub rendezvényein. Az első élő koncertet a Tiszti Klubban rendezték, és a Benkó Dixieland Band óriási sikert aratott. No, ekkor vetődött fel, hogy a székesfehérvári jazz-hévtége mintájára itt, Kanizsán is kellene szervezni egy monstre rendezvényt. Kis Imrével, a Magyar Rádió zenei szerkesztőjével egyeztetett Pék Pál, aki Beke Árpáddal együtt indult a kanizsai jazz-tradíció megalapozásában. Akkor a Rádió szakembere rögtön igent mondott, s így 1973-ban az úttörőházban rendezték meg az első jazz-hévtégét.

Azóta szervezzük folyamatosan a fesztiválokat, ám ez nem is annyira egyszerű dolog. Először a rádió szerkesztőivel egyeztetünk, és már januárban körülnézünk, hogy melyik az a külföldi sztárzenekar, amelyik a fesztivál második napján, szombaton Európában tartózkodik, s este fel tud lépni nálunk. Ez után próbáljuk meg „összeszedni” a magyarokat, s bizony, óriási munka eredménye az a péntek-szombat este, amikor a nézők a végeredménnyel találkozhatnak – mondja Horányi Iván.

A nagykanizsai jazzfesztivál mellett egyébként az országban csak Debrecenben és Szegeden van ilyen minőségű és méretű rendezvény, ám a nagykanizsai nívós szereplési lehetőségként tekintenek az ide látogató művészek. Ezt megerősítette Horgas Eszter is, aki közkívánatra érkezett Kanizsára.

- Akik már vendégek voltak itt Nagykanizsán, mindannyian elismerően nyilatkoznak a Kanizsa-MKB Jazzfesztiválról – mondja Horgas Eszter, aki zseniális fuvolajátékkal lepte meg közönségét. – Minden jó érzésű zenész „haláli” boldog attól, hogy részese lehet egy ilyen fesztiválnak, én személy szerint csak nagyon-nagyon pozitívan tudok beszélni erről a dologról.

- A jazz elég férfias műfaj, legalábbis számomra. Ön pedig egy törekeny nő. Nincs ebben ellentmondás?

- Ez egy nagyon jó kérdés, de szerintem nincs – neveti el magát a művész. – A fizikai adottság nem mindig tükrözi azt a belső energiát, és azokat a belső feszültségeket, amik bennem vannak. Én kislány koromban is inkább fiúkkal barátkoztam, tehát elég fiús lány voltam. Igazi,

klasszikus kislány soha nem voltam, miközben nagyon fontos számomra a mai napig, hogy nő maradjak, mégis a férfi szellemi közeg sokkal jobban inspirál. Már a Zeneakadémián is kitűnt Kocsis Zoltán számára, hogy Bach-ot nagyon férfiasan játszottam, ő egyébként nem szerette soha, ha valaki egy Bach-művet nőiesen, lágyan prezentált. Bennem nagyon sok férfierő van, még ha ez kívülről nem is látszik... Ez nyilatkozik a jazzben is, bár hangsúlyozni szeretném, hogy én nem vagyok jazz-fuvolista. Az útkeresés, vagy azok a produkciók, amikre már azt merem mondani, hogy igen, ez a „horgaseszterség” fontos számomra, de ettől még nem vagyok jazz-fuvolista. Nem elégít ki az, ha csak azt a számomra rettenetesen szűk repertoárt játszom, amit már rengetegszer eljátszottam.

- És a fuvola hogy fér meg ezzel a műfajjal?

- Hallgassa meg! – mondja nevetve az akadémiai végzett zenész. – Szerintem nagyon jól. Az a műfaj, amit én játszom, avagy az egész életem, nem egy hagyományos, nem egy megszokott út. Nem is érdemes keresni a hagyományos reflexeket, mert minden előadónak, minden embernek nagyon fontos, hogy megtalálja a saját útját. Hogy megtalálja a saját érzelmi skáláját, a saját szellemiségét és érzékenységét ebben a világban, ami most már a XXI. század, és ezzel szembe kell néznünk. Mindig klasszikus zenét játszani olyan, mintha egyfolytában múzeumokba járnánk...

- Ön a klasszikus zenét és a jazzt ötvözi nagy sikerrel. Ám a klasszikus zenében elég sok a kötöttség. Ez mennyire teszi lehetővé az improvizációt, mennyire ad szabad kezét a művésznek a színpadon?

- Abszolút. Ez döbbenetes nagy élmény számomra, de nem minden zene esetében van így. Vannak zeneszerzők –például Mozart-, akiknek a művei nem teszik lehetővé a szabadságot, de nem is szabad a műveikhez hozzányúlni. Nem azért, mert mondjuk Mozartot nagyobb zeneszerzőnek tartanám, mint Bizet-t, vagy Bachot, akinek a művei hihetetlenül alkalmasak az improvizációra. Bach egyébként maga is eléggé improvizatív alkat volt, s ha ma élne, minden bizonnyal nevetőgörcsöt kapna, ha látná, hogy sokan mennyire mereven játszzák a műveit. Biztos vagyok abban, hogy a klasszikus zeneszerzők maguk nyúlnának hozzá a darabjaikhoz, ha élnének. Borzasztóan sokat változik a világ, és a művészeknek folyamatosan lépést kell tartaniuk ezzel. Nekünk az a feladatunk, hogy a jelenkorban muzsikáljunk a ma emberének. Úgy hogy visszatérve a kérdésére: a darabok abszolúte alkalmasak az improvizációra. Ezek nem szobrok, amelyek előtt le kell borulni, és imádni kell őket, hanem nagyon is élő és igazi érzelmek, a jelenre is kiható szellemi termékek.

Horgas Eszter várhatóan karácsonyra készíti el ismert filmzenéket tartalmazó albumát, amely igazi fülbemászó dallamokat kínál a rajongóknak.

Horgas Eszter a fesztiválszínpadon

Illik szólnunk a kanizsai jazzfesztiválok fő szponzoráról is, a Magyar Külkereskedelmi Bank Rt-ről. Lovrencsics Lajos, a nagykanizsai fiók igazgatója elmondta: a pénzügyi intézmény közel áll a nívós kulturális programok támogatásához. Most már több éve hagyományos támogatója a fesztiválnak, s reményeik szerint ez nem lesz másként a jövőben sem.

A kanizsai jazz történetét a kilencvenes évek közepéig egy kötetben feldolgozta

Halász Gyula, akit a műfaj egyik legjobb helyi szakértőjeként ismernek a jazzrajongók. Az azóta eltelt időszak még feldolgozásra vár, s mint azt Halász Gyulától megtudtuk: tervezi ezen időszak papírra vetését is. Csak kívánni tudjuk: még legalább tíz ilyen könyv készüljön, mert akkor valószínűleg évszázados jubileumot ünnepelhet a Kanizsa-MKB Jazzfesztivál is...

Budaházi Tibor

Novotny Tihamér

A festett lírai emlékezés és emlékkeltés jelhalmozó emlékművei

Az 50 éves Budaházi Tibor művészetéről

[Városi Hangverseny- és Kiállítóterem, Zalaegerszeg,
2004. október 18. – november 13.]

A művész 1954-ben született az erdélyi Kőszegremetén. Középfokú tanulmányait a szatmárnémeti Képzőművészeti Gimnáziumban végezte, majd Magyarországra telepedése után, a szegedi Juhász Gyula Tanárképző Főiskola rajz szakán szerzett diplomát. 1986-tól Zalaegerszegen él és dolgozik.

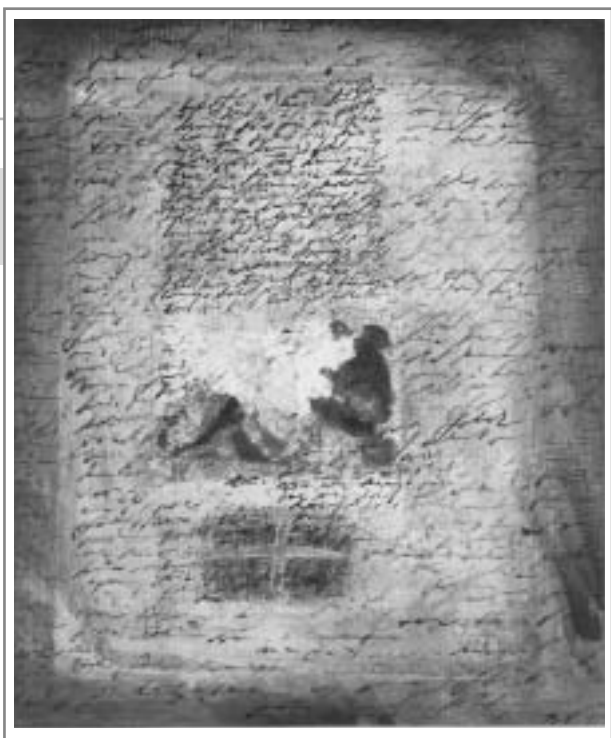
Megítélésem szerint Budaházi egy rejtőzködő, nehezen feltárulkozó, lelki tartalékokban gazdag alkotószemélyiség. Egyszerre nyílt és zárkózott lény egy olyan emberé, aki céljai elérése érdekében bámulatra méltó fizikai és szellemi energiákat képes újra és újra mozgósítani. Szakállas feje – remélem megbocsátható ez a bizalmaskodó hang, melyet a pontosabb lélekrajz kedvéért vagyok kénytelen megütni –, neki is pontosan úgy ül kurta nyakán, mint az újkori metszeteken az erdélyi fejedelmeké. Hiába, vannak dolgok, melyeken nem tudunk, de ne is akarjunk változtatni!

Valószínű tehát, hogy életrajzi mozzanatokkal, vagyis a beszédes hely historizáló szellemével, s azzal a nem mellékes ténnyel, hogy édesapja észak-erdélyi tanító volt, magyarázható az a benne kialakult zsigeri érdeklődés és szeretet, amellyel mint képzőművész az írás(képek), a (kézzel) írott, vagy nyomtatásban terjesztett könyvritkaságok, a különféle személyes feljegyzéseket tartalmazó családi füzetek, régi iratok és okmányok, a kódexlapok, az őrzött hagyományok, az élő-töredező emlékezet, és általános értelemben – egyetemes tapasztalatokat szülő jelleggel is – a hazai történelem tárgyi és szellemi kultúrája felé fordult. Úgy gondolom, hogy ez az érdeklődés egy tipikus, teljességgel kisebbségi alapon álló értelmiségi szemléletnek felelt meg abban az időben. Azonban más perspektívából vagy oldalról nézve a helyzetet, élete és munkássága bizonyos értelemben ma is ugyanennek az élet-érzésnek és létformának a fordított alapállásból történő folytatásaként értelmezhető.

Ez tehát az ő „itt és mostja”, irányelve és építkezése. Előbányászni, felkutatni, létrehozni, kifejezni, közölni valami

Kiállítási enteriőr - Városi Hangverseny és Kiállítóterem

Kódex II., 1996 - vegyes technika, farost

képzettársítása. Ettől a megjelenített kettősségtől, ettől a rafinált dichotómiától olyan szépek, olyan megkapóan szomorúak és hősiések, olyan hiábavalóan magasztosak, fenségesegek és tanulságosak képei.

Festményeinek, grafikáinak története, meséje van. A festékanyagok bőrreégei, a motívum- és a kalligrafikus írástörödékek, a beragasztott, s csak itt-ott olvasható újságpapír fragmentumok, a sejtetésbe burkolódzó emberjegyek, szellemképek és formaképzetek írják, mesélik ezt a történetet. Az időfolyamat kitágul, múlt, jelen és jövő találkozik, munkálkodik a művekben és a műveken. Szólnak Budaházi Tiborról, ősről, emberi sorsokról, beszélnek képekben fogalmazott imádságról, jelekbe írott Istenről (Atyáról, Fiúról és Szentlélekről), s a töredezett, esendő mivoltában is megmaradni igyekvő, szenvedő magyar kultúráról.

Cebula Anna

A Szombathelyi Képtár textilgyűjteményének lendvai bemutatkozása

A történelmi múltú lendvai vár falai között, a galéria-múzeum tágas kiállítóterében ezúttal a szombathelyi textilgyűjtemény jeles darabjait láthatta a közönség. Három műfajból került ki a válogatás: a falitextilgyűjteményből, a nemzetközi miniatúrtextil gyűjteményből, és a nemzetközi zászlógyűjteményből. Pár szóban megpróbálok válaszolni, honnan indult ez a jelentős kortárs művészeti kezdeményezés. Talán nem tekinthető véletlennek, hogy az Ernst Múzeum nagy szerepet játszott a magyar művészet megújulásában. A múzeum adott helyet ugyanis az azóta már legendássá vált *Textil Falikép '68* című kiállításnak. A kiállító textilművészek – szakítva szorosan vett hivatásuk kötöttségeivel - új útra léptek. Faliképeket terveztek és valósítottak meg, figyelembe véve az anyag diktálta törvényszerűségeket. A kiállítás sikere arra bátorította az alkotókat, hogy a francia és lengyel példákhoz hasonlóan megteremtsék maguknak az állandó bemutatkozás lehetőségeit.

Ennek az igénynek a megvalósítását vállalta Vas megye akkori kulturális vezetése, helyet biztosítva 1970-ben Szombathelyen, a Savaria Múzeumban az *I. Fal- és tértexil biennálénak*, valamint megszervezte a kimagasló minőségű munkák gyűjtését. A kiállítási lehetőségek óriási impulzust adtak a művészeknek, nem csupán

alkotói szabadság tekintetében, hanem megszabadultak az addigi kötöttségek terheitől is. Kiteljesedhetett a harmónia utáni vágy, a textilművészet eddigi technikái, anyagai mellé újak is társultak. A gazdag hagyományok ismeretében könnyen belátható, hogy első számú forrásként éppen a népművészetből merítettek.

Bódy Irén nem körülírható, irodalmi eszközökkel is megfogalmazható képeket absztrahál, hanem jelekké és jelképekké illeszti össze a képfestő mustrákat, úgy, hogy sajátos kompozíciókká alakuljanak. **Balázs Irén** az egyházi ruhák díszítési technikáját, a plasztikus applikációkat népi hímzésekkel tette még esztétikusabbá.

Megint más Németh Éva népi vonzódása, aki fokozatosan alakította ki csomózott, szövött szőnyegeivel (ryai, torontáli) egyéni stílusát. Visszafogott színeket használt, keretes, arabeszk-rácsos, középtükrös figurális munkáiban.

A gyári tervezés, a sorozatnyomások is megmozgatták az alkotók fantáziáját.

A textilművészek anyagot, formát, technikát kölcsönöztek megszülető alkotásaikhoz. Hübner Aranka a textilnyomást használta fel, monotípiaként készített, örvénylő selyem faliképein. A gobelin is reneszánszát élte. Péreli Zsuzsa megszövi és egy régi motollára helyezi az emberi élet

körforgását gobelinjén, bemutatva a születéstől a lélek elszálltáig ívelő folyamatot. Cságoly Klára szövött technikával készítette el domborított alkotásait, melyek zenei ritmushoz hasonlóan, azonos formák ismétléséből és váltakozásából állnak. Polgár Rózsa szemfényvesztő pontossággal ábrázolja a textilen a textilt; *Anyaság* című munkáján egy női ruháról leváló *rékli* szimbolizálja az anyaság bensőséges tartalmát. Háger Rita játszik a fényvel és az árnyékkal, amikor vékony és vastag fonalak váltakozásával szövi meg munkáit, ami drámai hatást kölcsönöz alkotásainak. A huszadik század második felének művészeti technikái, anyagai – amelyeket a képzőművészetben korábban nem lehetett alkalmazni – tág teret kaptak a textilművészetben. Gulyás Kati textilre fotózza ember nagyságú figuráit vagy a különleges városképeket, Lovas Ilona pedig a saját maga által készített merített papírra írja *Stáció* című munkáján a szöveget. A textilgyártásban alkalmazott *kárt* csíkokat használ alkotásaihoz Solti Gizella a *Textilkritikus* című munkájában, míg Polgár Csaba a régi textiltépekről lekerülő, kísérő szövetet, a *laufert* használja új munkáiban.

Ezt az időszakot szokták a művészettörténészek a modern textilművészet *aranykorának* nevezni. Joggal, mert hiszen utána, nem lehet tudni miért, talán, mert kifogytak az ötletekből, vagy úgy érezték, kevés az elismerés, ami a textilszakmát övezi, elkezdtek kísérleti utakat járni. Az addig szizálszálból műremekeket szövő Gecser Lujza műgyantába merített textilekből formált „drapéria szobrokat”. Akkortájt sok utópisztikus munka született. Szerencsére a 90-es években megkezdődik a visszatekintés a múltba, ráhangolódás az ország nagy évfordulóira: a mil-
lecentenáriumra, az 1948-49-es szabadságharcra, valamint az ezredfordulóra.

1996-ban a művészek nagy többsége visszanyúlt a honfoglalás idejének ősi kultúrájához, melyhez elszakíthatatlanul hozzátartozik pogány vallás, így a sámánok és kultikus eszközeik egyaránt. Ennek egy szép példája Nagy Mari és Vidák István *Örök körforgás* címet viselő nemez alkotása, valamint Kozma Vera *A sámán is velünk jött* című munkája. A művészek másik csoportja a magyarok bejövetelét tekintette témájának. Akadtak néhányan, akiket a kereszténység felvétele ihletett meg és az államalapítás szimbólumokban bővelkedő eseménye. Itt a jogar, az országalma jelentek meg motívumokként. Természetesen voltak olyanok is, akik szabadon kezelték a megadott témát. A hon-

foglalás 1100-ik évfordulóját szívükben, lelkükben saját élettapasztalataik szerint élték meg. Mint technika visszatér a művészek nagy többségénél a gobelin szövése – a textilek visszatérnek eredeti helyükre, a fal síkjára.

1975-ben került megrendezésre először a mini textilek kiállítása - ekkor még számoztalanul – a *Magyar Miniatűr Textilek, 1975* című szombathelyi rendezvényen. „Ahogyan egy gyermek sem egyszerűen kis felnőtt, a miniatűr textil sem lekicsinyített fali vagy tértextil mű, hanem azzal egyenrangú művészeti alkotás” - írta Mihály Mária a születő félben lévő új műfajról. A minitextil – lévén könnyen csomagolható (hisz mérete csupán 20x20x20 cm), postázható és kiállítható tárgy - a nemzetközi kommunikáció közegévé lépett elő.

Kiállítási enteriőr, Lendvai Vár-Galéria

Mostanára Szombathelyen van a leghosszabb múlt-
ra visszatekintő nemzetközi miniatúrtextil biennálé,
mely a 2003-as évtől triennálévá alakult. Ezalatt a
közel 30 év alatt 43 ország kétezer műalkotása
fordult meg a városban. Jelenleg több mint 1200
darabosra tehető a miniatúrtextil gyűjtemény.

A millicentenárium évében, 1996 jú-
niusában ismét újabb rendezvény gazdagította a
biennálék sorát: megrendezésre került az *1. Magyar
Zászlóbiennálé*, mely a nagy sikerre való tekintet-
tel nemzetközi rendezvénné bővült. A választás
azért esett a zászlóra, mivel már a honfoglaló
magyaroknak is voltak feltehetően zászlajai, ame-
lyek a nemzetségek megjelölését szolgálták, majd
megjelentek a kereszténységet és az egyházat
képvisező liturgikus zászlók. „...Nincs még egy olyan
általánosan használt szimbólumhordozó, mint
a zászló. Nemzetközi szervezetek zászlóitól a jól
ismert nemzeti „felség” szimbólumnak minősített
darabokon keresztül a legkülönbébb társadalmi
szerveződések zászlajáig szinte minden ember-
csoport, abban a pillanatban, amint valamiféle
szempont szerint elkülönül a többiektől, azonnal,
vagy majdnem azonnal zászlót is kreál magának,
céljait, elképzeléseit zászlójára tűzi...”- írta
Cs. Kottra Györgyi múzeológus, az 1. Nemzetközi
Zászlóbiennálé fővédnöke. A várban bemuta-
tott zászlók műalkotások, ezért nem szabad
csodálkozni, hogy sokuk nem hasonlít az általunk

ismert különböző nemzeti és katonai, vagy egyleti
zászlókra. Itt az egyetlen megkötés a formátum
volt, az 100 cm x 300 cm-es fekvő forma, mint
befoglaló méret. Minden, ami ezután megszületett,
a művészek fantáziáját és leleményességét dicséri.
Az itt bemutatott zászlókat három kategóriába
lehet sorolni. Az elsőbe tartoznak azok, amelyek a
zászló formához alkalmaztak autonóm textilművet,
mint pl. Diduch Maria *Milleniumi kapu II.*, Hodge
Mauren *Arany zászló*, Rudzka Habisiak Jolanta
Paradicsomi zászló című munkái, a második
csoportba sorolhatjuk azokat a műveket, melyek a
zászlórudat használták fel tértexiljeik lengetéséhez
pl. Mátrai István *Filmszakadás*, Noble Susan *Érkező*
hullámok címet viselő alkotásai. Végül, a harmadik
csoportot azok a művek alkották, melyek a hagy-
ományos zászlóformát, valamint motívumvilágát is
magukba foglalják, ezeket nevezhetnénk zászlós
zászlóknak – hagyományos zászlóknak. Ilyenek
Makkai Márta *Zászló* című műalkotása, valamint
Sütő Éva *Átjáró Istenek számára* című zászlója.

Az ismertetett művekből összeálló kollektív
azt hiszem, jól érzékeltette azt a gazdagságot, amely
a több évtizedes gyűjtő, téma gondozó tevékenység
nyomán létrejött. A szlovéniai „kimozdulás”, a
lendvai galéria-múzeumban rendezett tárlat a
Szombathelyi Képtárban folyó feldolgozó és szakmai
munka eredményességét is reprezentálja.

Kiállítási enteriőr, Lendvai Vár-Galéria

Péntek Imre

Egy pannon „peremváros” galériája és művésztelepe élén

Beszélgetés Gerics Ferencel,
a lendvai Galéria-Múzeum igazgatójával

Gerics Ferenc

Szlovénia legészakibb sarkában húzódik meg a Muravidék, s ennek a térségnek a magyar határhoz közel eső városkája Lendva (Lendava). A trianoni békeszerződés előtt a történelmi Zala megyéhez tartozó rész – beleértve Murszombatot is – ma vegyes lakosságú, többségében szlovén. Miként lett a magyar többségből kisebbség, hosszú történet. Az együttélés új (változó) állami keretei – előbb a jugoszláv királyság, majd Jugoszlávia, s jelenleg Szlovénia – hol kedvezőbbek, hol nehezebbek voltak az itt élő magyarság számára. Kétségtelen: a jugoszláviai nemzetiségi törvények számos lehetőséget biztosítottak a kisebbségi népcsoportoknak – így a magyarságnak is – az identitásuk őrzésére, s ez tendencia Szlovénia önállósulásával is folytatódott. Az a bizonyos kulturális autonómia – melyről oly sok szó esik mostanában – ezen a vidéken bizony magas szinten valósult meg. Megmutatkozik ez a két tannyelvű oktatásban, iskolákban, kulturális intézményekben, mint a lendvai Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, a sajtó terén. Gondoljunk a szlovén televízió magyar nyelvű adásaira, a magyar rádiózásra, vagy a Népszerűség című hetilapra. (Megint más kérdés: ennek ellenére mi az oka a magyarság létszámfogyásának, az elvándorlásnak, az elszlovénosodásnak... Miként csökkent a magyar lakosságszám a legutóbbi népszámlálási adatok szerint 10-12 ezerről a hétezer alá.) A város meglehetősen sokszínű (szlovén és magyar) kulturális intézményrendszerében – még nem is említettük a nemrég átadott Bánffy Központot és a rendkívül

impozáns, Makovecz Imre által tervezett, kiváló minőségben kivitelezett kultúrpalotát – kivételes helyet foglal a várban működő Galéria-Múzeum Lendva(Galerija-Muzej Lendava). A település fölé magasodó történelmi épület, a Bánffyok kastélya, a benne rejlő nagy, tágas terek, a festői szépségű, dímbes-dombos táj, rajtuk a lefutó, rendezett szőlősorok – mind-mind meghatározói a vidék különleges élményt adó látványának. S nem említettük még a kultúrtörténeti hagyományokat, melyek egészen Halicanumig, a római provincia városáig vezethetők vissza. Mindezek együttesen arra ösztönözték az itt élő magyar és szlovén művészeket a hetvenes években, hogy Alsólendván létrehozzanak egy olyan képzőművészeti centrumot – kiállítóteret, művésztelepet, grafikai műhelyt – , mely nemcsak a szűkebb pátria, de a tágabb, határokon átnyúló pannon régió, sőt, a határon túli (magyar- és közép-európai) kortárs művészet egyik jeles fórumává válhat. Így is történt. S aki augusztus végén ide téved, a vár néprajzi vagy fegyvergyűjteményének megtekintése végett, a falak tövében márványtömböket, hasábokat és szerszámaikkal szorgoskodó, védőruhába öltözött szobrászokat láthat, vagy az állványaik előtt melázó, szemlélődő festők keltik fel figyelmét. A jelenlegi igazgató és szervező, Gerics Ferenc, akivel az izlésesen berendezett tárgyalóban ültünk le beszélgetni, idézte fel az előzményeket. (Róla érdemes tudni, hogy rajztanári diplomát szerzett, 25 évig tanított képzőművészetet Lendván, a kilencvenes évek közepén, amikor új beosztását megkapta, kötelességének érezte, hogy tovább

képezze magát, a Pécsi Janus Pannonius Tudományegyetemen elvégezte a kultúrmanageri szakot.)

- *Mint a balladában, 1973-ban tizenkét festő „összetanakodék”, hogy a lendvai születésű Pandur Lajos festőművész emlékre művésztelepet alapítson. Céljuk nem volt más, mint Lendva képzőművészeti hagyományainak felélesztése, ápolása. A lexikonok tanúsága szerint az elmúlt két évszázadban a szőlőhegyek tövében fekvő kisváros, Lendva számos művész életrajzában szerepel szülőhelyként. A magyar neobarokk kiváló szobrásza Mayer György, később Zala névvel vált híressé, itt látta meg a napvilágot. A huszadik században a már említett Pandur Lajoson kívül említhetjük még Gábor Zoltán, Király Ferenc, Suzanne-Király Moss, Gálics István, Dancs Marika, Göntér Endre nevét, s nem hiányozhat ebből a körből Zdenko Huzjan sem, az ismert szlovén festőművész. Erre az „alakra” épült a ma már nemzetközileg számon tartott nyári művésztelep, melyet az idén már 32-dik alkalommal rendeztünk meg. Ezúttal csak szobrászokat hívtunk – Székely János Jenőt Magyarországról, Peter Rollert Pozsonyból, míg a hazaiakat a szlovén Matej Bellé és Király Ferenc képviselték. Vannak visszatérő résztvevők, itthonról és külföldről egyaránt. Mint az olasz Pippo Altomare, Péter László a Vajdaságból, Dolán György a Felvidékről, Ezüst György Magyarországról. A hazaiak közül többször is megjelent Suzanne Király-Moss, Zdenko Huzjan, Gábor Zoltán, Metod Frlic, Dare Birska, Janez Knez, Crt Freljh, Franc Mesaric és mások.*

P.I.: - Van-e valami feltétel, elvárás, amit a résztvevőknek teljesítenie kell?

G.F.: - Ilyenről természetesen nincs szó. Mindenki a maga stílusában dolgozik, hiszen az érkezők már kialakult képi és formavilággal rendelkeznek. Mi bízunk abban, hogy a táj, a hely szelleme olyan inspirációkat ébreszt, motívumokat kínál, melyek karakteres jelentéstöbbletet biztosítanak az itt születő műveknek. Az eredmény igazolja ezt a feltételezést. A stílusok, az irányzatok sokfélesége határozta meg az itt alkotók művészi elképzeléseit, de éppen ez adja meg sajátos ízét az évek alatt felgyűlt, nagy mennyiségű műtárgynak. Reméljük, egyszer ez a kollekció képezi alapját egy itt létrejövő állandó kiállításnak. Gyűjteményünk

jellegzetes képet ad a közép-európai kortárs művészeti törekvésekről, áramlatokról, amelyeket a maga módján művésztelepünk – az érintkezések, hatások révén – alakított is. Érdekes módon egyes művészek az itt készült képeiket, szobraikat a legjobb műveik között tartják számon. A nyilvánosság előtt, a társak, kollegák közvetlen közelében folyó alkotómunkának megvan a maga jelentősége. A kiállításnak, a megmérést vállalásának. A kilépésnek a „műtermi magányból”. Én nagyra becsülöm ezt a „bátorságot”, amelyből hosszú távon a művész mindenképpen profitál. Szakmai kihívás is ez: én úgy érzem, hogy egy jó művésztelepet nehezebb megszervezni, mint egy jó kiállítást. A „kézfogások” olyan láncolata jött létre a harminc év alatt, melyet nem szabad megszakítani az egyesült Európában sem.

P.I.: - Hogyan illeszkedik a lendvai művésztelep a szlovéniai képzőművészeti életbe?

G.F.: - Én korábban is igyekeztem kapcsolatot teremteni a szlovéniai képzőművészek szövetségével. Két éven át rajtuk keresztül szerveztük a művésztelepet, de azzal a céllal, hogy a fővárosi művészek, szakemberek is képet kapjanak az itt folyó alkotómunkáról. Néha úgy látom, hogy kevésbé tudjuk magunkat propagálni. Sajnos, nem elég, hogy a szakmai folyóiratok cikkei értékelnek bennünket, az sem, ha a muravidéki lapok írnak rólunk. A menedzseléshez ez kevés. Pár éve azt javasoltam, hogy hívjuk össze a szakkritikusokat, intézményvezetőket, hogy megvitassuk a művésztelepek szervezésének kérdéseit. Olyan szintre jutottak a dolgok, hogy már a kocsmárosok is nemzetközi művésztelepeket szerveztek. Aprópénzért akartak hozzájutni értékes művekhez. Az összejövetelem én figyelmeztettem a társaságot, hogy kategorizáljuk a művésztelepeket: kormányzati támogatást csak az kaphasson, aki bizonyos feltételeknek eleget tesz. Ez bizonyos értelemben meg is valósult, de mint mindent, az életben ezt is ki lehet játszani. A muraszombati múzeum művészettörténésze, Janez Balazič, aki áttekintette a hazai művésztelepeket, nyíltan kimondta, hogy az eredetiségét, a karakterét egyedül a lendvai művésztelep tudta megőrizni. A szobrászatban minőségi anyagokat használunk, mint a márvány és a gránit, grafikai és kerámia műhelyt teremtettünk. Ennyire sokféle lehetőség talán egyetlen helyen sem kínálkozik a művészek számára. A fiatal művészekkel, az utánpótlással

is foglalkozunk, az egyetemek, főiskolák végzős hallgatóinak ifjúsági művésztelepet szervezünk, melyen ismert művésztanárok, professzorok vezetik a foglalkozásokat. S a tábor egy nagyszabású kiállítás zárja. Új fejlemény a szentgotthárdi művésztelep, amelynek a szakmai gondozására három éve minket kértek fel. Az idei, talán legsikerültebb anyag látható volt Szentgotthárdon, a Lipa Szálló kiállítótermében.

P.I.: - Harminc év alatt óriási mennyiségű műtárgy maradt, gyűlt össze itt. És ezeket csak időszakosan lehet látni...

G.F.: - Sajnos, még nem teremtődtek meg a feltételek ahhoz, hogy ezeket egy állandó kiállítás keretében lehessen megtekinteni a lendvai várban. Elődömmel, *Király Ferenc* szobrászművésszel arról álmodoztunk, ha majd lesznek más kiállítóhelyek – mint a zsinagóga vagy most a művelődési ház –, oda átvisszük az időszaki kiállításokat, és a raktáron lévő anyag nálunk kerülne bemutatásra, egy állandó kiállítás keretében. Hogy itt hosszú távon megtalálható legyen Zala György és Gálics István emlékszobája, Király Ferenc szobrainak, Gábor Zoltán, Zdenko Huzjan festményeinek válogatott kollektívája, s a mindig változó közönség valami maradandóval találkozzon ezen a helyen.

P.I.: - Valóban, szép tervek. Vajon reálisak-e?

G.F.: - Nemrég tárgyaltunk a polgármesteri hivatalban, hogy Lendva pályázza meg a kulturális-művészeti város címet. Olyan komoly infrastruktúra jött létre az évek során, hogy a képzőművészetnek több lehetősége van a bemutatkozásra, mint bármikor. A pályázat révén olyan jelentős fejlesztési forrásokhoz jutnánk, amelyek lehetővé tennék azt a bizonyos munkamegosztást, profiltisztítást, amit régóta tervezünk. Mert most attól félünk, hogy káosz keletkezik, mindenki mindennel foglalkozik, és a szakma mellett elszöknek a dolgok. Arra törekszünk, hogy minél előbb kinevezzük a képzőművészeti kuratórium tagjait, ők döntsék el, mikor, hol és mit állítsunk ki. Nem nézem le az amatőr alkotókat sem, számukra is kell helyet biztosítani, de válasszuk ketté az amatőr és profi társaságot, ahogy mi ezt a várban tettük.

P.I.: - Végül is a lendvai művésztelep eljutott egy nagyon jó szintre, még akkor is, ha vannak megoldatlan kérdések. Mintha az összegzés

hiányozna, a kicsit romantikus hőskorszak lezárása...

G.F.: - Kétségtelen, egy felmérhetetlen értékű gyűjtemény van a birtokunkban, amit eddig nem tudtunk a maga teljességében bemutatni. Most tartunk ott, hogy végre összeállt egy monográfia az elmúlt harminc évről, amit hamarosan megjelentetünk. Ugyanakkor fel kell tennünk a kérdést, hogyan tovább? A határokon – legalábbis az uniós országokban – könnyebb átjutni, könnyebb a műtárgyak szállítása, csökkentek a költségek, ezért úgy gondolom, ki kell lépünk a megszokott keretektől. Túlzottan elégedettek voltunk önmagunkkal, csak ebben a régióban mozogtunk, nem mertünk a határokon, Magyarországon is túl Nyugat felé kapcsolatokat teremteni, megmutatkozni. De a május elsejei csatlakozással kapcsolatos ArtEufória című kiállításunk olyan izgalmas kezdeményezés, mely e tekintetben is új lehetőségeket nyit meg előttünk. Fölkértük a csatlakozó tíz ország művészeit, vegyenek részt az egyesüléssel kapcsolatos, tematikus kiállításon. Hat országból kaptunk műveket, és hamarosan megjelenik a katalógus is. Több helyről is érkezett fölkérés, hogy mutassuk be az anyagot, de katalógus nélkül nem lett volna elegáns bárhol megjeleni. De hál' Isten, jövő év elejére ezt is letesszük az asztalra. De vannak véletlenek is, amik segítenek. Az idei művésztelep pozsonyi szobrászművésze, Peter Roller megbetegedett, ezért nem tudott eljönni. Legutolsó pozsonyi látogatásunk alkalmával azt mondta, ha oda szállítjuk a követ, megfaragja. Nagyon szerettünk volna tőle egy szobrot, ezért is hívtuk meg, ha ez a megoldás, legyen. Október harmincadikára elkészült a mű, már Lendván van a gyönyörű plasztika. Miközben ezt intéztem, meglátogattam a komáromi művésztelepet, és új ismeretségekre tettem szert. Most négy művésztelep szervezői fognak össze – a komáromiakhoz és a mosonmagyaróváriakhoz csatlakozott egy párizsi művésztelep, és mi, lendvaiak, szintén bekapcsolódunk ebbe a körbe. Az a tervünk, hogy négyévente kicseréljük az új anyagot, ennek eredményeként a párizsiak nálunk, mi pedig Párizsban állíthatunk ki. A kisplasztikai triennálé megújítását pedig úgy képzeljük el – erről Kostyál Lászlóval, a Göcseji Múzeum művészettörténészevel is konzultáltunk -, hogy egy-egy művésztelep ilyen jellegű termését is bemutatnánk ennek a keretében.

S a vándorkiállítás – a korábbiakhoz hasonlóan – több országot is megjárna. Ez a tárlatforma három éveként felmérné, mi is történik a szobrászat területén. Megszervezhetnénk ezt a festészet és grafika műfajában is.

P.I.: Ahogy az intézmény neve - Galéria-Múzeum – is jelzi, itt két intézmény van jelen. Nem lenne célszerű a szétválasztás?

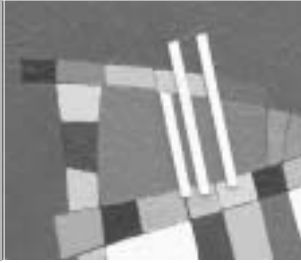
G.F.: Feltétlenül, de ehhez még nem értek meg a feltételek. Hosszú távon a lendvai művésztelepnek mindenképpen egy alapítvány keretében kellene működni. Az alapításban a város is részt vállalhatna, esetleg mások is „beszállhatnának”. Meg kell teremteni a lehetőséget, hogy néhány műtárgyat eladjunk, s a bevételt visszaforgassuk a költségvetésünkbe. Egyelőre nincs olyan hely sem, ahol ezt végezhetnénk. Van egy elképzelésünk, a tragikusan korán elhunyt Gálcs István festőművész házáat szeretnénk megvásárolni – jó helyen van, a központban –, ahol az ő állandó kiállítása mellett egy profi galéria is helyet kapna. Azon is érdemes lenne elgondolkodni, hogy Zalaegerszeg és Lendva hogyan tudna ezen a téren jobban együttműködni. Azt gondolom, többre jutnánk, ha a két közeli

város egyeztetné elképzeléseit, terveit. Nem elég évente egy-két kiállítást megrendezni, kicserélni. A jövő mindenképpen az, hogy egy közös projektet állítsunk össze, amivel indulhatunk az EU megfelelő pályázatain. Az anyagi és szakmai siker reményében errefelé érdemes indulni.

P.I.: Lendva – akárhogy is nézzük – a pannon térség legeldugottabb zugában található. Mivel lehet az eddigieknél jobban idecsábítani a látogatókat, az érdeklődőket?

G.F.: - Igen, mit tehet egy több ország határzugaiban lévő peremváros galériája, művésztelepe? Képzőművészeti tevékenységünk arra irányul, hogy itt új, értékes dolgok szülessenek, és akkor azt be tudjuk mutatni, vagy el tudjuk vinni máshová. S ezzel növeljük városunk jó hírét is, turizmusra csábító kínálatát. A következő években az eddigieknél több figyelmet, pénzt, energiát kell fordítani image-unk kialakítására, propagálására, különben az itt folyó minőségi munka nem nyeri el a támogatóktól, a nagyközönségtől azt a figyelmet, amit feltétlenül megérdemel.

Kostyál László

III. Nemzetközi Művésztelep, Szentgotthárd

A Kárpát-medence délnyugati részének – országhatároktól részben függetlenül – öröndetesen sűrűsödő művésztelepi hálózatában markáns helyet tudhat magáénak a 2004-ben harmadik alkalommal megrendezett, és nem titkoltan a „hagyományos” jelző kiérdemléseire törekvő szentgotthárdi Nemzetközi Művésztelep. A muravidéki magyar és a Vas megyei szlovén kulturális egyesület e közös vállalkozásának identitását jelentős részben megnöveli az 1183-ban alapított, Szent Gotthárdról elnevezett ciszterci apátság közelsége. Bár az egykori szerzetesek ma is álló, impozáns barokk épületegyüttese már csak részben szolgál szakrális célokat, és megkopott szellemi kisugárzása is elsősorban az egykor itt dolgozó művészek invenciózus alkotásaiból fakad, Dorffmeister, Gusner, Schnitzer és a többiek mai utódait egy láthatatlan, mégis érzékelhető szál köti a nagy elődökhöz. A félreeső település környékén átmenetileg kisimuló táj természetes szépsége és az apátság kulturális öröksége együttesen képezik azt a vonzerőt, amelyre az alkotótábor szervezői jó érzéssel építenek. Az idén tíz művész fogadta el meghívásukat, s érkezett a vasi kisvárosba, hogy kétheti, éjszakába nyúló beszélgetésekkel és tapasztalatcserével tarkított intenzív munkával a genius locit sugárzó alkotásokat hozzon létre, s ezek egy részével a tervezett helyi galéria gyűjteményét gyarapítsa.

A művésztelep, mint a művészi együtt gondolkodás és közös alkotás fóruma a nagybányai modell bő egy évszázaddal ezelőtti (1896) létrejötte óta erőteljes metamorfózison ment keresztül. Ma már nem a szabadban festésen vagy a telep résztvevőinek stílárís hasonulásán van a hangsúly. Napjainkban egy művésztelepen békésen dolgozhat a műterem mélyén egymás mellett két gyökeresen eltérő művészi felfogást képviselő festő vagy szobrász. Az alkotótábor fő célja olykor egy meghatározott tematika kibontása, eltérő irányokból történő megközelítése, máskor csupán annak a hatásnak az érzékeny felfedezése és megragadása, amelyet a hely kisugárzása és a többi alkotó műveinek lecsapódása eredményez egy-egy képen vagy szobron. Ha pedig a célok között határozottan megfogalmazódik egy kortárs képzőművészeti gyűjtemény kialakítása, a különböző gondolkozásmódot tükröző stílárís heterogenitás a művésztelepnek előnyére is válhat. Így történik ez Szentgotthárdon is.

Az alkotótáborban részt vevő művészek nagyobb része Magyarországról és Szlovéniából érkezett, de

volt közöttük olyan is, akinek szlovák, román vagy észt útlevél lapult a zsebében, amiből egyértelmű, hogy a szervezők a közép-európai nagyrégió viszonylatában gondolkoznak. Stílárís szempontból a hagyományokat jobban őrző figurális törekvések és az európai határokon átnyúló, tiszta színeket és formákat kereső progresszív irányok kivetülései egyaránt jelen voltak, s ebből kifolyólag a telep a kortárs képzőművészet széles spektrumát felöleli. A művészek között a festők voltak túlsúlyban, társaságukat két grafikus és egy szobrász gazdagította, biztosítva a telep technikai sokszínűségét.

A festők közül a budapesti Berkes András *Férfi-portréja* impresszionisztikus felfogásban, a karaktert hangsúlyozva állítja elének a modellt. Az erőteljes, tónusértékben széles skálán mozgó színvilágot finoman árnyalják az arcon és a hajon látható zöld reflexszínek. Izgalmasan érdekes a figura beállítás, és ennek révén a kompozíció: a feltehetően ülő, bajuszos férfit bal fél profilból és egészen enyhe felülnézetből látjuk, oly módon, hogy feltja gyakorlatilag a kép bal átlója alatt helyezkedik el, és élénk színei reflektálnak a másik képfél világosságára. Az arc részleteire a festő kevés hangsúlyt helyezett, fontosabbak voltak számára a fő személyiségjegyek. Berkes másik, *Falu* című képén a látvány színes foltokra redukálható

Berkes András: Férfiportré

Ezüst György: Lovak a vízben

hangulatának visszatükrözésére törekszik, s az erőteljes színkavalkádban a formák éppen csak azonosítható módon felolvadnak.

A szintén budapesti Ezüst György felfogása rokon Berkesével. Mélytűzű színeit rusztikus felületet eredményező erőteljes ecsetkezeléssel viszi fel a vászonra. Festői világa hangsúlyosan kötődik a két világháború közötti, nagybányai gyökerű magyar piktúrához. Képi szereplőinek környezetét a minimálisra redukálja. Visszatérő motívuma, a ló, akár jelkép is lehet, bár az egyes festményeken különböző gondolati összefüggésekben jelenik meg. Az *Idill* esetében a két legelésző barna ló valójában háttérként szolgál a rét fűvén gondolataikba merülten üldögélő feketeruhás férfi és ruhátlan nő kettőséhez. A szűk kivágatú, merész kompozícióban megfogalmazott témának festészeti előzményeit hosszan lehetne sorolni Monet-től Derkovits-on, Szőnyi István-on keresztül napjainkig, s Ezüst feldolgozása tökéletesen illeszkedik a sorba. A *Lovak a vízben* című kép egymás mellett a vízben álló barna és fehér paripájának kettőse két összefonódó emberi sors allegóriájaként is interpretálható. Az értelmezést erősíti a víz és az égbolt összeolvadó, a képtér nagy részét kitöltő kékje, amelynek révén a két lófigura különösen magányosnak tűnik. A *Vágta* rohanó ménese fekete, fehér és szürke lovakból áll, melyek vörös és kék fénycsóvák között, megriadva robognak keresztül a pusztán. Az előző kettőnél kevésbé konkrét ábrázolás kompozíciós logikája is más: központi motívum híján a képmező valamennyi része egyforma hangsúlyt kap.

Az erdélyi Bíró Gábor a képi elvonatkoztatás egy másik útját járja be. Az *Angyal* mintha valóban a genius loci megjelenítése lenne: a templomból ellesett „Sancto Gotthardo protectori nostro” feliratú votív táblát lebegő angyalfigura tartja. A környezetet a festő megfosztotta szakrális vonatkozásától, s néhány erőteljes ecsetvonással sejtelmesen felismerhetetlenné alakította. Az angyal sárga és fehér festékvonalakkal, elnagyoltan megrajzolt figurájának nincs valós tömege, transzcendens lény ő, aki csupán a devóció elfogadását jelezvén pillantható meg a halandó számára. A feliratos tábla, mint kép a képben értelmezhető, s ilyen megközelítésben nem a helység

protectora, hanem az általa megszemélyesített település felé irányul a felajánlás gesztusa. Bíró deszakralizáló mentalitása másik képén (*Pár*) is megfigyelhető. Az ugyancsak a templomból származó felirat („S Maria ora pro nobis”) alatt ruhátlan, ölelkező pár fekszik az ágyon. Nem a szerelem vagy a szenvedély elsődleges ábrázolásán van a hangsúly – hiszen alig sejlő alakjuk beleolvad az ágy elmosódott faltjába –, inkább annak az erőteljes piros szín által hordozott érzelmi töltésén, amely titokzatos módon kapcsolódik a közbenjárásért könyörgő fohászhoz.

A Szlovéniából érkezett Črtomir Frelih festményeinek színvilágát tudatosan a két szélső színértékre, a feketére és a fehérre redukálja (*Figura I-III.*). E redukció, a köztes színek kizárása a két „nemszín” által képezett pólusok közül a művész dualista szemléletmódjáról árulkodik. Figuráinak erőteljességét a brutalitásig fokozza, és a felismerhetőség határáig absztrahálja. Így már nem magukon a figurákon van a hangsúly, hanem a faltjukat tagoló durva vonalakon és a végletes színhasználaton. Egyik képének háttere fehér, a másik kettőnek fekete, azonban a negatívba való átfordítás éppen azt hangsúlyozza, hogy lényegtelen, melyik oldalról szemléljük a dolgokat. A minket körülvevő világ ma különösen végletes, ahogy ezt a fehérbe mindenkor kíméletlenül belehasító feketék szinte reveláció-szerűen tudatosítják bennünk. A sötét környezetben szinte tántorognak, összerogynak a fehér

Črtomir Frelih: Figura III.

alakok, a tiszta háttérrel pedig fenyegetően elcsúfítja a sötét figura. A színek hiánya nyersen belehasít a szemlélőbe. Frelih kendőzetlenül őszinte és kíméletlen véleményét mond korunkról, s a lesújtó korrajz nem sok reményre jogosít.

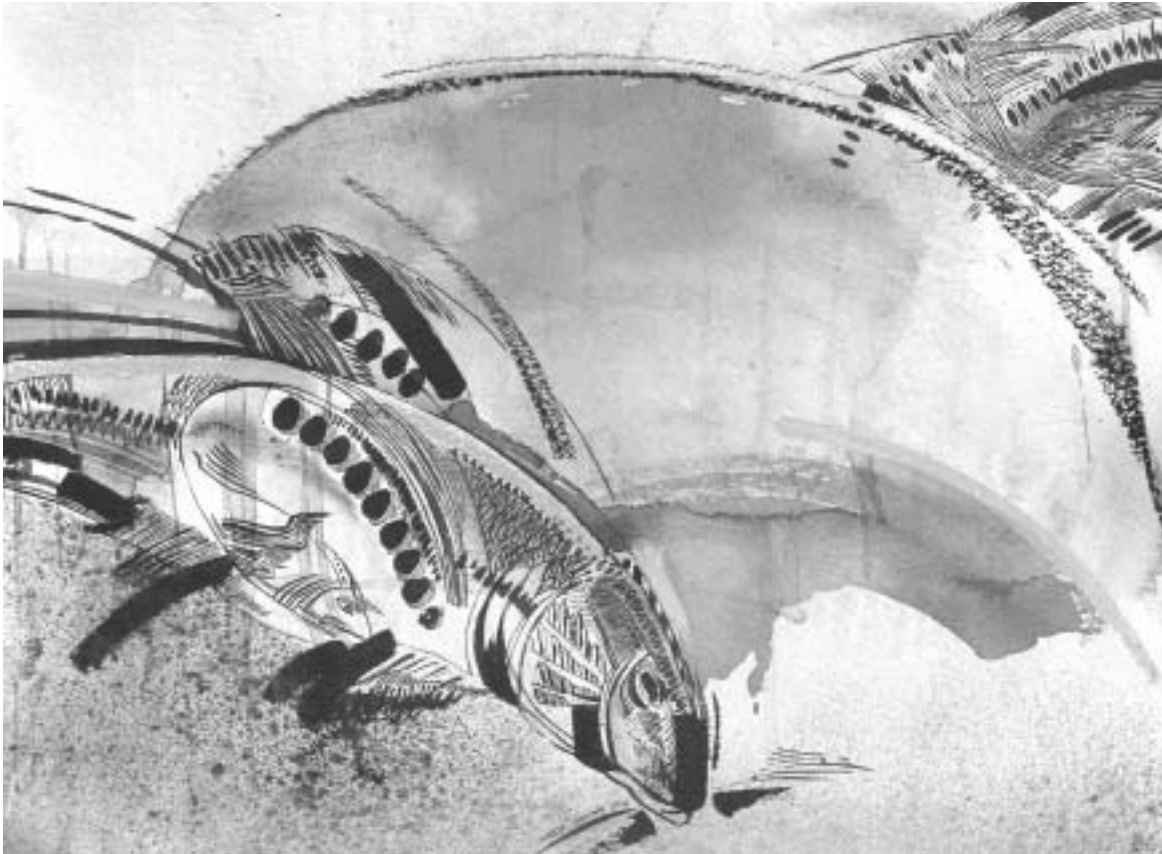
Lényegesen vidámabb a hangvétele a szintén szlovéniai Goce Kalajdziski festményeinek. Képi motívumait árnyalatok nélküli, tiszta, erőteljes színekkel fedett, nagyrészt egyenes oldalú négyszögekből építi fel. A motívumok nyomokban figurális reminiszscenciákat is hordoznak, bár lehetséges, hogy a címadás (*Szimbiózis, Emlékek, Prés*) csupán a már elkészült kép által keltett asszociáció hatására történik, s nem valós, csupán vélt a látvány egyes elemeinek a kompozícióba történő beépítésére irányuló festői szándék. Az egymástól sokszor jelentősen eltérő színértékű kisebb-nagyobb foltok éles kontúrral különülnek el egymástól, és ennek révén vibráló hatást keltenek. Térbeliségről természetesen nem beszélhetünk, az egyes síkmotívumok egymás közötti viszonylata mégis valamilyen bizonytalan térérzetet kelt. Nem a vibráció azonban az egyetlen mozgásforma, amely e térérzetet kitölti: a motívumok egy része öntörvényűen, de irányát tekintve nyomon követhetően végez benne kvázi mozgást. Önálló, saját belső szabályai által irányított mikrokozmosz jön létre ezáltal, amelynek léte semmiben nem kapcsolódik a külvilághoz, s így annak salakja sem rakódik rá.

A látvány lényeges elemeit megőrizte tájképein az ugyancsak szlovéniai Martina Koritnik Fajt, bár jelen esetben nem hagyományos tájképekről van szó. A művésznek érdekes színtanulmányként készítette képeit (*Mezők, Az égbolt alatt*), amelyekben a ragyogó nyári napsütés fényviszonyait vizsgálja. A kék égbolt, az okkersárga mező és a verőfény reflexszínei képezik a fő témát az egyik alkalommal, a lemenő nap fénye által vöröses okkerre festett égbolt és a csillámló víz kékje a másik alkalommal. Hogyan csap át a konkrét élmény, a látvány absztraktba, húzható-e minden esetben éles határvonal a figurális és a nonfigurális között? – teszi fel a kérdést a művész, s egyben válaszol is rá: Nem! A kétféle megközelítés bizonyos esetekben meghökkentően hasonló végeredményre vezethet. Ha pedig egy képi jelrendszer, legyen az akár a legegyszerűbb, többféle interpretációs módszerrel értelmezhető, a hagyományos műelemzési terminológia elveszti egzaktságát, és csupán az adott képértelmezési törekvés viszonylatában képezhet kulcsot a kompozíció tartalmi elemeinek meghatározásához.

A szlovákiai Dolán György kiegyensúlyozott alkotásain szubjektív jelrendszert, mondhatnánk piktogramot állít elénk (*Diptichon, Cím nélkül*). E precíz, látszólag szabatos, geometrikus igényességgel kialakított motívumok értelmezéséhez nem kapunk kulcsot, így mégsem adekvát jelentéssel bíró szimbólumként,

Lipovics János: *Meditáció I.*

Marje Üksine: *Hal*

hanem képi jelként kell kezelnünk őket. A *Diptichon* bal szárnyán a nagyméretűre felnagyított, a sárga, a bordó és a zöld szín számos árnyalatát hordozó jel felülete mintha fésűszerű eszköz segítségével került volna vonalkázásra. A párhuzamos vonalkázás önálló, sajátos faktúrát adó képi elemként vagy kitöltő felületként a másik szárnyon, illetve Dolán másik képén is feltűnik, azonban ott szigorúan egyenes vonalak képezik. A másik szárny két, csúcsaival érintkező háromszög-motívumának egyike angyalfigurát rejt, felülről ék alakú nyílhegy mutat rá. Az angyal oldja, s egyben talányosabbá is teszi a geometrikus hűvösséggel kialakított kompozíciót. A *Cím nélkül* szakrális jelképként is értelmezhető, kétágú horgonyával együtt azonban a genius loci megnyilvánulását is láthatjuk benne.

A magyarországi Lipovics János litográfiái látomásszerűen meditatívak. *Meditáció I.* c. lapján jobboldalt, nekünk háttal fiatal, ruhátlan nőalak ül, egyik kezével maga mellé támaszkodik, haja meglebben a szélben, s szinte látjuk távolba meredő tekintetét, elmerengő arckifejezését. Mellette-mögötte két jól megtermett, szakállas ördög üldögél egymás felé forduló, bizalmas suttogásba mélyedve. Egyértelmű, hogy a két ellenszenves figura disputájának tárgya a nőalak sorsa, aki persze mit sem sejt az ellene szótt ármányról. Sudár alakja, testének barna színe elűt a két pokolfia szürke színű, görnyedt figurájától, s ez talán azt is jelzi: más szférában él, nem is láthatja őket, bár sorsa a kezükben van. Hasonló eszközökkel választja el Lipovics az álmodó és az álom szféráját másik lapján (*Álom*) is. Az előtér mélyen alvó figurája mögött álmába is bepillantást nyerhetünk: mintegy az alvó felett lebegve

ruhátlan emberpár simul egymáshoz. A banális témát a figurák rajzos megfogalmazása, illetve az ágy faltjának vörös márvány-szerűen erezett, izgalmas faktúrája közötti kontraszt teszi érdekessé.

A másik grafikus az Észtországból érkezett Marje Üksine. Akvarellel színezett érdekes tusrajzai lendületes ívekre épülő harmonikus kompozíciókat hordoznak. Kiindulási pontjuk minden esetben a minket körülvevő valóság egy látvány-eleme (kert, hal, madár), ez azonban csupán alapjául szolgál a kompozíciót létrehozó alkotói folyamatnak. A kész kép tartalma olyan érzelmi és tudati elemeket is, amelyek messze túlmutatnak a dokumentatív törekvéseken. Ezek persze csak további rész-elemeit képezik a kompozíciónak, amelyet Üksine temperamentuma és nagy felületeket, szűk kivágatokat kedvelő, teljességre törekvő habitusa formál véglegessé. Az ábrázolások egy fantasztikus világ részletei, amelyek azonban valamilyen módon mégis valóságosnak tűnek számunkra. A fanyar, inkább sötét, mint világos színvilág nem vonja magára a figyelmet, csupán segít a képi harmónia kialakításában, s hordozója ugyanakkor annak a mozgásnak, amelynek érzete – kicsit a futurista képekhez hasonlóan, bár csupán egyetlen fázisban – jelen van e képeken.

Az egyetlen szobrász, a szlovéniai Alsólendván élő Király Ferenc *Origo* című fehér márványplasztikáján a hajladozó vonaljáték harmóniáját az organikus művészet kvázi természetes megnyilvánulásába foglalja bele. Gyönyörű rajzolatú, simára csiszolt szteléje egyszerre háromféle interpretációs lehetőséget biztosít. Az alkotás lehet egy női nemi szerv nem kihívó, de tagadhatatlanul erotikus képzeteket keltő részlete, lehet egy növényi

faggattuk. Annyit azért elárult, hogy számára szokatlan és problémákat okozó helyzetek adódtak ebből, de alkalmazkodott, mert szeret itt élni, és mert szeretik itt, sok barát és ismerős veszi körül. Ennek tanúi is lehettünk, amikor a magnót félretéve közös fagylaltozásra indultunk, hogy megkóstoljuk a híres lendvai albán cukrászok remekét. Úgy fogadták, és úgy beszélgettek vele, ahogyan a régi barátokkal szokás, szinte nem volt senki a vendégek között, aki oda ne jött volna egy-két barátságos szóra Suzanne-hoz és a férjéhez, így aztán magyarul, szlovénül, angolul folyt a társalgás, mintha otthon lennének mindannyian „valahol Európában”, a mára kinyílt határok és egymással szót értő emberek között. A körök egymásba értek, ahogyan Suzanne képein.

Sajnos az interjút rögzítő szalag fortélyos véletlenek sorozata miatt elveszett, így a szavak nem maradtak meg, csak a képek és a barátságos hangulat és természetesen, amit a tűnékeny memória rögzített az elhangzottakból. Az ismétlésre várnunk kell, mert Suzanne-t betegsége egy időre visszavonulásra kényszeríti, de reméljük, hamar meggyógyul és mi ott folytathatjuk, ahol abbahagytuk: egy beszélgetéssel a változó életről, művészetéről és az emberek hasonlóságáról vagy különbözőségéről kontinenstől kontinensig.

Minden jót Suzanne, gyógyulj meg hamar!

Kibontakozás I. 2000, olaj, kollázs, vászon

Lendván új művelődési házat avattak , amely küldetesként szolgálja a két nemzet kultúráját

Zágorec-Csuka Judit beszélget
Tanja Šimonka művészettörténésszel,
az új intézmény megbízott
igazgatójával

A szlovéniai magyar kisebbség történetének egyik legjelentősebb eseményeként értékelhetjük a Lendvai Kultúrotthon ünnepélyes felavatását szeptember 18-án. A Makovecz Imre (aki betegsége miatt nem tudott részt venni az ünnepségen) által tervezett lendvai művelődési ház avatásán Anton Balažek polgármester köszöntőjét követően előbb Anton Rop, szlovén miniszterelnök, illetve a magyar kormány miniszterelnöke Gyurcsány Ferenc mondott ünnepi beszédet. Majd Varga Irén, Cár Jenő és Rajko Stupar színművészek rövid műsora után a kultúrotthon építését és Lendvát bemutató művészi dokumentumfilmet tekinthette meg a közönség. Azt követően a Budapest Jazz Orchestra adott koncertet. Az ünnepélyes megnyitóra magas rangú szlovéniai és magyarországi vendégek érkeztek, de Lendva község lakossága is szép számban tekintette meg a kultúrházat és a benne zajló programokat. A Lendvai Kultúrotthont 1995-ben kezdték el építeni. A rendezetlen pénzügyi viszonyok és a pénzhiány miatt az építkezés néhány évig szünetelt. A beruházás összértéke 1,7 milliárd tollár (SIT); többségét a szlovén állam (45%) és Lendva község (48%) biztosította, 7 százalék pedig a magyar állam támogatása. A Lendvai Kultúrháznak 444 üléses színházi és koncertterme van (nagy színpad, zenekari árok), mely lehetőséget ad igényesebb produkciók befogadására is. Tanja Šimonka a lendvai Galéria-Múzeum volt művészettörténésze lett a Művelődési és Promóciós Intézet megbízott igazgatója, tőle érdeklődtünk a kultúrház színházi- és egyéb programjairól, valamint az új művelődési házban zajló eseményekről.

Zágorec-Csuka Judit: A Lendvai Kultúrotthonban a 2004/2005-ös idényre milyen színházi bérleteket kínálnak? A szlovén produkciók mellett a következő évadban milyen magyar előadásokat láthat a közönség?

Tanja Šimonka: A Kultúrotthon, amelyet Lendván szeptemberben megnyitottunk és a közönség rendelkezésre bocsátottunk, tényleges választóvonalat jelent az itt élő emberek életében. Választóvonalat jelent Lendva lakosságának, minden Szlovéniában

élő magyarnak, minden muravidéki polgárnak és a régió lakosságának is. A művészettörténészek, de természetesen a szociológusok, az építészek, a területrendezők vagy a történészek is megerősítik azt az állítást, tézist, hogy az építészet, bizonyos épületek, egyes urbanisztikai egységek vagy életterek rendkívülien hathatnak az emberek életmódjára és gondolkodásmódjára. Sokszor megtörténik, hogy a jó építészeti alkotás magával hozza a jó elképzeléseket is, víziókat szül, amelyek meghatározzák a jövőt, vagyis a hatásukra megtörténnek azok az események, amelyek egyébként nem történtek volna meg. Ha az épület, amelyre gondolunk, művelődési tevékenységre van szánva, akkor ez az állítás még erőteljesebb. Azokat a programokat, amelyek ebben az új közegben zajlanak le, a színházterem és a hangversenyterem fogadja. Valószínű megváltoztatják majd a lendvaiak életmódját és hatnak a tágabb térségre is. Természetesen nem azért, mert ez a kulturális kínálat valami forradalmi változást jelentene, hanem azért, mert ez lesz az a helyiség, ahol az emberek társalognak, és jól érzik magukat. Itt fog kisugározni az a pozitív energia, ami majd visszahúzza őket a kultúra színterére, a kultúrházba. A műsorajánlatunk két részre van osztva, szlovén és magyar műsorokra. A magyar programot a Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézettel együtt tervezzük és a 2004-2005-ös évadban 6 bérletes- és 7 színházi előadást szervezünk. Az Újvidéki Színház három előadással vendégszerepel nálunk: Kander-Ebb-Fosse *Chicago* című musicaljával, Örkeny István *Macskajáték*jával és Kiss Ferenc-Foltin Jolán *Via Italia* című darabjával. A Turay Ida Színtársulat az *Énekelj, Déryné!* című zenés történelmi drámát ad majd elő. Az Óbudai Színtársulat a *Vágy a szilvafák* alatt című drámával mutatkozik be és a Nemzeti Színház a *Kocsonya Mihály házasságával* szerepel. Ezen kívül fellép Sebestyén Márta és a Muzsikás együttes. Karácsonykor a Váci Szimfonikus Zenekar ad koncertet, de az ősz folyamán a Ghymes együttes is vendégünk volt. Az említett programok mellett gyerekeknek is szervezünk előadásokat és bábszínházi műsorokat. A színpadunkon kapnak helyet azok a kulcsfontosságú rendezvények, amelyeket ünnepek és megemlékezések alkalmával szervezünk.

ZCSJ: „A programot nem a kommerciális színház elvei szerint építjük, hiszen jó feltételeink többre, igényesebb előadásokra adnak lehetőséget. A színház nem lesz sem magyar, sem szlovén, hanem neutrális, multikulturális

jelleggel működik"- nyilatkozta szeptember folyamán a lendvai Népújságnak. Milyen koncepcióval és kivitelezési tervvel képzei el ezt a multikulturális jelleget, és milyen területre helyezi külön hangsúlyt?

TŠ: A multikulturalitás valahogy földrajzilag meghatároz bennünket, mondhatnánk, az ölnkbe pottyant. A határmentiség gazdasági és politikai értelemben hátránynak számít, de sokszor, főleg a kultúra és a művészet területén, akár a mi esetünkben is, előnyt jelenthet. Érdeklődési körünk kihat, gravitál Magyarország és Horvátország határ menti területeire is és később lehetséges, hogy az osztrák városokra is kiterjedhet. A nyelv a művészetben, különösen a zenében, vagy azoknál az előadásoknál, ahol a fő hangsúly nem a nyelvre tevődik (balett, bábelőadások, a felnőttek részére is), opera, operett, vagy a táncszínházra gondolok, ami a befogadást illeti, nem a legfontosabb tényező.

A mi színpadunk nagyméretű és technikailag jól felszerelt, így a legigényesebb előadások is kivitelezhetők. Ebből a szempontból különbözik a többi művelődési ház színpadaitól, kulturális központjaitól, amelyek a környéken léteznek, működnek. Természetesen a programok kiválasztásánál figyelembe kell vennünk a lakosság nagyon különböző igényeit és elvárásait, de mi olyan kultúrotthont szeretnénk, amely a széles skálájú érdeklődést megfelelő ízléssel tudja kielégíteni. A

közönség köreiből akadnak olyanok is, akik igényesek, hiszen Zágrábban (Zagreb), Varazdon (Varaždin), Csáktornyán (Čakovec) vagy Ljubljanában és Mariborban, Zalaegerszegen és Budapesten keresnek

kikapcsolódást, vagy még távolabbi helyekre is ellátogatnak a színházi előadások és kulturális rendezvények kedvéért. A másik végletet azok az emberek jelentik, akik csak most kezdtek el járni a koncertekre vagy a színházi előadásokra. Elutazni más helyre szervezési, anyagi és időbeli erőfeszítéseket követel. Nagy luxusnak számít az, ha már a küszöböd előtt akár 2000 tolarért (SIT) színvonalas színházi előadásra vagy koncertre válthatsz jegyet. Úgy gondolom, hogy abban a két órában, míg a kulturális élmény hat, egyfajta impulzust kaphat a néző, amelynek a segítségével feltöltheti a kiürülő elemeit, magára szánhat néhány percet, kipihenheti magát, lelkesedhet, kialakíthatja a nézeteit, mozgósíthatja érzésvilágát... A modern ember tudniillik fizikailag nem fáradt. Elfáradt és elfásult a lelke. A stressz, az egyoldalúság, a beskatulyázottság és a hétköznapok egyhangúsága az, ami kifáraszt bennünket. És mindenki, aki elfáradt, és még azt is gondolja, hogy fáradt, hogy nincsen ideje, majd beismeri, hogy a színházi előadás, a

Tanja Šimonka

koncert vagy az azt követő társalgás és kellemes borozgatás a kultúrotthon kávézójában, frissítheti őt. Ez sokszorosan kifizetődőbb, mint az elvonulás és bezárkózás.

ZCSJ: A kultúrotthon elkészült, várja a látogatókat. Lendva határ menti kisváros, kb. 3500 vegyes ajkú lakossága van, viszont a kultúrotthon nagy befogadóképessége által a régió egyik kiemelkedő kulturális intézménye is. Véleménye szerint a szomszédos Zala megyei településekről, Zalaegerszegről, Nagykanizsáról, Mursaszombatból (Murska Sobota) és Csáktornyról (Čakovec) is várhatók a színházlátogatók, érdeklődők? Milyen közönségre számít?

TŠ: Természetesen nem számíthatunk kizárólag a lendvai és csak a környékbeli látogatókra. Annak ellenére, hogy ez idáig a kultúrotthon közelségére helyeztük a hangsúlyt, mégis úgy gondolom, hogy arra kell törekednünk, hogy távolabbi, illetve regionális szinten is vonzóak legyünk a közönség számára. Annak ellenére, hogy a környező városok erős és minőségi művelődési hagyományokkal rendelkeznek. Ez is jó kihívásnak számít, hiszen a megelőző évekre visszatekintve ismert és felismerhető arculatú és kínáló műsorokkal és saját előadásokkal rendelkeztek. Mi mégis megpróbáljuk őket megnyerni, és olyan programokat szervezünk, amelyek másfélék lesznek és ide csalogatják a távolabbi, más városokban élő közönséget is. Ebben előnynek számít a földrajzi fekvésünk és a kétnyelvűségünk. A magyar programok által Magyarországról is várhatjuk az érdeklődő közönséget. A horvát és a szlovén nyelv közötti különbség főleg, a kultúra szemszögéből nézve, nem olyan nagy, hogy ezt nem lehetne elhanyagolni és előnyeiket kihasználni.

ZCSJ: Mit várhatunk ettől az intézménytől? Önnek milyen a víziója, jövőképe a kulturális programokkal és a művelődési élet szervezésével kapcsolatosan?

TŠ: Lendva viszonylag kicsi város, de mégis jelentős a kulturális programkínálata. A művelődési egyesületekben és csoportoknál színvonalas tevékenység folyik, figyelemre méltó amatőr produkciók születnek. Meghatározó a könyvkiadás és az irodalmi termés. Nemcsak nemzetközileg is számon tartott kiállítási élet zajlik a városban, hanem jelentős a képzőművészek tevékenysége és jelenléte is Lendván. Valójában mindez folytatása annak a hagyománynak, amely valamikor meghatározta Lendvát, mint kulturális központot. A kultúrotthon koronája mindannak a tevékenységnek, amelyet felsoroltam. Lendvának szüksége volt egy olyan helyiségre, amely lehetővé teszi a nagyobb színházi előadások és hangversenyek lebonyolítását, vendégül tud látni nagyobb művészcsoportokat, színházakat,

növeli a kultúr kínálat spektrumát, annak ellenére, hogy Lendvának van egy fenségesen szép vára, csodálatos a zsinagógája, és már működik a Bánffy Központ, ahol színvonalas művelődési és művészeti rendezvényeket szerveznek.

A lendvai Művelődési és Promóciós Intézetnek ezen kívül más, tágabb körű küldetése is van, magától értetődik, hogy fontos a bemutató jelleg. Az intézethez tartozik Lendva kulturális életének a népszerűsítése, ugyanakkor szükséges, hogy ez professzionálisan és széleskörűen történjék. Lendvának minden lehetősége megvan arra, hogy a minőségi turizmus fejlesztésére tegye a hangsúlyt... Természeti adottságai, kulturális és művészi lehetőségei és nem utolsósorban a régi városközpont építészeti remekei ideális egységet alkotnak. Ezt a komplexitást kellene továbbfejleszteni. A lendvai Művelődési és Promóciós Intézetnek annál nagyobb a küldetése, mintsem az, hogy programsémákat alkalmazzon, és csak azzal törődjön, hogyan töltsen meg közönséggel a színháztermet. Fő küldetését abban látom, hogy összekösse a kulturális-művészeti kínálatot és a turizmust. A turizmus már régen nemcsak az, hogy szállodai szobákat és termálfürdőt kínálunk a vendégeknek, hanem sokkal több. A mai turista igényes. A várost és a környékét egészében akarja megismerni. Ezért a legfontosabb része a turisztikai kínálatnak a város kulturális örökségének a bemutatása. Azokat a fontos történelmi eseményeket, személyiségeket, művészeti alkotásokat, építészeti- és természeti kincseket kell bemutatni, amelyek a város szellemi arculatát határozták meg, és mai is meghatározzák...

Ahogy már említettem, ki kell elégítenünk a jelentkező igényeket, s emellett még a saját programunkat is úgy kell megalkotnunk, hogy meg tudjanak bennünket különböztetni más, közeli, vagy hasonló intézményektől. Ki kell alakulnia egy sajátos szellemi arculatnak, amelyet mások is felismernek. Az igényesebb közönséget megfelelő programokkal továbbra is kényeztetjük, és minőségi kulturális ajánlatokkal kötjük őket városunkhoz. A közönség egy bizonyos részével pedig meg kell szeretnünk a kultúrát, fel kell ébresztenünk bennük az erre való igényt. És természetesen őket is meg kell nyernünk, mint kultúrafogyasztókat. Megtaláljuk a középutat a könnyebb (de semmivel sem színvonalaltalanabb), és a minőségibb kulturális programok közt. Tekintettel arra, hogy a nemzetek és a nyelvek találkozási pontjában élünk, már majdnem határok nélkül, személyesen azt gondolom, hogy fontos alappillérei kulturális kínálatunknak a színházi- tánc- és zenei-produkciók, amelyek esetében kevésbé hangsúlyos a nyelvi kifejezés. De olyan klasszikus műveket is be kell mutatnunk a színpadon, amelyeknek a közönség már ismeri a történetét. Egyébként a közönség benyomásait és véleményét is figyelembe vesszük, és ezt folyamatosan „ellenőrizzük”, bizonyos mértékben természetesen

alkalmazkodunk is hozzá. Olyan előadásokat nyújtunk, amelyek újak lesznek, vagy valami újat hoznak a maguk műfajában

ZCSJ: A lendvai kultúrotthon fenntartója a Lendvai Község, amely finanszírozza a programjait is, de nyilvánvaló, az intézménynek állami támogatásra is szüksége lesz.

A kultúrház működése az anyagi alapoktól is függ. Hogyan oszlik meg az állam és a község finanszírozása? Ezen kívül még milyen bevétel jöhet szóba, magyarországi támogatás is lehetséges?

TŠ: A lendvai Művelődési és Promóciós Intézetet 50:50 % arányban finanszírozza Lendva Község és a Szlovén Köztársaság Művelődési Minisztériuma. Magyarországról pályázati forrásokból számíthatunk anyagi támogatásra, de reméljük, hogy a magyar Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma a mi kultúrotthonunkat a határon túli magyar intézmények közé sorolja, és ennek megfelelően támogatja. Felvetődhet az is, hogy a NKÖM bizonyos programjainkat finanszírozza.

ZCSJ: Mint a Lendvai Galéria-Múzeum volt műtörténésze, a nyár folyamán vette át a Művelődési és Promóciós Intézet igazgatónői posztját, ez milyen kihívásnak számít az Ön életében? Művészettörténeti tapasztalatai mennyire segítik mostani munkájában?

TŠ: Konkrétan művészettörténeti tudással és felkészültséggel ebben a pozícióban nem jutok sokra. Az viszont igaz, hogy a művészettörténettel való foglalkozás, kutatómunka széleskörű tudást és általános műveltséget követel, vagyis olyan embert, aki a tényeket, eseményeket teljességükben és különböző összefüggéseikben látja át. Szlovéniában egyelőre még nincs ilyen hivatás, vagy felsőoktatási program, amely erre a tevékenységre képezne ki szakembereket. Hasonló kultúrintézményeket vezetnek olyan ismerőseim, akiknek különböző, vagy más jellegű hivatásuk, formális szakképesítésük, szakmájuk van. De mindegyikük társadalomtudományi-humán végzettséggel is rendelkezik. Szerintem kulcsfontosságú az, hogy a kulturális élet meghatározó szereplőjévé váljon az ember, és soha ne feledje: a kultúra számára nemcsak munka, hanem örömforrás is.

Péntek Imre

Gébárti művek – Ljubljánában*

Péntek Imre lapunk főszerkesztője,
Gyutai Csaba kulturális alpolgármester,
és **Bagi Gábor** hazánk szlovéniai nagykövete
a megnyitón

Örömmel fogadtuk – mondhatom ezt Zalaegerszeg városa és a Gébárti Nemzetközi Művésztelep szervezői és résztvevői nevében – a Szlovéniai Magyar Nagykövetség fölkínálta lehetőséget, hogy az utóbbi három év terméséből egy válogatással mutakozzon be a gébárti nemzetközi alkotóközösség a ljubljánai közönségnek a nagykövetség kiállítóterében. Több szempontból is nagyszerű kezdeményezés ez: az uniós csatlakozás után, immár egy közösséghez tartozva, élhetünk azzal a lehetőséggel, amit a határmentiség, a határvidék kínál. Vagyis – a szomszédság. Immár nemcsak a saját, jól ismert köreinkben gondolkodhatunk, hanem a határokon átnyúló régiókban is. Én ennek az új kulturális szerveződésnek egyik jeleként értékelem, hogy ma itt lehetünk, egy közös gyökerekből táplálkozó, nyugat-pannóniai képzőművészeti műhelyben született, szerintem nagyszerű kollekciónal. Ismét fölmutathatjuk a közös pontokat, az európai művészeti élet és értékek közös pontjait, ami közel hoz, sőt, összeköt bennünket. S a vizualitás nyelvén – a régóta zajló párbeszéd – újabb fejezetét írhatjuk a szlovén magyar-kulturális kapcsolatokba.

Nem előzmény nélküliek ezek a kapcsolatok. A lendvai Galéria-Múzeum – Király Ferenc szobrászművésszel az élen – már a hetvenes években átjárhatóvá tette az akkor még nehezen megnyitó határt. Ennek

következtében szlovén és magyar képzőművészek alkottak együtt a lendvai művésztelepen, állítottak ki közösen, megismerve nemcsak egymás munkáját, hanem egyéniségét, mentalitását, művészeti alkotómódszerét is. S a határ magyar oldalán így vált ismertté Ludvik Pandur, Zdenko Huzjan, Stefan Hauko, Lojze Logar, Franc Mesaric, Matejka Bellé, Darko Golija, Metod Frlic képi-plasztikai világa s két fiatal festő nevét is hadd említsem meg, már a személyes ismeretség okán is, Igor Banfiét és Dubravko Baumgartnerét.

Az előzményekhez tartozik, hogy mindkét oldalon voltak elhivatott közvetítők: a már említett Király Ferencen kívül a Marosvásárhelyről Zalaegerszegre települt Nemes László festőművész, akik mindkét művésztelepen – a gébártin és a lendvain – dolgoztak, szerveztek, s reprezentatív műveket alkottak. Művészettörténészek is bekapcsolódtak ebbe a folyamatba: szlovén részről Tanja Simonka, a lendvai Vár-Múzeum munkatársa és dr. Kostyál László, a zalaegerszegi Göcseji Múzeum szakembere. Ennek a határokon átnyúló, új egységben való gondolkodásnak volt az eredménye a Regionális Kisplasztikai Tárlat, amelyen magyar-horvát-szlovén-osztrák szobrászművészek állították ki munkáikat.

A III. Regionális Kisplasztikai Tárlat katalógusában erről a következőket fogalmazta meg dr. Kostyál László: „...a térségben keltett feszültséget a 21. század fordulóján a határok átjárhatóságára irányuló, az európai trendnek megfelelő törekvés váltotta fel, amely a falak építése helyett a kapcsolódási pontok gyarapításában érdekelt. Ilyen megközelítés mellett a korábbi hátrányból akár előny is kovácsolható, hisz a csupán adminisztratívává váló politikai határok nem akadályozzák már a közös kulturális tradíciók érvényesülését... e kevert népességű régió olyan, fontos érintkezési pontot képez a különböző nációk és országok között, ahol egyaránt érvényesülhet a sokszínűség és az egység, elősegítve egymás kölcsönös megismerését és szellemi gyarapítását.”

Nos, ennek a kölcsönös megismerésnek és szellemi gazdagításnak vágya és igénye hozott ide bennünket, Szlovénia fővárosába, a magyar nagykövetség kiállítótermébe. Hogy tovább vigyük azt, amit annyian elkezdtek, amiért annyian – mindkét oldalon – dolgoztak...

De magunkról, egészen a pontosan a kiállítást adó Zalaegerszegi-Gébárti Nemzetközi Művésztelepről is hadd szóljak. Többféle előzmény után 1992-től működik mai formájában és mai helyén. Egy gyönyörű tó partján, a város szélén. A népi iparművészek, kézművesek háza ad otthont és műhelyeket a résztvevőknek, melynek vezetője Skrabut Éva művelődésszervező. 2001-ben, a működésének tíz éves évfordulója alkalmából reprezentatív katalógus jelent meg a közreműködő művészekről és az összegyűlt anyagról. A magyarországi

művésztelepek között rangos helyet vívott ki magának a gébárti közösség, melynek alkotói – a hazaiak mellett – Európa szinte minden országából érkeztek erre a nyári kalandra és hihetetlen kemény, megfeszített munkára. Csak megjegyzem: természetesen Szlovéniából is. Mi jellemzi a szobrászok, festők és grafikusok itt született munkáit? A gyűjtemény nehezen karakterizálható, akár tematikai, akár műfaji értelemben. Ábrázoló és elvont, grafikus és festői alkotások, a tradíciókból merítő, vászonra dolgozó festés, valamint a kőfaragás hagyományos és modernizált változatai éppúgy megjelennek, mint a lángvágás, hegesztés, a különböző sokszorosító grafikai- és fotóeljárások. A kerámia égetés, a fémkonstrukciók készítése, forrasztása, a legkülönbözőbb alapanyagok használata – a merített papírtól, a növényi rosttól a labradori gránitig – előfordul. A szabad alakítás tisztelete jól megfér egy-egy művésztelep előzetes koncepciójával. Amely értelmezési keretet, és nem korlátot jelent. Az eredmény, a minden alkalommal megszületett műegyüttes – amelynek egy része itt is látható - mindenestre igazolja a telep létjogosultságát, működését.

A mai estén a három legutóbbi év terméséből válogatott a gyűjteményt jól ismerő, kiállítás rendező festőművész, Horváth M. Zoltán. Tájkép és szimmetria, A szobor, mint üzenetrögzítő és Tabula rasa – tiszta forma – ez volt a jelzésirány, az előzetes keret, koncepció. (Néhány mű esetén erőteljesen megjelenik, másoknál eliminálódik.) A mai tárlaton bemutatott műtárgyak mennyiségét, méretét megszabta a rendelkezésre álló tér, falfelület, nyilván ebből kiindulva kellett optimális megoldást találni.

De kezdjük a 2002-es művésztelepen létrejött munkával, Nemes László Szimmetria-Tájkép című két festményével, amely kifejezetten rájátszik a megadott projektre. A finom, sárgás háttér centruma felé közeledve előbb szétszórta, majd egyre koncentrálódó – sárga, zöld, fekete – gesztuselemek halmozódnak, amelyeknek amorfitását egy téglalap és háromszög (istenszem) egymásba hatoló formációja rántja feszes kompozícióba. Míg az elsőt egy felhő zárul a belső védettségbe, a másikon a nyitottság jelenik meg: mintha egy emberi alakot fognának célkeresztbe... A veszély, a bizonytalanság a sárgát áttörő piros árnyalatokban is megjelenik. Ez rejtett, de megfeythető kifejezőmód (tartalmasság) egyébként sem idegen Nemes László festészetétől. Hasonlóan ki akar fejezni valamit Takács Tamás Térerő című festménye. Mintha Caspar Friedrich Dávid magányossága csapna meg, ám a misztikus, metafizikai kapcsolatot itt egy mobiltelefon kívánja megteremteni a vörös infra fényben, a magányos öltönyös alak kezében a telefon világító számlapja jelzi: a hívás fennáll. A végtelen térségek némasága – ahogy Pascal írta - válaszol-e?

Odrobina Tamás *Nagy fogása* némileg chagallikomponálásra emlékeztet, a perspektívák, a dimenziók egymásba nyílnak, hatolnak, és a szürrealisztikus, festőállványra akasztott térhálóban ott lebeg az áldozat, a hal. Mintha rejtett kapcsolatok, áthatások lennének a különböző helyen és időben alkotók között. Kiltau Kinga négy, a mélyvörös árnyalataival rétegzett festményt komponált egyggyé. A vörös rés, szakítás, hasadék teremt feszültséget az egymásba úszó felületeken.

Ernszt András kápráztató optikai szövevényét, szövedéket alkot a gondosan megfestett foltok, minták, rétegződések segítségével. Hol az anyag (és a festék) átlényegítésre tör, hol az elvont mintázat válik anyagszerűvé. E két hatás között megteremtődik az a feszültség, vibrálás, amivel elkerüli a monotonná válást a fátyolosan derengő képfelületen. Harmónia és disszonancia, rend és diffuzivitás játéka teszi elevenné, derűssé képeit. Horváth M. Zoltán szintén reagált a szimmetria és a táj felkínálta „kettősségre”. A Táj I. és II. a zöld árnyalataival jelzi a zoé(élet) foszlékony, sérülékeny rétegződését. Ebbe a finom eloszlásba hatol be egy geometrikus formáció, idegen test, elem, rátelepszik, rávetül a szinte élénken derengő színmezőre. Egy fekete ék teszi teljessé a romboló erő jelenlétét. A festékszemcsék áramlása túlnő a kereten, talán épp e roncsolás hatására, ám az új korlát, ha nem is hagyományosan, befogja, lehatárolja a diffuzivitás energiáit. Az elasztikus amorfitás lágyasága és a konstrukció szigora adja kompozícióinak energiáit. Pippo Altomare tájképe (ugyancsak vörösben), dekoratív mű-formációkká varázsolja a buja, feltörő növényi alakzatokat. Az élő és élettelen, a művi és a természetes bizarr, groteszk, de mégis kedves látványát csalja elő, szimmetrikus szirmokkal ékesítve arany és fekete, egymásba fonódó virágait. Igor Banfinak – aki az idén dolgozott Gébárton – egy különös műve látható itt. Az utolsó vacsora, mint vizuális toposz, mint a bűnös és áldozat alapformációja áll előttünk. Jelzesszerű, leegyszerűsítő, nyilvánvalóan utal a számtalan előképre, polgárpukkasztó, de mégis van benne naiv áhítat. És ennek az előhívása – számára mindennél fontosabb. 13 folt és mégis...Jézus és a 12 apostol...A bibliai történet, ma, illúziótlanul, de szemünkben, szemléletünkben, vízióinkban kitörőhíttelenül a Jézus-folttal. Lucia Calinescu az öt kínai őselem színdinamikáját vitte vászonra, erőteljes ecsetvonásokkal.

A legtávolabbról Fujisaki Tomoko jött, kerámiai – amiket az idén készített – valóban szenzációsak. Az ősi japán formavilág és a modern kerámia ötvöződése. *Kapuja* szintén egyszerűnek tűnik: csak a figyelmes szemlélő veszi észre, hogy ez a tömbszerű forma mennyi és milyen

finom rétegekből rakódik össze. És még valami: szemmel látható törekvése az anyag átlényegítése, könnyűvé, lebegővé tétele. Amit rózsaszínű derengés tesz valószerűvé. Hasonlóan minimalista szemlélettel készült Lisbeth Sailer Termékenység című plasztikája. Az aranyozott belsejű félkör, medence a befogadás áldozati kelyhe, az éltszentség foglalatja. Colin Foster a rusztikus, archaikus formációkat kedveli, de olykor épp azzal ér el hatást, hogy modern jelentéseket visz a prehistorikus, leegyszerűsített konstrukciókba. Az *Izé VI.* ennek a sorozatnak meggyőző darabja. Hasonlóan groteszk, bár igen gazdagon megmunkált Stefano Grattarola *A rossz magok nem repülnek* című munkája. A biomorf alakzatból kinövő szálak végén valóban megrekednek a

rossz magok. Kuti László „kőkenyere”, azt hiszem, az egyik legszebb és leghatásosabb lelemény. A *Panem nostrum* egy vekni – ha le akarjuk egyszerűsíteni a dolgot. Néhány bemélyedés jelzi a kenyér felületét. És persze a kenyér-forma, amit nem lehet eltéveszteni. Súlyossága, ereje, plasztikai sugárzása van ennek a „mindennapi” kenyérszobornak.

Kérem, fogadják szeretettel a zalaegerszegi művésztelep munkáit, és még egyszer köszönjük a bemutatkozási lehetőséget.

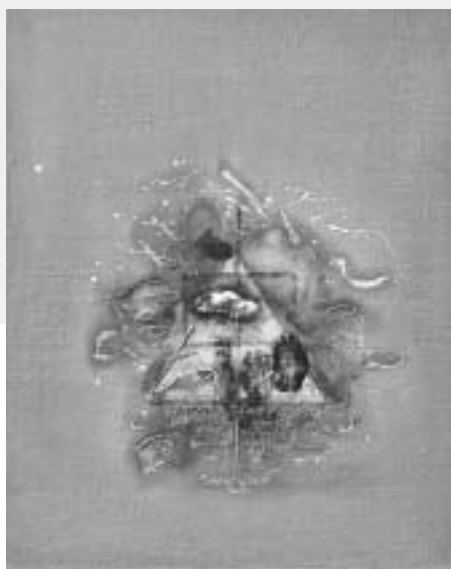
* (Elhangzott november 8-án, Ljubljánában, a magyar nagykövetségen.)

Kiállítási enteriőr

Takács Tamás: Térerő, olaj, vászon

Nemes László: Tájkép és szimmetria, olaj, vászon

Megújuló alkotóház Lentiben

Akik figyelemmel kísérték az elmúlt években a Zala megyei képzőművészet fejlődését, a különböző helyszíneken tartott nyári alkotótáborok „termését”, Lenti nevével bizonyára találkozhattak. A tragikus körülmények között elhunyt Varga Ferenc képzőművésznek múlhatatlan érdemei vannak a lenti szobrásztelep létrehozásában, ahol évről – évre neves szobrászok alkottak és járultak hozzá ezáltal, a város köztereinek szépítéséhez. A lengyel Alfred Kotkowsky, a muravidéki Király Ferenc, Colin Foster - aki jelenleg Pécsen vezeti a szobrász doktori képzést - alkotásait ma is megcsodálhatják a városba érkezők. Az idő múlásával, a szobrásztelepek munkájához alapanyagot biztosító cégek átalakulása, valamint a kultúrából, művelődésből való állami pénzkivonás következtében, egyre nehezebb helyzetbe kerültek a Lentihez hasonló művésztelepek.

Az Alkotóházat Lentiben jelenleg a Pro Arte Kulturális Egyesület működteti, melynek vezetését a közelmúltban Horváth András egyesületi alapító tag vette át.

-Megújulásra van szüksége egyesületünknek – hangsúlyozta találkozásunk alkalmával az újdonsült elnök. – Közel húsz éves múltunk alatt nem fordítottunk elég figyelmet a megújulásra, a fiatalabb, művészetek iránt érdeklődő nemzedék megtartására és mondhatni, belterjessé vált működésünk. Manapság egyfajta menedzserszemléletre van szükség ahhoz, hogy az egyesület fenntartásához, valamint az alkotáshoz, az alapanyagok beszerzéséhez szükséges forrásokat biztosítani tudja egy ilyen szervezet. Korábban na-gyobb összefogás volt tapasztalható a szobrásztelep támogatását illetően a városban, hiszen nemcsak az alkotóház, hanem sok tevékeny, művészetszerető ember érdeme, hogy Lenti sajtós arculatot kapott közterein felállított szobraival. A Műszaki Klub tagjai, a közelmúltban elhunyt Tüske László vezetésével mindent megtettek, hogy biztosítsák a szobrásztelepek, az alkotók munkájához szükséges feltételeket. Sajnálatos módon a mai napig raktárszerűen tárolunk az alkotóházban tucatnyi alkotást, mely az alkotóház legszebb emlékeit idézi.

Az elhangzottakhoz mindenképpen hozzátartozik, hogy a Megyei Művelődési, Képzési Központ szervezésében tartott Zalai Nemzetközi Művésztelepek egyik székhelyeként évről –évre Erdélyből is érkeznek alkotók Lentibe. A fiatal művészek, többek között Jakab Noémi, Szentes Zágon a kerámia, festészet, rézkarc műfajában alkottak és Ferenc S. Apor (2001) révén alkotói díjjal is büszkélkedhetnek. Ebben az évben Csillag

István, Szentes Zágon és Vorzsák Gyula alkotta hármas volt a vendége az alkotóháznak, akik szívesen nyilatkoztak művészetükről, a választott technikájuk szépségeiről. Vorzsák Gyula a csíkszeredai Művészeti Líceumban tanít festészetet és az olajfestészetben találta meg igazán kifejezőmódját:

- Nálunk, „Csíksországban” igen jellemzőek az akvarellal és a pasztellel készített alkotások, gondoljunk csak Nagy István műveire. Jőmagam általában csak a vázlatok elkészítésére használom az említett technikákat, majd olajfestménybe öntöm mondanivalómat. Lentiben is felhasználtam az Alkotóház ablakait, a hely varázsát a képeimen. Fontosnak tartom, hogy a festményeimen a szimbolika, a látvány és életszerűség együtt jelenjenek meg.

Csillag István Temesvárott végzett grafika szakon, jelenleg reklámgrafikusként, valamint könyv-illusztrátorként tevékenykedik:

- Most egy régi témámat elevenítettem fel, Máté evangéliumával foglalkoztam. Ez a könyvillusztráció az életről szól, azokról az alapörömről, amiről a mai világban sajnálatos módon megfosztottak az emberek. Ma már nem állít meg senkit egy szép táj, nem csodálkozunk rá mozgásunk, a napfény, a természet harmóniájára. Lenti egy sziget volt most a számomra, ahol a csodálatos környezet hozzájárult az alkotáshoz.

Korábbi elképzeléseinek megfelelően Szentes Zágon, a budapesti Képzőművészeti Főiskola ösztöndíjasaként, fotószakon képezte tovább magát 2004-ben. Az ugyancsak Erdélyből érkezett alkotó fotógrafikával, rézkarccal foglalkozott a nyári alkotótábor idején városunkban.

Mint megtudtuk, a korábbi, úgynevezett profi szobrásztelepek megtartására hiányoznak a megfelelő források Lentiben. Horváth András a civil szervezetek összefogásában látja az Alkotóház és egyesületük megújulási lehetőségét a jövőben:

- Véleményem szerint könnyebb lenne a jelenlegi forráshiányos időszakban a különböző civilszervezeteknek működniük, ha egy – egy témakör mentén összefognának. Az általunk most felvállalt hagyományörzés tematikájában például a Kerka Művészeti Iskola mellett, a helyi Félkötés Citerabanda is részt vett szüreti programunk színessé tételében. Könnyebb lenne úgy dolgozni, hogy a programokra együttesen adnánk be pályázatunkat, a civilszervezeteket támogató Civilkurázi Kőzalapítványhoz. Megújulásunkat szolgálja az a tervünk is, hogy nem csak a nyári időszakra

szűkíteniék le a művésztelep működését. Fiatal egyetemistákkal vettük fel a kapcsolatot, akik valamilyen módon kapcsolódnak a képzőművészetekhez. Pető Bernadett például vizuális kultúrát tanul és sokat segített programjaink szervezésében, ellenszolgáltatásként pedig, nálunk égethette ki kerámiáit. Szeretnénk meghívni egy „kemencepadkai” beszélgetésre még ezen a télen azokat az alkotókat, akik hozzájárultak városunk hírnevének öregbítéséhez. Ahogy az előbb említettem, szobraink is jobb sorsra érdemesek. Megpróbálunk olyan cégeket keresni, amelyek ügyfélszolgálatuk, előterük díszítésére használnák az alkotásokat és ennek fejében támogatnának bennünket.

A megújulás tervei tehát készen állnak a lenti Alkotóházban és a siker első jeleit mi sem bizonyítja jobban, hogy a nyári, gyermekeknek tartott kézműves táborokba – ahol többek között bőrézessel, korongozással, csontfaragással és sárkemence építéssel is foglalkoztak a gyerekek – már visszajáró tanulók is vannak, mintegy biztos alapot képezve, hogy a fiatalabb nemzedék is megtanulja népi mesterségeinket, ápolja hagyományainkat.

Szentes Zágón munka közben

Erdélyi művészek a Gönczi Galériában

Zalaegerszeg felújított galériájában november folyamán négy gyimesfelsőlaki alkotó vendégeskedett műveivel. Mindannyian tagjai egy frissen létrehozott közösségnek, a Lépések Színeiben és Formákban nevű alapítványnak. Számukra nemcsak az egyéni alkotás, hanem a közös fellépés is fontos, a művésztelepek szervezése és az azokon való részvétel. Moldován Zsolt a hagyományos tájképfestészet ismert megoldásaival él: vegyes technikájú táblaképein a gyimesi tájrészletek jelennek meg, próbálva elszakadni a megszokott kliséktől. Stilizálásba hajló, lírai realizmusa pasztelles színvilágában mutatkozik meg; tán legjobb képe A Szent Anna-tó ősszel, melynek sárgás-zöldes koloritja képes az évszak hangulatát közvetíteni. Nagy L. Gábor is el akar szakadni a naturális ábrázolástól, a természet formációi nála misztikus képződmények; a hegy és a völgy kontrasztja, a fény és az árnyék, a sötét és világos színek drámai váltásai teszik mozgalmassá képi világát. Szépek és dekoratívok Csata Jenő figurális megoldásai, Timár Károly pedig a természeti formák, sűrítésével, átírásával akar szimbolikus többletjelentést adni képeinek. (Jelek, Gyökerek)

A fiatal, tehetséges szobrász, Pokorny Attila is tagja volt annak a testvárosi delegációnak, amely

Marosvásárhelyről érkezett Zalaegerszegre, a testvárosi baráti kör meghívására november végén. Szobrait, plasztikáit ugyancsak a Gönczi Galériában láthatta a közönség.

A néhány expresszív, a görög szobrászat archetípusaira emlékeztető szobron kívül (Térdelő I. II., Anyaság), többnyire nonfiguratív – Székely János Jenő felfogásával rokon – megoldásokkal találkoztunk kollektívájában. A gyúrt, hengeres, szerves formák foglalkoztatják számos plasztikájában – mint a Lárvák, Kígyók I. II., Hernyó, Embrió - ; a magába záródás és kigöngyöklődés egymással ellentétes folyamatai „kövülnek” látványos formációkká. Még elvontabbak azok a művei, melyek egy-egy fizikai jelenség plasztikai leképeződései. (Oszródás, Összehajlások). Hogy a figurális sem idegen tőle, azt nemcsak az itt látható szobrai jelzik, hanem Marosvásárhelyen ugyancsak novemberben avatott II. Rákóczi Ferenc büsztje is. (P.I.)

A Zalai Írók Egyesülete december 4-én az egervári kastélyban megtartotta évi rendes közgyűlését. Meghallgatta Péntek Imre elnöki beszámolóját az egyesület 2004. évi tevékenységéről, a Pannon Tükör színvonalát javító, szerkesztéssel kapcsolatos kérdésekről, a rendezvényekről és kiadványokról. A beszámolót a közgyűlés elfogadta. Ugyancsak tájékoztatást adott Lackner László ügyvezető elnök az ez évi gazdálkodásról és a jövő évi költségvetéséről. A megjelent tagok ezt ugyancsak megszavazták. Néhány, az alapszabályt érintő, módosító javaslat is megszavazásra került, amelynek célja, hogy az egyesület elnyerje a kiemelten közhasznú egyesület státuszát. A tagozatvezetők – Lőrincz Lajos (Keszthely), Bakonyi Erzsébet (Nagykanizsa), Tóth Imre(Zalaegerszeg) - is beszámoltak rendezvényeiről, műhelymunkájukról. Az új, lendvai tagozat is bemutatkozott, a közgyűlés megerősítette posztján az eddigi vezetőt, Bence Lajos költő-szerkesztőt. A kanizsai tagozat ketté válásáról is döntés született, mely szerint új tagozat alakulhat Miklósfán, tagozatvezetővé Riersch Zoltán választották. Új tagok felvételére is sor került: eddigi publikációk, kéziratuk alapján felvételt nyert Tunyogi Csapó Gábor, Hagymás István, Sebestyén Péter, Poczai Péter. A közgyűlés végén a régi és új tagok – részben bemutatkozásként is – felolvastak műveikből. Megegyezés született arról, hogy legközelebb jövő márciusban ül össze a közgyűlés.

Helyreigazítás. 5. számunkban Tóth Imre verseskötetéről írott kritika alcímében helytelenül szerepelt a cím, nem a szerző hibájából. A helyes cím a kötet borítóján (is) látható: *Nostradamus menyegzője*. Ugyancsak ebben a számban Farkas Ferenc szobra alatti képaláírásban Chagall nevét helytelenül, Sch-val írtuk. Végül a szerzők felsorolásából kimaradt Lehota János neve. A szerzők és olvasóink elnézését kérjük.

„A zalaegerszegi Pro Comp Számítástechnikai Kft., karácsonyi ajándékként egy számítógépes szettet adományozott a tizenöt éve rokkant nyugdíjas Sebestyén Péter költő barátunknak, egyesületünk tagjának. A képen Gerencsér Miklós, a cég vezető munkatársa (sötét ingben) beüzemeli a gépet, az előtérben a megajándékozott látható. „

Szerzőinkről

Bence Lajos (1956; Lendva) Költő, pulicista, szerkesztő, legutóbbi kötete: Írott szóval a megmaradásért (A szlovéniai magyarság 70 éve), 2. bővített kiadás, Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, Lendva, 1996.

Cebula Anna (1968) (Szombathely) művészettörténész

Cukor György (1951; Törökbálint) Költő, kritikus, legutóbbi kötete: Para, Orpheusz Kiadó, Bp., 2000.

Czigány Zoltán (1965; Zebegény) Író, legutóbbi kötete: Posta Dukába, C.E. T. Belvárosi, Bp., 2001.

Csernák Árpád (1943; Kaposvár) Író, legutóbbi kötete: Fagyoszentek (Prózák, versek, prózaversek), Berzsenyi Irodalmi és Művészeti Társaság, 1998.

Dányi József (1964; Lenti) Rádiós és televíziós szerkesztő.

Dr. Kostyál László (1962; Zalaegerszeg) művészettörténész

G. Komoróczy Emőke (1939; Budapest) Irodalomtörténész, kritikus. Legutóbbi kötete: Határ Győző életműve, Stádium Kiadó, 2003.

Gömöri György (1934; Cambrigde) Költő, műfordító, esszéista, irodalomtörténész. Legutóbbi kötete: Váltott hangokon, Kortárs Kiadó, Bp., 2000.

Horváth Attila (1977; Nagykanizsa) Újságíró, fotóriporter.

Kalmár Zoltán (Mór) filozófus.

Kerék Imre (1942; Sopron) Költő, műfordító. Legutóbbi kötete: Virágvölgy (Összegyűjtött versek), Hazánk Kiadó, Győr, 2002.

Kántor János Kurszán (1941; Keszthely) Költő, legutóbbi kötete: Haikuk, magánkiadás, Keszthely, 2002.

Király László (1954; Budapest) Zeneszerző, zenei szakíró.

László József (1932; Keszthely) Irodalomtörténész, kritikus.

Márkus Ferenc (1931; Nagykanizsa) Irodalomtörténész, kritikus.

Nagy Beáta (1972; Zalaegerszeg) Kritikus, Keresztury Dezső lírájával foglalkozik.

Nagy Imre (1940; Pécs) Irodalomtörténész, kritikus, a PTE- BTK Klasszikus Irodalomtörténeti és Összehasonlító Irodalomtudományi Tanszék tanszékvezető egyetemi tanára.

Novotny Tihamér (1952) (Budaórs) művészettörténész,

Pápes Éva (1954; Szatta) Költő, filmes szakíró, kritikus.

Pardi Anna (1945; Budapest) Költő, legutóbbi kötete: Anonymus hölgye, Felsőmagyarország Kiadó, 2000.

Péntek Imre (1942; Zalaegerszeg) Költő, kritikus, művészeti író.

Pinczehelyi Sándor (1946; Pécs) Festőművész, grafikus, a PTE Művészeti Kar Festészeti Intézetének igazgatója.

Saáry Éva (1929; Lugano) Költő, író, képzőművész. Legutóbbi kötete: Átható csend, Százszorszép Kiadó, Budapest, 1994.

Szigethy István (1943, Zalaegerszeg) jogász, publicista

Szoliva János (1936; Nagykanizsa) Költő, legújabb kötete: Idő-repezsek, Lipódi László murai fotóival (Canissa Kiadó, 2004).

Tunyogi Csapó Gábor (1932; Zalasabar) Költő, író, kritikus, esszéista.

Zagorec-Csuka Judit (1967; Kapca) Költő, műfordító, művészeti író. Legutóbbi kötete: Kiúzve az Édenből, versek, Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, Lendva, 2003.

Invokáció a józanság lángelméihez

Keresztury Dezső példája, hatása – mindaz, amit írásaiból, viselkedéséből, nyitottságából, különösen személyes tanácsaiból tanultam – biztosan belém ivódott, már benne rejlik gondolkodásomban, így írásaimban is. Gyakran kimondva, még többször kimondatlanul. Akár közvetlenül róla beszélek, akár a látásmódja segítségével is megértett Deákról, Aranyról, Madáchról. Etikája pedig – melyet a gyakorlati közéletben, miniszterként is betartott – Deákéhoz hasonlóan mérce bárki számára, de különösen annak, aki ösztönzést érez, hogy képességeit kisebb vagy nagyobb közössége javára is kamatoztassa. Szintén rácsófol azokra, akik szerint olyan természetes, hogy valaki megszedüljön, beleszedüljön kivételes lehetőségeibe a közéletben, különösen annak magasabb régióiban, a hatalom „ormain” – hogy legalább ennyiben felidézsem szavait, amint Deák és Arany kapcsán foglalta össze saját elveit is a magyar közéleti líra szerintem legmélyebb, legigazabb gyöngyszemében, *A józanság lángelméiben*. Igen. Példájuk igazolja: lehet a közéletben is tisztességesen, az egyéni és csoportos önzés kísértésein átlépve, mégis hasznosan, eredményesen tevékenykedni: hatni, alkotni, gyarapítani. Pontosabban – valójában csak így lehet.

Tiszteletére, századik születésnapjára két részletet szeretnék felidézni *A négy színű ember* című könyvem öt érintő részeiből: a hozzá szóló invokációm egy részét, majd ehhez a visszatérést, lezárást az utolsó fejezetből.

*Stephanus Szigethy,
adjon a Jóisten neki
jó egészséget,
s szép, békés véget!
egész életében
szolgáljon híven!*
Keresztury Dezső

Drága Dezső bácsi!

Most, hogy túl „az emberélet útjának felén” valami arra ösztönöz, közzé kellene tennem néhány gondolatomat, megérzéseimet, jó lenne meghallgatnom ismét csendes, bölcs tanácsaidat. Már nem lehet. De – valóban nem lehet?

Ezt a kis verses üdvözlőt, legféltebb kincseim egyikét, persze nem ehhez a könyvhöz írtad. Mégis engedd meg onnan fentről, hogy itt idézzem, további biztatásodként. Nem hinném, hogy kifogásolnád, hiszen tulajdonképpen kapcsolódik ahhoz, amiről most próbálok írni: 1993-ban, hosszabb beszélgetésünk végén kérdezgetted a jelenlévőket, hogyan végzem munkámat közös szülővárosunk országgyűlési képviselőjeként. Írni kezdted egy könyvecskébe, aztán átadtad. Kis ajándékom nem saját köteted volt, „csak” szerkesztetted Arany János „szösszeneteiből”, de így, hogy a reformkori Zala köztünk élő követőtől, egyben Arany e századi minden bizonnyal leghitelesebb értőjétől, követőjétől kaptam, még szimbolikusabbnak éreztem.